

Tartalomjegyzék
1996., 3. lapszám

Szerző

Schmidt Sára

Cím

Ablak a világra

Ahol bíznak a családban
Egy új-zélandi szociális munkás
tapasztalataiból

Fordította: Makay Mariann

A szociális munka és az ifjúság ösztönzése

Nagy László Tibor
Dettre Erzsébet

Bűnmegelőzési felvilágosítás
Egy magyartanár feljegyzései
A Rákospalotai Leánynevelő Otthonban
töltött két félév tapasztalatai
II. rész

Horváth Péter

Fogadj be! Engedj el!

Pesti Katalin
Kardos Ferenc

Ifjúságvédelem a tárgyalóteremben
Kapcsolatügyeletek országszerte

Székely Erika

Nyitott örökbefogadás

Neményi Eszter

Örökbefogadott gyermekek nevelése

Molnár László

P.R.

Boros Erika
Nagy Szilvia

Szellemi fogyatékosok az oklándi Speciális Iskolában
„Tedd azt, amit tudsz – azzal, amid van”

Fordította: Puskás Gyöngyi

Visszatérés a békés reggelek országába
Mint a képregények kínai leánya

Írta: Schmidt Sára

Ablak a világra

Az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottsága 1995 októberében pályázatot hirdetett kistelepülési iskolák könyvtárainak támogatására. Az „Ablak a világra” címet viselő pályázat célja az volt, hogy a hátrányos helyzetű falvakban élő kisdíjakok számára is elérhetővé váljanak az otthonukból hiányzó könyvek és nagyobb eséllyel indulhassanak a továbbtanulásnál. Dr. Kecskeméti Edit, az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottságának igazgatója tájékoztatása szerint a pályázatra olyan kistelepülési általános iskolák jelentkeztek, melyek 1995-ben az átlagosnál kisebb könyvbeszerzési kerettel rendelkeztek, településükön egyetlen közoktatási intézményként működnek, és 1995 folyamán más könyvtárfejlesztést célzó pályázaton nem nyertek.

– 1994 szeptemberében a MATÁV 400 ezer telefonkártyát adott ki bizottságunk támogatására – mondja dr. Kecskeméti Edit. – Az ebből származó több, mint 7 millió forintból 19 megye 150 kistelepülési iskolájának juttattunk egy-egy 50 ezer forint értékű könyvcsomagot tavaly karácsony előtt. A csomagokat úgy állítottuk össze, hogy kitekintést adjanak a világra, tükrözzék földünk és az emberiség sokszínűségét, különböző földrészek, kultúrák értékeit közvetítsék a gyerekeknek. Ezért választottuk ki például a Larousse Új képes történelem sorozatát, népek regéit és mondáit, földrajzi könyveket, vagy A tudás nagy könyvét. A beküldött pályázatok azt mutatják, hogy vannak pályázatokban tapasztaltabb iskolák, akik rutinosan jelentkeztek. Az ország Budapesttől távol eső, kevésbé informált területeiről, különösen a dél-keleti országrészről nagyon kevés pályázat érkezett hozzánk. A jelentkezésekből és a pedagógusok leveleiből szociográfiával felérő helyzetkép bontakozott ki.

Azokat a kistelepüléseket, ahol a lélekszám 2000 körül mozog (Magyarország lakosságának csaknem 17%-a ilyen településeken él), az átlagosnál jobban sújtja a munkanélküliség. 25-30 százalékos munkanélküliség mellett a hátrányos helyzetűnek tekinthető gyerekek aránya sok helyen meghaladja az 50%-ot. Ilyen körülmények között a családi költségvetések természetesen nem adnak lehetőséget a művelődésre. Könyvvásárlás évek óta alig van, sokan lemondták már az újság-előfizetéseket is.

Kirívó példa a kerecsendi iskola, melynek 212 tanulója közül 193 hátrányos helyzetű, 70 gyereknek egy aktív kereső sincs a családjában. A tanulók 66 százaléka roma származású.

Az aprófalvakban lévő művelődési intézményeket (közkönyvtár, kultúrház), az önkormányzat anyagiak hiányában nem tudja működtetni, legtöbbjük ezért bezárt. Így az iskola a kulturális élet egyetlen központja.

A hátrányos, ingerszegény családi környezetből érkező gyerekek számára az iskola és a tanárok által biztosított lehetőségek jelentik a reményt a leszakadás, a hátrányos társadalmi helyzet átörökítésének elkerülésére. A pedagógusok tartanak tőle: ha működésképtelenné válik az iskola, a falu is hamarosan elsorvad.

A pályázatokból kitűnt, hogy a hátrányos helyzetű településeken az iskola is hátrányos helyzetűvé vált.

Az iskolai könyvtárak éves beszerzési kerete országos átlagban húszezer forint körül mozog. Ez az összeg a könyvtárak szintentartására sem mindig elegendő, hiszen ebből kell fedezni a tanári kézikönyveket, közlönyöket és szakfolyóiratokat is. Sok helyen az éves keret egy részét kénytelenek arra költeni, hogy szegényebb diákjaikat kölcsön tankönyvekkel lássák el.

A kötelező olvasmányok – mivel az évek során alig változtak – rossz állapotban ugyan, de többé-kevésbé megfelelő példányszámban megvannak. A falusi iskolák könyvtáraiból azonban hiányoznak az újabb kiadású ifjúsági és ismeretterjesztő könyvek, enciklopédiák, atlaszok, egyszóval azok a kézikönyvek és segédkönyvek, melyek korszerű, versenyképes tudást biztosíthatnának diáknak, tanárnak egyaránt. Sok helyen hiányoznak a nyelvtanításhoz szükséges kiadványok is.

Volt olyan iskola, amelynek 2000 Ft jut évente beszerzésekre, egy másikban összesen egy könyvvel gyarapodott az előző évben a könyvtár, melynek ára - 4000 Ft - egy teljes évre kimerítette az iskola lehetőségeit.

Hatvan iskolában nem éri el a könyvtári könyvek száma az 1600 kötetet. Több iskola könyvtári állománya még a 70-es évekbeli nagy tiszai árvízvet követő adományokból származik, és nem igazán gyerekekre szabott.

A legtöbb helyen a könyvtár nemcsak az ismeretszerzést, képességfejlesztést szolgálja. Napközi, melegedő, kapcsolat- és közösségteremtő hely is. (Néhány iskolában a diákok több mint fele bejáró.)

Egy pedagógus leveléből idézzük a következő sokat: „Ezért ragaszkodunk mindenáron ahhoz az elképzelésünkhöz, hogy kialakítsunk egy meghitt, barátságos könyvtárat, ahol a gyerekek jól érzik magukat, ahol rendszeresen tarthatunk órákat, ahol sokféle dolognak utána lehet nézni, ahol érdekes, szokatlan, összetett feladatokkal a gyerekek meg tudnak birkózni. S végül, s legelsősorban, a legfőbb célunk a gyerekeknek olyan lehetőséget teremtsünk, ahol számtalan dologra rácsodálkozhatnak, megérezzék, megszokják a megismerés örömét, ami később, reményeink szerint, belső szükségletüké válik, és így teljesebb és talán boldogabb emberi életet tudnak élni.” (Idézet az UNICEF „Ablak a világra” pályázatáról készült jelentéséből.)

A Nemzeti Bizottság, látva, hogy a pályázatra jelentkezett, de a nyertesek közé be nem került iskolák túlnyomó többségének is igen nagy szüksége lenne segítségre, úgy döntött, hogy hagyományos téli adománygyűjtő akcióját is ennek szenteli idén. Ezért megkerestek egyéneket, vállalatokat, befizetéseikkel tegyék lehetővé, hogy az összes jelentkezett iskola hozzájuthasson a várva-várt könyvekhez. A felhívás nyomán beérkezett adományok összege meghaladja a 10 millió forintot. Ez azt jelenti, hogy további csaknem 2000 iskolai könyvtár kap idén májusban a korábbihoz hasonló összetételű, 50-50 ezer forint értékű könyvcsomagot.

– Nagy szükség lenne az akció folytatására. Az a kérdés, hogy az adományozóknak lesz-e még hajlandósága, pénze arra, hogy továbbvigyük ezt a segítségnyújtási formát – fejezi be a beszélgetést Kecskeméti Edit.

Írta:

Ahol bíznak a családban Egy új-zélandi szociális munkás tapasztalataiból

„Amikor kezdő szociális munkásként örökbeadó és örökbefogadó szülők tanácsadásával kezdtem el foglalkozni 1975-ben, úgy döntöttem, hogy a nyitott örökbefogadás lehetőségét – mint egy választható lehetőséget – megvitatom minden örökbefogadni szándékozóval és vér szerinti szülővel. Mivel hiszek abban, hogy minden felnőtt képes eldönteni, mi számára a legjobb megoldás, szerepemet abban láttam, hogy segítek minden hozzám fordulónak az örökbefogadás különböző formáit és az abban rejlő lehetőségeket végiggondolni. A végső döntést azonban mindig rájuk hagytam.”

Két napra – kifejezetten szakmai tapasztalatsere céljából – Budapestre jött Mary Iwanek, új-zélandi szociális munkás, az új-zélandi gyermek- és ifjúságvédelmi szervezet (New Zeland Children and Young Persons Service) munkatársa, ezen belül az örökbefogadással foglalkozó csoport vezetője (National Adoptions Manager). Vajon mire megyünk az új-zélandi tapasztalatokkal? Van-e értelme a párbeszédnek? – kérdezheti a munkájában túlterhelt szakember, aki már végighallgatta néhány külföldi vendég előadását. Azt hiszem, akik ott voltak ezen a szakmai találkozón, nem bánták meg. Böven van mit tanulnunk az új-zélandi gyakorlatból!

Új-Zélandon körülbelül húsz éve kezdődött a gyermekvédelmi rendszer átalakulása, és úgy tűnik, ma már komoly sikerekről számolhatnak be. Hogy mi ez az átalakulás? Nekünk is ismerősek a feladatok: nevelőotthonok bezárása, illetve családias otthonokká való átalakítása; a családok támogatása mindenekelőtt azért, hogy a gyereket a családban nevelhessék; a „nagycsaládban” rejlő lehetőségek maximális kihasználása; a szakemberek és a családok közötti egyenlőbb viszony kialakítása; a gyereknevelés felelősségének visszaadása a családnak; a családok maximális bevonása a gyerek sorsáról való döntésbe; a gyerek biztonságának megteremtése családján belül és csak végszükség esetén nevelőszülőknél való elhelyezéssel; a gyerek érzelmi fejlődésének biztosítása többek között a folyamatosság feltételének megteremtésével; gyors esetkezelés; büntetés helyett a megfelelő szolgáltatások és támogató rendszerek kiépítése és feltárása; az eltérő kultúrájú, vallású családok normáinak maximális tiszteletben tartása.

Mary Iwanek harmincéves szakmai tapasztalattal rendelkezik, a gyakorlatban élte meg a gyermekvédelmi munka átalakulását. Talán emiatt értettük egymást olyan jól ezen a két napon. Mary mintha pillanatok alatt átlátta volna, hol tartunk mi, és milyen nehézségekkel kell megbirkózniuk azoknak, akik a gyermekvédelem területén valódi változásokat szeretnének elérni. Minden olyan megjegyzésünkre, ami úgy kezdődött: „Igen, ez így biztos lehetséges Új-Zélandon, de nálunk...” Mary válasza ez volt: „Mi is úgy gondoltuk akkor, hogy jók ezek a nyugati módszerek, de Új-Zéland más, itt ez nem megvalósítható. A szakemberek nagyon féltették kompetenciájukat, nehezen adták fel megszokott gyakorlatukat, egyáltalán nem volt könnyű elfogadni az új gondolatokat, módszereket. A gyakorlat átalakulása lassú folyamat.”

A szakmai programnak két témája volt. Első nap a nyitott örökbefogadás gyakorlatáról beszélgettünk, a második napon a családi csoport konferenciáról hallhattunk.

Nyitott örökbefogadás

A hazai gyakorlatban az örökbefogadás két fő típusát különböztetjük meg (eltekintve a családon belüli, ill. az újraraházasodás révén történő örökbefogadásoktól): a GYIVI-n keresztül bonyolított titkos örökbefogadást és a nyílt örökbefogadást, ami elvben az örökbeadó és örökbefogadó közötti megállapodás révén történik, a gyakorlatban mindenféle közvetítőkön keresztül. Az új-zélandi gyakorlat a nyitott örökbefogadást részesíti előnyben, ami a hivatalos örökbefogadással foglalkozó irodákon keresztül zajlik és célja, hogy folyamatos kapcsolattartás valósuljon meg az örökbefogadott gyerek örökbefogadó és vér szerinti szülei között. (Még véletlenül sem szabad azonosnak képzelnünk a hazai nyílt örökbefogadásokat a külföldön egyre terjedő nyitott örökbefogadásokkal!) Húsz-harminc évvel ezelőtt Új-Zélandon is a titkos örökbeadás volt a gyakorlat az állami gyermekvédelemben. Az örökbefogadások titkossága mellett a szakemberek akkori véleménye szerint az szöveg, hogy ez biztosítja az érintett személyek védelmét, anonimitását: a vér szerinti szülő elfelejtheti szegényét; az örökbefogadó szülő számára pedig biztonságot jelent. Freud és Bowlby pszichológiai elméletei a kötődésről is ezt támasztották alá, hangsúlyozva, mennyire fontos a gyermeknek az egy szülőhöz (szülőpárhoz) való kötődés. Az újabb pszichológiai elméletek azonban megkérdőjelezzik ennek a szemléletnek a létjogosultságát. Mind a humanisztikus pszichológia, mind a különböző családterápiás irányzatok a titok és titkolódzás veszélyeire hívják fel figyelmünket és arra, hogy a gyermeknek egészséges énefejlődése szempontjából fontos tudnia száunázásáról, születésének körülményeiről. A nyitott örökbefogadás gyakorlata is ezen az elven nyugszik, és a vér szerinti és örökbefogadó család kapcsolattartásával a gyerek számára elfogadhatóvá, természetessé teszi azt, hogy ő örökbefogadott.

A titkos örökbefogadás esetében a gyerek magára marad. Senki sem törődik azzal, hogy mi zajlik le az örökbefogadott gyerekben. A tapasztalt gyermekvédelmi szakemberek mind találkoztak már olyan esetekkel, amikor a titok a kamaszkor körül súlyos krízisekhez, gyakran valódi szakításokhoz, hosszabb-rövidebb ideig tartó sérülésekhez vezetett. Gyakran csak ekkor fordulnak az örökbefogadó családok szakemberekhez segítségért, akik ilyenkor már alig tudnak beavatkozni. A nyitott örökbefogadás gyakorlata ezzel szemben lehetővé teszi, hogy már a terhesség pillanatától szakember segítségével készülhessen a vér szerinti és az örökbefogadó szülő a rájuk váró feladatra. Ez az a pillanat, amikor a szakemberek a legtöbb segítséget nyújthatják a feleknek a megfelelő tájékoztatással, a lehetséges problémák végigbeszélésével. Sokkal megfelelőbb (költségkímélőbb) tehát az intenzív szakmai beavatkozás az örökbefogadás előkészítésekor és az örökbefogadást követő év során.

A vér szerinti szülővel kapcsolatban merült fel a legtöbb kétely az új-zélandi szakemberekben is (akárcsak ezen a beszélgetésen): mi van, ha a vér szerinti szülő váratlanul felkeresi a családot, ha zaklatni, zsarolni kezdi az örökbefogadó szülőket. Mary véleménye szerint a jól előkészített örökbeadásoknál ez nem fordul elő. Ha ilyesmi adódik, akkor többnyire kiderül, hogy az esettel foglalkozó szakember nem végzett alapos munkát.

¹ Nyílt helyett nyitott örökbefogadásnak nevezem azokat az örökbefogadásokat, ahol van valamilyen folyamatos kapcsolat a vér szerinti ti szülő és az örökbefogadó család között. Ezzel szeretném elkerülni, hogy összekeverjük a fogalmat a ma Magyarországon nyílt örökbefogadásnak nevezett gyakorlattal, ami csak nagyon korlátozott mértékben (vagy egyáltalán nem) jelent kapcsolattartást az örökbeadók és örökbefogadók között. (Szilvási Léna)

A kérdésekre válaszolva Mary Iwanek elmondta, hogy a vér szerinti szülővel való kapcsolattartás egyáltalán nem csökkenti az örökbefogadó szülők biztonságérzetét szülői szerepükben; a gyerekek egyértelműen örökbefogadó szüleiket tekintik szülőnek, a vér szerinti szülő családtagnak, jó ismerősnek számít, és ez általában nem okoz zavart a gyerekek fejében. A vér szerinti szülők számára megnyugvást jelent, hogy kapcsolatban lehetnek gyerekükkel, illetve hogy tudhatják: jól van.

Új-Zélandon is, mint más nyugati országokban az örökbefogadások titkosságának gyakorlata akkor kérdőjeleződött meg először, amikor örökbefogadott felnőttek elkezdtek érdeklődni vér szerinti szüleik iránt. Civil és szakmai szervezetek segítették keresésüket, és sok esetben létre is jöttek a találkozások örökbeadó szülők és mái-felnőtt gyerekeik között. Az örökbefogadott felnőttekben tehát erős a késztetés a vér szerinti kapcsolatok ismeretére. Mindez felhívta a figyelmet arra, hogy talán mégsem annyira biztonságos és megnyugtató a titkos örökbefogadások gyakorlata. Két ponton kezdődött tehát el a gyakorlat megváltoztatása: egyrészt szakemberek segítették a felnőtt örökbefogadottakat vér szerinti családtagjaik felkutatásában és a találkozás előkészítésében, másrészt pedig az új örökbeadásoknál elkezdtek az örökbeadóknak és örökbe fogadni szándékozóknak ajánlani a folyamatos kapcsolattartás lehetőségét.

Családi konferenciák

A második nap témája a családi konferencia volt. Ez szintén új, de már széles körben használt és bevált módszer az új-zélandi gyermek- és ifjúságvédelmi gyakorlatban. A családi csoport konferenciák célja a család maximális bevonása a gyerek sorsáról való döntésbe. A módszer alapelvei szoros összefüggésben vannak az ENSZ-nek a Gyermek Jogairól szóló Deklarációjával, amely kimondja, hogy a gyerekek joga van ahhoz, hogy családjában nevelkedjék és az államnak kötelessége segíteni a családot abban, hogy a gyerek nevelkedéséhez megfelelő feltételeket tudjon biztosítani. A konferenciák bevezetésének elsődleges célja tehát, hogy a családdal közösen gondolják végig a szakemberek, hogy hol lehet a gyerek biztonságban, és ehhez milyen támogatásokra van szüksége a gyerekről gondoskodó családtagoknak. E módszer alapelve a nagycsalád bevonása a döntésbe. Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy még a távoli (és távol élő) családtagok is komolyan veszik felelősségüket a családhoz tartozó gyerekekkel kapcsolatban. Röviden a konferenciák összehívásának koreográfiájáról (érdemes a hazai gyakorlattal gondolatban összevetni!):

– Jelzés érkezik a gyermekvédelmi központba egy gyerek vélt bántalmazásáról, az eset komolyságát és sürgősségét az illetékes szociális munkás mérlegeli. Ha indokoltnak látja, azonnal kimegy, hogy találkozzon a családdal.

– A szociális munkás további információkat gyűjt az esettel kapcsolatban, ha úgy tűnik, hogy a gyerek biztonsága veszélyeztetve van otthonában, elkezd feltérképezni a rokonságot.

– A hivatal koordinátora tíz napon belül megszervezi a családi csoport konferenciát, ahova minden fellelhető családtagot és érintett szakembert elhív. A találkozót nem a hivatalban, hanem lehetőség szerint a család lakókörnyezetében valamilyen közösségi házban szervezik meg, szükség esetén a távolabb élő rokonoknak fedezik az utazási költségeit.

– A családi konferencián a koordinátor elmondja a találkozó célját, a szakemberek mindenkit tájékoztatnak az összegyűjtött információk alapján, és ezután magukra hagyják a családot azért, hogy döntsék el ők, hol lenne biztonságos a gyerek elhelyezése.

- Ha megszületett a családi döntés, a szakemberekkel is megvitatják ezt. Végző soron a szakemberek felelőssége, hogy a gyerek szempontjából biztonságos döntés születessen.
- Tervet készítenek a jövőre vonatkozóan, és kijelölik azt a családtagot, aki a terv megvalósításáért és a hivatallal való kapcsolattartásért felelős.
- A tervet három- hathavonta értékelik, szükség esetén módosítják.
- Abban az esetben, ha a családnak és a szakembereknek nem sikerül megegyezniük, az eset a családi bíróság elé kerül, ahol már a bíró dönt a meglévő információk birtokában. A tapasztalatok szerint az esetek kilencven százalékát sikerül a családi konferenciákon rendezni és tíz százalékuk kerül a családi bíróság elé.

Filmen is végignézhettünk egy ilyen családi csoport konferenciát. Vizuálisan is érzékelhettük, hogy milyen világosak az egyes résztvevők szerepei, és hogy a döntés felelőssége valóban visszakerül a családhoz. Mint ahogy azt a jelenlévők kérdésére Mary is megerősítette, ezt a módszert a szakembereknek volt nehezebb elfogadni, a családok könnyebben tanultak megélni a benne rejlő lehetőségekkel. A szakemberek számára ez „hatalmi” helyzetük változását jelenti, hiszen jelentősen csökken súlyuk a döntéshozatalban. Szakmai magabiztosságuk e-miatt megrendül. A legnehezebb azonban az volt a szakemberek számára, hogy belássák, a családok valóban képesek kompetens döntést hozni a gyermek sorsáról, és valóban képesek – sokkal inkább, mint a szakemberek – a család számára elfogadható megoldást találni.

A családi konferenciák bevezetése jelentős változásokhoz vezetett. Néhány év alatt radikálisan csökkent az állami gondoskodás intézményrendszerébe került gyerekek száma. Abban a körzetben például, ahol Mary is dolgozott, a módszer bevezetése előtt 89 gyerek volt „idegen” nevelőszülőknél elhelyezve, és ez a szám lecsökkent 5-re! Elterjedt a családi konferenciák híre, és a családok kezdték igénybe venni ezt a szolgáltatást akkor is, amikor a gond még nem olyan nagy. Tehát szemben a korábbi helyzettel, amikor csak viszonylag súlyos veszélyeztetettség esetén érkeztek jelzések a gyermekvédelmi hivatal felé, most nagyobb a bizalom, és önkéntesen veszi igénybe a lakosság ezt a szolgáltatást. Korábban a gyermekvédelembe bekerült gyerekek 60%-a volt maori származású (ők alkotják Új-Zélandon a legjelentősebb kisebbségi csoportot), míg a maorik lakosságon belüli aránya csak 10% volt. (Kísérteties a hasonlóság az arányokban a roma származású gyerekekre vonatkozó hazai helyzethez!) Mary ezt az aránytalanságot egyértelműen a „fehér” (európai származású) középosztály eltérő értékrendjéből fakadó intoleranciának tekintette. Véleménye szerint a maorik és más kisebbségi csoportok joggal voltak bizalmatlanok azzal a gyermekvédelmi rendszerrel szemben, amely ennyire előítéletesen és idegen normák alapján ítélkezett szokásaik felett, és vette el tőlük a gyerekeiket. Az új szemlélet egyik alapelve a másság, az eltérő szokások maximális tisztelete. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egyre több a maori származású szociális munkás, és jelentős figyelmet fordítanak a szociális munkások képzése során az előítéletek feldolgozására, a mássággal szembeni érzékenység fokozására és tudatosítására. A családi csoport konferenciák a maori családoknál voltak különösen eredményesek, mivel a módszer alapelve: a nagycsalád bevonása a döntéshozatalba természetesen illeszkedik a maori törzsi családstruktúrába.

E módszer másik fontos alkalmazási területe a fiatalok bünelkövetőkkel való foglalkozás. Az alapelvek ugyanazok, mint az örökbefogadás területén. A családi csoport konferenciák összehívásának célja ebben az esetben az, hogy a család alternatív megoldásokat találjon az első ízben bünelkövető fiatalok számára azért, hogy így elkerülhesse a büntetés-végrehajtás rendszerébe való bekerülést. Ez utóbbi ugyanis nagyon költséges, nevelési hatása minimális, ráadásul pedig nagy valószínűséggel bűnöző

életformára szocializál a zárt intézetekben. Az alternatív büntetések végrehajtását célszerű családi felügyelet mellett, a saját lakókörnyezeten belül megoldani.

A családi konferenciáknak ezekben az esetekben fontos hatása az, hogy itt a fiatalok elkövető családtagjai jelenlétében szembesül tetteivel, bocsánatot kell kérnie az áldozattól -és ezeknek jelentős hatása van saját felelősségének felismerésére.

Természetesen a családi konferenciák csak egy elemét jelentik a gyermekvédelmi beavatkozás teljes folyamatának. Tükrözik azonban azt az új szemléletet, ami a család és a lakóközösség önjelentésére teszi a hangsúlyt, és partneribb kapcsolatot alakít ki a szakemberek és a családok között. Fontos annak mérlegelése is, hogy milyen megtakarításokat tesz lehetővé ez a szemléletváltás, és milyen többletkiadásokat igényel. Új-Zélandon bezárták a nagy és költséges nevelőotthonokat, ami jelentős költség-megtakarítást eredményezett. A rendszer fenntartására szükséges forrásokat át lehetett csoportosítani a gyereknevelést vállaló, de anyagi gondokkal küszködő családok támogatására. A nevelőotthonok és a nevelőszülőket alkalmazó rendszerek igen sok szakembert igényeltek, mivel a családjától elszakadt gyerekek súlyos, kezelésre szoruló, gyakran csak nehezen vagy egyáltalán nem gyógyuló sérüléseket szenvednek. Most a szakemberek közvetlenül a családokat segítik. Nem arról van szó, hogy a rendszer összességében olcsóbb lett, hanem a források átrendeződtek. Az, hogy a problémák helyben, a családokon belül oldódnak meg, nagy valószínűséggel hatékonyabb, eredményesebb a gyerekek szempontjából, és több sikerélményt jelent a rendszerben dolgozó szakemberek számára.

A két nap témája ugyan nem kapcsolódott szorosan egymáshoz, mégis mindkét témában volt egy fontos közös gondolat.

Ezt Mary a következőképpen fogalmazta meg: a családokkal csak akkor lehet valóban jó és szoros együttműködést kialakítani, ha mi -szakemberek – bízunk abban, hogy a családok jól tudják, hogy számukra mi a legjobb megoldás. Mi nem tehetünk többet, minthogy a döntés megvalósításában legjobb tudásunkkal segítjük őket. És ez nem kevés. A döntés maga azonban az érintettek felelőssége.

Érdekes szakmai program, résztvevői lehettünk. Jó, hogy ezekkel a szakmailag megalapozott új ötletekkel, módszerekkel nagyon különböző helyekről jött szakemberek, szülők és szociális munkások együtt ismerkedhettünk meg. Talán ez a közös élmény hozzásegít bennünket ahhoz, hogy együttműködésünk gyakoribb, zökkenőmentesebb és bizalomtelibb legyen a jövőben. Nagy szükség lenne rá!

Mary Iwanek sok írásos anyagot és egy videofilmet hagyott itt nekünk. A Család, gyermek, ifjúság szerkesztősége dolgozik az anyagok fordításán, és azokat fokozatosan közzéteszi a lapban. Az anyagok mindenki számára hozzáférhetőek a szerkesztőségben.

Gondolatok Mary Iwanek tanulmányából

A tanulmányban ismertetett kutatásával a szerző a nyitott örökbefogadások gyakorlata mellett foglal állást. Feltételezéseit, hogy nyitott örökbefogadás esetén az örökbefogadó szülők magabiztosnak érzik magukat a pszichológiai szülő szerepében, és ezt a biztonságérzetüket nem veszélyezteti a vér szerinti szülővel való kapcsolattartás; a nyitott örökbefogadás a vér szerinti szülőknek megkönnyíti a veszteséggel, gyász feldolgozásával való megküzdést – a kutatás eredményei alátámasztják.

A kutatás egy utánkövető vizsgálatot mutat be, melyben 17 örökbefogadó család és: 14 örökbeadó szülő vett részt. Ezekkel a családokkal Mary Iwanek személyesen is kapcsolatban

volt, amikor 1975. és 1979. között a nyitott örökbefogadások megtörténtek. Az örökbefogadó családok és vér szerinti szülők tapasztalatai az örökbefogadást követő 7-12 évre vonatkoznak.

Az alábbiakban összefoglalás helyett kiemelek néhány fontos és- érdekes gondolatot Mary Iwanek tanulmányából.

„Annak ellenére, hogy a kapcsolattartás jellege és gyakorisága nagyon különböző” volt az egyéni megállapodásoknak megfelelően, a szülőanyák tapasztalatai hasonlóak. A kutatásban részt vevő szülőanyák egyértelműen azt gondolták, hogy a nyitott örökbefogadás sokat segített nekik, mert így mindig tudták, hogy gyermekük jól van.”

Az egyik vér szerinti anya gondolatai: „A baba örökbeadása után pokoli kínokat éltem át. Nem is tudom, hogyan, lettem volna képes túltenni magamat ezen, ha nem kapom az örökbefogadó családtól a leveleket és fényképeket. Borzasztóim hiányzott a kislány, de legalább tudtam, hogy jól van. Idővel könnyebb lett, különösen mivel láttam, milyen jól gondoskodnak róla. Azt gondolom, az első években nem lettem volna képes találkozni vele és megint otthagyni, ezért csak leveleket és fényképeket kértem tőlük Most már sokkal könnyebb. Az örökbefogadó szülők nagyon kedvesek; minden fontos dologról tájékoztattak. Most úgy érzem megbékéltem döntésemmel. Szégyeltem magam, de most nincs szükségem több információra. Félek ezt megírni az örökbefogadó szülőknek, nehogy azt higgyék, hogy engem nem érdekel. Nem így van, megbékéltem azzal, hogy ők egy család. Most ezt szeretném nem bolygatni tovább. Bármikor, megkereshetnek, ha szükségesnek érzik, vagy ha a gyerek ezt szeretné.”

„Arra a kérdésre, hogy miként ítélik meg utólag az örökbeadásra vonatkozó döntésüket, a legtöbb vér szerinti anya azt válaszolta, hogy akkor ez volt talán a helyes megoldás, azonban soha nem szeretnék ezt még egyszer átélni. Megfogalmazták, hogy mindent meg kell tenni, hogy a vér szerinti szülők és gyerekük együtt maradhassanak. Csak a legvégső esetben merülhessen fel az örökbeadás. Mindannyian egyetértettek abban, hogy az örökbefogadásoknak nyitottnak kell lenni.”

Az örökbefogadó szülők véleményéből: „Eleinte, amikor felmerült a nyitott örökbefogadás kérdése, feleségemmel azt gondoltuk, beleegyezzünk, végül is néhány levél és fénykép nem fog gondot okozni. Nyilván egy idő után nem is lesz erre igény. Később azonban, amikor megértettük a kapcsolat jelentőségét, és amikor biztosabbak voltunk magunkban, egyre több -mindent akartunk megosztani Judy-val, a vér szerinti anyával.”

„ Összes barátunk azt hitte megőrültünk, amikor megtudták, hogy kapcsolatban akarunk maradni a vér szerinti szülővel. >Tudjátok, hogy mit csináltok?< – kérdezték. ->'Gond lesz ebből! Várjatok, amíg kamaszok lesznek!< Mi nem éreztük a kapcsolattartást veszélyesnek, igyekszünk mindig megbirkózni a felmerülő kérdésekkel. Mindkét gyerekünk szeret Diana-val lenni. Első gyerekünket > titkosan< fogadtuk örökbe, és sajnáljuk, hogy így történt. De ez a lányunk is tudja, hogy majd neki is segítünk a kapcsolat kialakításában, ha ez lehetséges lesz.”

A gyerekekkel – koruk miatt (7-11 évesek) – nem készültek interjúk. Véleményüket a felnőttekkel való találkozások során tett megjegyzéseikből, spontán kialakult beszélgetésekből, kérdéseikből próbálta a szerző megérteni.

„A gyerekek megjegyzéseiből ítélve, voltak,, akiket nagyon érdekelt a vér szerinti Családjukról való beszélgetés, voltak, akiket kevésbé. Örökbefogadó szülők véleménye szerint a vérszerinti szülővel való kapcsolattartás akkor vált igazán tartalmassá és rugalmassá, amikor ezt a gyerekek is elkezdték igényelni. Különösen élvezték a gyerekek a testvérekkel való találkozást és együttjátszást, főleg az olyan örökbefogadott gyerekek, akiknek a családban nem volt testvérük.”

„Minden örökbefogadó és vér szerinti szülő egyetértett abban, hogy a legfontosabb az, hogy minden fél szerepe világos legyen a gyerekek előtt. Előre tisztázni kell, hogy mikor mit mondhatnak a gyerekeknek, nem lehetnek titkok és a gyerekek kérdéseire az örökbefogadással és származásával kapcsolatban mindig őszintén, de nagyon egyszerűen kell válaszolni. Véleményük szerint, ha a felnőttek meg tudnak állapodni, akkor a gyerekeknek sem lesz gondjuk helyzetük megértésével.”

„Az örökbefogadó szülők szerint: alapvetően fontos, hogy az örökbefogadni szándékozók el tudják fogadni meddőségüket; megértsék azt, hogy az örökbefogadás egy életreszóló kapcsolat, ami nem egyenlő a jogi helyzet rendeződésével, az örökbefogadás a szülőségnek egy sajátos formája és az örökbefogadott gyermek nevelése különbözik a 'megszült' gyermek nevelésétől. A nyitott örökbefogadás lehetőséget teremt ezen különbözőségek feldolgozására. Az örökbefogadó szülők szerint az örökbefogadásoknak nyitottnak kellene lenni, természetesen mindig olyan mértékben és úgy, ahogy az a résztvevő felek számára elfogadható, úgy hiszik a kutatásban résztvevő örökbefogadó szülők, hogy azok, akik nem képesek a nyitott örökbefogadásra, azok nem lehetnek képesek az örökbefogadásra sem. Az ilyen örökbefogadni szándékozók vagy nem dolgozták fel meddőségükkel kapcsolatos érzelmeiket, vagy azt gondolják, hogy az örökbefogadás ugyanolyan, mint bármilyen más vér szerinti gyerek nevelése.

Az örökbefogadó szülők a gyerek szükségleteit és jogait tartják mérvadónak és a vér szerinti szülővel való kapcsolattartást és az információcserét a gyerek pozitív énképe és identitásfejlődése miatt látják szükségesnek.”

„A nyitott örökbefogadás se nem könnyű, se nem problémamentes. Nincs olyan út, amely megóvná az embereket az élet kockázataitól. A kutatás alapján azonban úgy tűnik, hogy a hagyományos titkos örökbefogadásokhoz képest kisebb a gyerek >elvesztésének< kockázata az őszinte párbeszédre alapuló kapcsolatokban.”

„Az elmúlt 50 évben a legtöbb nyugati társadalomban az örökbefogadás kérdését titkok vették körül. Ez sok lelki problémát okozott az örökbefogadottak, az örökbefogadók és az

örökbeadók számára. Sok könyv és tanulmány született az örökbefogadás kérdéséről. Ezek többnyire különböző gyermeknevelési technikákkal illetve az örökbefogadás pszichodinamikai folyamataival foglalkoztak. Kevés figyelem irányult azonban arra a kérdésre, hogy milyen identitási problémái lehetnek az örökbefogadottnak, illetve arra, hogyan él meg az örökbeadó szülők helyzetüket. Keveset tudunk arról is, hogy mit is jelent örökbefogadott gyerek szülőjének lenni.”

„Nem is olyan régen az általános gyakorlat az volt, hogy az örökbefogadás szereplői semmit sem tudtak egymásról, az örökbefogadás titkossága ezt biztosította. Ez a gyakorlat leképezte az uralkodó társadalmi közgondolkodást az erkölcsiséggel, a házasságon kívül születeti gyerekekkel, a meddőséggel kapcsolatban. Ezt a szemléletet megerősítették liowlthy gyermekpszichológiai kutatásul is, melyek szerint a gyermek érzelmi biztonságához az szükséges, hogy egy szülőpárhoz kötődjön, és ezt a kapcsolatot ne veszélyeztesse a másik (mi esetünkben vér szerinti) szülővel való kapcsolat. Gyakran előfordult, hogy a szülőanya barátai és családja sem tudtak a megszületett gyerekről, célszerűnek látszott abban támogatni ezeket a nőket, hogy feledkezzenek meg a történetekről és kezdjenek új életet.”

„Ma a legtöbb szakember véleménye az, hogy a lehető legtöbb információt kell megadni az örökbefogadó szülőknek. Elfogadott, hogy még a kellemetlen információkat is meg kell mondani, hogy az örökbefogadó szülők tudjanak segíteni gyerekeiknek az esetlegesen felmerülő nehézségekkel való megbirkózásban. Családterápiával foglalkozó szakemberek egyértelműen bebizonyították, hogy a titkoknak milyen káros hatású van a családi kapcsolatokra. A folyamatos nyílt kommunikáció a bizalomra épülő kapcsolat kialakulásának. A kutatások bizonyítják azt is, hogy az örökbeadó anyák nem felejtik el gyerekeiket. Sokan nem képesek gyászukat feldolgozni és egész életükben magukkal hordozzák ennek terhét. A sok tudományos eredmény ellenére -- melyek alátámasztják a nyílt kommunikáció fontosságát az örökbefogadásban részt vevő felek között . a gyakorlatban ez nem mindig valósul meg. Még mindig gyakori, hogy örökbefogadó szülők az örökbefogadottság tényét sem mondják el gyermeküknek.”

„Az örökbefogadást körülövező titok megnehezíti a kérdés kutatását is. Nagyon keveset tudunk ezért egyes örökbeadási gyakorlatok hosszú-távú hatásáról.”

Kutatások

John Triseliotis szociális munkás- professzor vezette az egyik legjelentősebb kutatást az örökbefogadás hosszútávú következményeiről skóciai adatok alapján („In Search for Origins”, 1973). Kutatásának legfontosabb megállapításai a következők:

„ Az örökbefogadottak többségénél a származás iránti érdeklődés egy nagyon mély lelki szükségletből eredő késztetés, nem egyszer kíváncsiság.

A származásuk iránt érdeklődő örökbefogadottak 40%-a csak információt akart szerezni vér szerinti szüleiről, 60%-uk azonban személyesen akart velük találkozni.

A származásuk körüli titkolódzás és bizonytalanság arról győzte meg az örökbefogadottakat, hogy valami szégyellni való van vér szerinti családjukkal kapcsolatban. Ez rossz hatással van énképük alakulására és ronthatja az örökbefogadó szüleikkel való kommunikációt is.

Örökbefogadott személyek esetében identitástudatuk megfelelő kialakulásához szükséges, hogy integrálni tudják magukban mindkét családjukat.”

Sorosky, Baran és Pannor kutatási eredményei („Adoption Triangle” 1978) cáfolják azt a széles körben e/terjedt nézetet, miszerint a szülőanyának van szüksége az anonimitásra és az újabb információktól való védelemre.

A legtöbb szülőanyát az örökbeadásra az készítelte, hogy gyermeke számára szerető családot és olyan körülményeket biztosítson, aminek megteremtésére ő nem volt képes.

PRAXIS

A szociális munka és az ifjúság ösztönzése

A szociális munka és az ifjúság ösztönzésére Berlinben létrehozott Egyesület (Förderverein für Jugend und Sozialarbeite. V.) egy nem kormányzati, nonprofit szervezet, amely támogatja a fiatalságot célzó szociális munkát.

Az Egyesületet 1990 márciusában alapították abból a célból, hogy részt vegyen annak a modern szolgáltatási rendszernek a kiépítésében, amelyet Kelet-Berlinben és az új német tartományokban a fiatalság megsegítésére hoztak létre. Ez talán a legfontosabb cél, hiszen a Németországban lezajlott egyesítési folyamat a gyermekekre, a fiatalokra és családjaikra ható komoly társadalmi változások kíséretében ment végbe, és ez nemcsak egyéni életükre van befolyással, hanem a társadalmi értékrendekre is.

Így a fiatalokkal foglalkozó szociális munkások vállalták azt a feladatot, hogy támogassák a fiatalokat identitásuk és élet-perspektíváik megtalálásában. Annál is inkább, mivel a fiatalok képtelenek önmagukat irányítani közvetlen életterükben éppúgy, mint területileg és kulturálisan szélesebb körben, és megbirkózni az ebből eredő konfliktusokkal és érzésekkel. Az egyesület különböző utakon próbálja támogatni az alábbi célokat:

1. projectekkel, melyek közvetlenül a fiatalokra vonatkoznak
2. a fiatalokkal foglalkozó szociális munkásoknak kínált képesítési lehetőségekkel
3. egyéb kezdeményezésekkel

1.1. Fiatalok információs központjai

Ezeket a központokat Kelet-Berlin (4) és más tartományok (4) számos kerületének könyvtáraiban hozták létre a fiatalok számára azzal a céllal, hogy információkat és tanácsokat kaphassanak – különösen az érdeklődésükre számot tartó területekről, mint pl. szakmai gyakorlatok, külföldi utazási- ill. munkalehetőségek, a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadása stb.

1.2. Utcai munka

A project azokat a fiatalokat célozza meg, akik olyan területeken élnek, ahol nem áll rendelkezésükre a szóban forgó infrastruktúra, mint pl. a '80-as években épült hatalmas lakótelepek. Az utcai munkát végző szociális munkások széleskörű tevékenységükkel lehetőséget kínálnak a fiataloknak olyan találkozásokra, melyek során a szociális munkások – azonosulva a fiatalság problémáival – segítséget nyújthatnak nekik kényes szituációkban, mint pl. támogatás a fiatalok ügyeit tárgyaló bíróságokon vagy munkahelyi konfliktusok eseteiben.

1.3. Színház project

Ez a szolgáltatás lehetőséget nyújt a fiataloknak, hogy egyéni problémáikat eljuttassák egy speciális project, az Erőszakellenes Program keretében. Az egyesület színpada ezenkívül egyéb, fiatalokból álló amatőr színjátszó társulat számára is ajánlott, s külföldi csoportok cseréje is elképzelhető.

1.4. Média műhely

A számítástechnikában és videokamerák kezelésében jártas, fiatalokkal foglalkozó szociális munkások irányítása alatt műhelyek létesültek két újonnan beépített területen. A

műhelyek lehetőséget nyújtanak a fiataloknak, hogy alkotó módon kipróbálják az említett médiumokat akár szórakozásból, akár abból a célból, hogy megfogalmazzák iskolai problémáikat, baráti, partnerkapcsolati vagy szülőkkel való konfliktusaikat.

2. Képesítéskínálatok fiatalokkal foglalkozó és szociális munkások számára

2.1. Két éves munkatanfolyam

A résztvevők bővíthetik ismereteiket a Német Szövetségi Köztársaságban a fiatalokkal foglalkozó szociális munkásokra vonatkozó szakmai képzési követelmények szerint. A szakmai elismeréssel együtt a fizetésbeli egyenlőség is biztosított

2.2. 1 éves munkatanfolyam fiatalokból álló csoportok kulturális tevékenységével foglalkozó szakemberek számára

A tanfolyam célja a fiatalok kulturális lehetőségeinek bővítése magas szakmai szinten azáltal, hogy a pedagógiai képzést gyakorlati tapasztalatokkal ötvözi olyan területeken, mint színház, tánc, számítógépes tervezés, videó. A program másik alapvető része a project menedzsment és a project prezentáció.

2.3. Tanfolyamok, szemináriumok, műhelyek különböző témákban

Ezek több témát ölelnek fel: önkéntes szociális munka, önszervező modellek, nem pénzalapú csere-rendszerek, PR (közönség-kapcsolatok) továbbfejlesztése, pénzügyi forrásokkal kapcsolatos ismeretek. A tanfolyamok különböző hosszúságúak, és bármely érdeklődő számára nyitottak.

3. Egyéb kezdeményezések és munkaterületek

3.1. Korhatár kiszabása számítógépes játékokra

A 'Fiatalok Védelme a Köztörvényekben' program megvédelmezi a gyerekeket és a fiatalokat az erőszak bemutatásától, a fajgyűlöletre és a háborúra való uszítástól. Ez a kezdeményezés a számítógépes játékok ellenőrzésére és korhatárhoz kötésére vonatkozik, együttműködve a gyártókkal és a terjesztőkkel. A film- és szórakoztatóipar termékeinek szabályozásához hasonlóan a komputer-játékokat is 5 korcsoportba sorolják, segítve ezzel a terjesztőket és a szülőket a helyes választásban.

3.2. Német-ország kapcsolat fiatalokkal foglalkozó, szakképzett szociális munkások számára

Ez egy olyan szervezet, amely szakmai látogatásokat szervez Oroszország, Berlin és az új szövetségi tartomány, Brandenburg különböző területeinek fiatalokkal foglalkozó és szociális munkában tevékenykedő szakemberei számára. Célja – a hasonló szocializációs háttér ellenére – a tapasztalatcsere, és a fiatalokat célzó szociális munka új struktúrája felépítésének támogatása a közösen beindított projektek segítségével. Az egyesület és a moszkvai Fiatalok Intézete által aláírt szerződés biztosítja az együttműködés folyamatosságát.

3.3. Szomszédság Ház

A Szomszédság Ház is a már említett, újonnan beépült területen létesült, az egymás szomszédságában élő emberek igényeinek közelítése céljából. Keretein belül számos szervezet ajánl elfoglaltságot minden korosztálynak, kiemelten a gyermekeknek és a fiataloknak, mint pl. színjátszó csoportban, környezetvédő csoportban, asztalos műhelyben

való részvétel, felnőttek segítése azzal, hogy egyes fiatalok vigyáznak a dolgozó szülők gyermekeire. Önszegélyező csoportok, mint pl. anyagyermek csoportok, családi összejöveteleket szerveznek, s bátorítják tagjaikat az azokon való részvételre. Szakmai gyakorlattal nem rendelkező és rossz munkahelyi kilátásokkal küszködő fiatalok hasznát vehetik a sajtószerű egyéves programnak, amely felkészíti őket a szakmai gyakorlatra. A kölcsönös segítség és a nem pénzjellegű források biztosítása önszegélyező rendszeren alapul, mely újabban igen fontossá vált.

Fordította: Makay Mariann

Írta: Nagy László Tibor

Bűnmegelőzési felvilágosítás

*„Az élet inkább birkózáshoz, mint tánchoz hasonlít,
mert felkészülten, sőt rendíthetetlenül kell állnunk
minden eshetőséggel, a váratlannal szemben is. „*

Marcus Aurelius

Megdöbbenő képsorokat láthattunk ez év nyár elején a TV Híradóban, amelyet egy Egyesült Államokbeli üzletben elhelyezett kamera rögzített. Rabló lépett a boltba és fegyverét apuit túloldalán álló eladóra fogva a bevételt követelte. A megfélemlített személy meg is kezdte a pénz átadását, amikor egyszer csak hirtelen a támadó melletti fiatal vásárló neki ugrott a rablónak, és megpróbálta lefegyverezni. Ez sikertelennek bizonyult, azonban a fegyveres úgy feldühödött, hogy azon nyomban lelőtte a fiatalembert. Ezután kommentárként közölték az áldozat anyjának kétségbeesett szavait, aki az államot és az iskolát okolta a történetért, mert arra tanítják a gyerekeket, hogy segítsenek a bajba jutottakon. Nem sokkal korábban emiatt vesztette el másik fiát is.

A történetek elgondolkodtattak, és újra felszínre sodorták azt a régóta foglalkoztató kérdést, hogy nálunk vajon milyen bűnmegelőzési ismeretekhez jutnak a fiatalok. A fővárosban tanult fiatalok körében végzett – nem reprezentatív – adatgyűjtés eredménye lehangoló. Jobb híján általános alapelv, hogy a jog nem ismerete nem mentesít a következmények alól, de a fiatalok számára a megismerés legelemibb lehetőségét sem biztosítjuk, sőt még annak igényét sem próbáljuk felkelteni.

Évről évre úgy lépnek büntetőjogilag felelősségre vonható vétőképes korba 14 éves korosztályok, hogy az iskolában e téren minimális ismereteket sem szereznek. Bár létezik a „történelmi és állampolgári ismeretek” című tantárgy, amely e témakört is tartalmazhatná, erről szó sincs. A tanárok általában bevallották, hogy maguk sem különösebben kompetensek a jogi ismeretekben és örülnek, ha a történelem anyagot befejezik, maximum néhány államjogi alapfogalomra tudnak időt szakítani.

Így a legtöbb gyermek számára legfeljebb a többnyire az angolszász jogrendszer megnyilvánulásait bemutató krimik maradnak, kriminális helyzetek megoldására pedig az akciófilmek paradigmái, ahol jó esetben a becsületes ember tud nagyobbat ütni, vagy pontosabban célozni. Persze mondhatnánk, oldja meg ezt a feladatot a család, de éppen a legkritikusabb esetekben ez meglehetősen illuzórikus, probléma-elhárításnak tűnik.

Pedig vitathatatlanul igaz, hogy „a megelőzési stratégia és taktika kifejlesztéséhez feltétlenül szükség van a tényleges kockázatra vonatkozó felvilágosításra, hiteles információk szolgáltatására, annak a folyamatnak a tudatos segítésére, amelyben az adott társadalom tagjai megismerhetik az áldozattá és a bűnelkövetővé válás következményeit, elkerülésének módjait, és az ehhez rendelkezésre álló intézményes segítség eszközeit.”¹

Csodaszer persze nincs, én sem gondolom, hogy megtaláltam a bölcsék követ, amely garantálja, hogy a felnövekvő generáció tagjai sem elkövetők, sem sértettek nem lesznek. Nem szabad maximalista célokat kitűzni, viszont el kell indulni azonnal, ha apró lépésekkel is. Ha csak annyit sikerül elérni, hogy szükség esetén nem ügyészt akarnak „fogadni”

¹ A Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala által a főváros közbiztonsága javításának elősegítése érdekében meghirdetett pályázaton 1994 novemberében Nívódíjat nyert tanulmány.

ügyvéd helyett, ha bemutatjuk, hogy miként lehet három barát (vagy kettő plusz egy) gyerekesnek induló csínytevéséből csoportosan elkövetett garázdaság büntette, ha megértetjük, hogy nem elég pusztán több rendőrért, súlyosabb ítéletekért kiabálni, hanem valamit magunknak is cselekedni kell a bűnmegelőzés érdekében, akkor már tettünk valamit.

Konkréten a már büntethető, tehát nyolcadik osztályos általános iskolások (illetve a hat és nyolcosztályos gimnáziumok megfelelő korosztályú tanulói) számára kétszer negyvenöt perces bűnmegelőzési tájékoztatást ajánlok, az iskola keretein kívül álló bűnügyi, igazságügyi szakemberek (rendőrök, ügyészek, bírák, kriminológusok, pártfogó felügyelők) közreműködésével. Az előadásokat az osztályfőnöki órákon lehetne megtartani, ami a tapasztalatok alapján azok időkeretébe bőven beleférne még az osztálykirándulások és a ballagási blúzok mintájának részletekbe menő megbeszélése mellett is. Az általam ismert és megkérdezett szakemberek szinte kivétel nélkül szívesen vállalnának ilyen jellegű oktatást, természetesen az egyes személynek nem túlzott terhelést jelentve.

Roszmájúan ugyan meg lehet kérdezni, hogy mire jó egy másfél órás „gyorstalpaló”. Erre azt tudnám válaszolni, hogy sokszor az ember számára néhány percnyi benyomás is egész életre szóló meghatározó élményt jelent, ami a későbbiekben valamikor döntőnek bizonyulhat. Első gimnazista koromban például osztályom fiú tagjainak egy másik osztály fiúcsoportjával összevonva az egyik szülész-nőgyógyász apa tartott szexuális felvilágosítást biológia órán. Jó idő eltelt már azóta, de a mai napig szinte még egyes szófordulataira is emlékszem, és nem csak a téma miatt. Ha ugyanerről a tanár beszélt volna, biztos nem ér el ilyen maradandó hatást. Úgy vélem, ugyanilyen felvillanyozó eredménnyel, nagyobb figyelemfelkeltéssel járhat egy külső, a tanulók számára hiteles előadó bűnmegelőzési tájékoztatása is.

Az elsődleges prevenció rendkívül fontos, ugyanakkor viszonylag könnyen megszervezhető, jó értelemben vett látványos, publicitásra is számot tartó és költség-haszon szempontból is optimális intézkedésnek tartanám a vétőképes korba lépő tanulóknál a kétszer negyvenöt perces bűnmegelőzési tájékoztatások megszervezését. Tudomásom van róla, hogy ehhez hasonló, de izolált, spontán kezdeményezésekre egyes helyeken már sor került (pl. Nyíregyháza, Heves városban és környékén), és a tapasztalatok biztatóak.

A tájékoztatókon a legfontosabb szempontok közé kell tartoznia az érdeklődés felkeltésének (amivel valószínűleg nem lesz gond), és főleg fenntartásának, a precíz, de nem túl elvont fogalomhasználatnak, magyarázatoknak, és lehetőleg minél több példa, minél több konkrét eset bemutatásának, filmes illusztrációnak, információs anyagnak.

Az előadás végén módot kellene adni kérdések feltevésére, illetve javasolnám a tanulók által tesztlapok kitöltését és a legjobb válaszadónak jutalomtárgyak átadását.

Éppen a helyi sajátosságok nagyfokú figyelembe vétele miatt most csupán egy vázlatos óratervet írnék le, amelyet kiegészíteni és bővíteni is lehet, illetve egyes részek szűkítésére is sor kerülhet.

- Az előadó bemutatkozása, konkrét munkakörének vázlatos ismertetése;
- A bűn fogalmának értelmezése, a bűncselekmény mibenléte; büntett, vétség és a szabálysértés elkülönítése; a Btk. általános bemutatása; a jogszabály-gyűjtemények beszerzési, hozzájutási lehetőségének ismertetése; konkrét példán keresztül egy eset értelmezése;
- A bűncselekmény elkövetői (tettesek, részesek) pl. külön felhívni arra a figyelmet, hogy egy szkinhed csoport azon tagja is szándékerősítő részvételével pszichikai bűnsegéd, aki aktívan nem vesz részt a testi bántalmazásban.² Ugyanitt lehet beszélni a barátait bűnelkövetésről le nem beszélők etikai felelősségéről is;

- A hazai, illetve a konkrét helyi (kerületi, városrészi, lakótelepi) bűnözési helyzet értékelése; szubjektív és objektív biztonságérzet eltérésének elemzése (itt a tanulók bevonása, szubjektív érzéseik megkérdezése);
- Az egészséges biztonságérzet kialakítása³, követendő magatartás a legtipikusabb erőszakos és vagyron elleni bűncselekmények megelőzése érdekében, illetve észlelése esetén (pl. nem kell nekiugrani az elkövetőnek, hanem alakjának, valamilyen tárgyhoz viszonyított magasságának, ruházatának, távozási útvonalának megfigyelése stb.);
- Néhány aktuális közismert bűnügy, helyi bűncselekmény elemzése, ezen keresztül a törvényi tényállás megvalósulásának bemutatása és a megfelelő sértetti viselkedés értékelése;
- A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai, kizáró és megszüntető okok (kiemelten foglalkozni a jogos védelem kérdésével, az arányosság megítélésével);
- A büntetések és intézkedések rendszere, a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok;
- A büntetett előélet megítélése;
- A büntetőeljárás néhány fontosabb alapelve (ártatlanság véelme, védelem elve, nyilvánosság érvényesülése);
- A büntetőeljárás alanyai, a hatóságok és a résztvevők (a tanúvallomás megtagadásának lehetősége és az ügyvédi titoktartás);
- Az eljárás megindulása, hol célszerű feljelentést tenni (itt érdemes azt érinteni, hogy milyen esetekben van feljelentési kötelezettség), magánvádas bűncselekmények sajátosságai;
- Az eljárási kényszerintézkedések (egyres tévhitiek elosztatása, pl. hogy a rendőr csak házkutatási paranccsal léphet be egy magánlakásba, figyelemmel a rendőrségi törvényre is);
- Az eljárás szakaszai;
- Bizonyítási kérdések;
- Jogorvoslati lehetőségek;
- Amennyiben idő engedi, büntetés-végrehajtási kérdések érintése;
- Válaszadás tanulók által feltett kérdésekre;
- Teszt kitöltése.

JEGYZETEK

¹ Gönczöl Katalin: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia. Társadalmi Szemle 5/1994., 48. o.

² Bírósági határozatok. 1994/6/299. sz.

³A kriminológiai kutatások bebizonyították, hogy leginkább a nők, az időskorúak és a falun lakók félnek attól, hogy bűncselekmény áldozataivá válnak, holott erre inkább a fiatalok, a városban élők és a férfiak számíthatnak.

Írta: Dettre Erzsébet

Egy magyartanár feljegyzései

A Rákospalotai Leánynevelő Otthonban töltött két félév tapasztalatai

II. rész

Az iskolai szakmai munka

„A nevelőtestület korábbi állásfoglalása értelmében az intézet pedagógiai munkáját képzéscentrikus tevékenységként tervezzük és szervezzük meg. E koncepció elsősorban a javítóintézeti neveltekre érvényes, de a tervezési időszakban határozottan kiterjesztjük az utógondozottakra és a kisgyermeküket az intézetben nevelő anyákra is.

Kizárólag (iskolailag és szakmailag legalább alapfokon) képzett fiatal lányoknak van esélyük a munkaerőpiacon való eredményes elhelyezkedésre” – ezzel a programmal indul az Alapdokumentációban az 1991/92-es tanévre kidolgozott munkaterv iskolai oktatásra vonatkozó része. A fenti célok megvalósítását szolgálja az intézetben belül működő Dolgozók Általános Iskolája.

Az igazgatói deklarációval szemben, tapasztalatom szerint a valóságban a tanulás csak huszadrangú helyet tölt be az intézet életében (miközben nem tudom, hogy valójában mi is van az első helyen...). Mintha a cél is csak az lenne, hogy papírt adjunk a gyerekek kezébe az iskola elvégzéséről, de igazi tudást nem. Erre utal minden esetre, hogy az iskolaév mindössze 140 tanítási nappól áll, ami jóval kevesebb a normál iskolákénál. A tanév kétételes periódusokra oszlik: egyik héten szerdától szombatig van tanítás, következő héten hétfőtől csütörtökig, majd szerdán kezdődik az egész előlről. A kétételes beiktatott ötnapos szünet olyan hosszú, hogy ilyen még a „normál iskolákban” sem igen mernek kockáztatni, hiszen megtöri a tanítás ritmusát, a gyerekek egyik hétről a másikra rengeteget felejtnek. A tanároknak, oktatóknak viszont kétség kívül nagyon kényelmes ez a munkarend. Másik nagy hibája az órarendnek, hogy a kevés tanítási nap miatt egyes osztályokban három-három magyar vagy matematika óra van egymás után, ami mindenképpen csökkenti ezeknek a tanóráknak a kihasználhatóságát. (Állítólag már ez is nagy eredmény, hiszen régen egy-egy osztályban napi öt matek- vagy magyaróra volt...) A tanárok maguk támogatják, csak az iskolavezető és a nevelők ellenzik egyik kollégánk évek óta el-elhangzó javaslatát a nyári hónapokra is kiterjesztendő, folyamatos oktatásról. Ez annál is indokoltabb lenne, mert egyébként nyáron nem tudnak elfoglaltságot nyújtani a lányoknak és a szokásosnál is jobban unatkoznak. Jelen körülmények között azonban már azzal is elégedettek lehetnénk, ha mintegy minimálprogramként, ezt a kevés tanítási napot is maradéktalanul kihasználhatnánk. Szervezési figyelmetlenségek miatt azonban ezernyi ok van arra, hogy órák maradjanak el, vagy, hogy a tanulók legálisan hiányozzanak az iskolából. Délelőtt mennek orvoshoz, vagy jönnek helybe az orvosok (és sokszor valamelyik éppen órát tartó tanárnak kell elkísérnie is őket vizsgálatra a távol elhelyezkedő eü. részlegre). Ha fontos vendéget várunk - mint például az új igazgató bemenetelkor - egész iskolaidőben takarítunk. Ha team-megbeszélés van délután (kétételes), szakszervezeti összejövetel vagy bármilyen egyéb program (pl. konferencia), helyben ebédelő vendégekkel, aznap fél órával korábban kell abbahagyni a tanítást, hogy a gyerekeket előbb vihessük ebédelni, nehogy az összejövetel a tanárok, nevelők napját nagyon kettévágja, vagy azért, hogy a konyha eleget tudjon tenni megnövekedett kötelezettségeinek. Ennyi különféle érdekeltség mellett hol marad a tanulók, a növendékek érdeke? Csak helyeselni lehet azt az intézeti szabályt, miszerint lakhelyüket és az iskolát is a lányoknak kell rendben tartaniuk, azt azonban már

nem, hogy a tantermek takarítása minden nap az ötödik tanítási óra utolsó negyedórájára, hetente egyszer pedig az utolsó iskolai nap teljes ötödik órájára essen. Természetes az is, hogy a gyermekeknek tízórazniuk kell, az azonban már nem, hogy utána hagymától bűzölögjenek és zsírtól ragadjanak a tantermek. Az étkezés ugyanis itt folyik, és nemhogy tányért, de legtöbbször még szalvétát sem kapnak hozzá (nincs pénz...), vagyis a padra, esetleg a könyvre, füzetre teszik a zsíros kenyeret. Hol van ilyenkor az annyit hangoztatott higiénia-kultúrára nevelés? Szervezési figyelmetlenség, hogy jelenleg sokszor várni is kell a konyhán még öt-tíz percet a tízóraitra, ami azt eredményezi, hogy ez az étkezés jó fél órát elvesz ismét a tanítás szűkre szabott idejéből.

Ilyen rövid valós tanítási időben elég nehéz eredményes munkát végezni, különösen akkor, ha egyébként a növendékek délutáni programjában sem foglal el különösebben fontos helyet a tanulás.

Feltehetően az iskolai munka intézetben elfoglalt helyét jelzi a tanárok mérsékelt megbecsülése. Az, hogy – a később említendő team-összejöveteleket kivéve – az intézetet, gyerekeket, vagy akár a tanári munkát közvetlenül is érintő ügyekről szóló döntésekbe a tanárokat nem vonták be, de még utólag sem tájékoztatták. Legjobb hírforrásaink a gyerekek, akik azért néha kicsit másképp adják át az információt, mint ahogy az valóban szólna.

Az iskolában tanítva az az ember érzése, hogy ennek az éppen hogy megtúrt részlegnek valójában nincs is vezetője, s főképp nincs képviselője az intézet vezetőségén belül.

Sajnálatos, hogy míg én az intézetben voltam, semmiféle, az iskolai munka anyagi vagy szakmai fejlesztését segítő pályázaton nem vettünk részt, holott több ilyen is volt. Olyan körülmények között, amikor még az iskolafüzetet sem tudjuk megvásárolni, meggyőződésem, érdemes lenne ezeket a talán szerényebb juttatásokkal járó pályázatokat is megpróbálni és nemcsak a sokmilliós beruházásokat feltételezőket. Tanár kollégáim közül senki sem emlékezett olyan esetre sem, amikor az ő közreműködésüket kérte volna az intézet bármikori vezetősége mondjuk egy pályázat megírásában, mint ahogy tudományos ülésekre, értekezletre, továbbképzésekre sem őket, hanem mindig ugyanazt a néhány vezető munkatársat küldik, holott a tanároknak is nagy igényük lenne a szakmai továbbfejlődésre. Nem helyes talán ebből szakmai féltékenységre következtetni, de mással nehezen magyarázható, mint ahogy az – a más intézetekben, iskolákban is tapasztalt – tendencia is, hogy az előfizetett, megvásárolt szakmai folyóiratok nem forognak közkezen, nem hozzáférhetők a dolgozók többsége számára.

Iskola - rendszer nélkül

Tapasztalataim szerint egy ilyen iskolának – és az ott tanító tanároknak – a következő, legfontosabb speciális nehézségekre kell felkészülniük: a gyerekek az iskolaév különböző időpontjaiban érkeznek, a legkülönbözőbb iskolatípusokból; tudásuk és értelmi színvonaluk szintén igen különböző; néhányan tanulási részképesség-zavarral is küzdenek (dyslexia, dysgrafia stb.). Sokan, bár valamelyik felsőbb osztályból már van bizonyítványuk, gyakorlatilag analfabéták, s gyakran még a szóbeli kifejezésre is szinte képtelenek (vajon milyen felelősséget éreznek azok az iskolák, amelyek inkább kilökik valamilyen bizonyítvánnyal a problémás tanulókat, mint hogy tovább küszködjenek velük?). Többségük már évek óta nem járt iskolába, tehát amit megtanult valaha, azt is elfelejtette; nem szeretik az iskolát, nem is látják értelmét a tanulásnak; többségükben nincs semmi ambíció, legfeljebb annyi, hogy ott, órán, adott tanár elvárásának megfeleljenek, de mindenféle hosszabb távú elképzelés nélkül; ráadásul érdeklődési körük meglehetősen korlátolt, alig terjed túl a lét legelemibb szükségleteinél, de szellemi kíváncsiság szinte egyáltalán nincs

vagy csak fellángolásszerűen létezik. (Ez egy ördögi kör, hiszen az a gyerek, aki már alsó tagozatban is bukdácsolt, gyakran nem is gyenge képességei, hanem a szubkultúra előnytelen hatásai vagy az iskola hibája miatt, vagyis az általános ismeretei ahhoz sem elegendek, hogy a legigénytelenebb szappanoperát végignézze a tévében, előbb-utóbb tudomásul veszi, hogy a világ teljesen érthetetlen a számára, ezért nem is törekszik a megértésére, a tanulásra, ami persze az előbb említett érzések jgzolódását eredményezi. Vagyis marad az evés, ivás, öltözködés, szerelem, tánc. Másik fontos ok lehet a tanulás elutasítására a már említett sok negatív élettapasztalat és az is, hogy az eddigi iskoláikról semmiféle pozitív emléket nem őriznek.)

Ahhoz, hogy a fent vázolt nagyon nehéz feltételekre válaszolni tudjon az iskola, hogy a lányok tömegéből működőképes, a jobbakat sem nivelláló tanulócsoportokat alakíthasson ki, a nagyobb óraszámra és a tanítási idő jobb kihasználásán kívül főképpen megfelelő számú és képzettségű tanár, gyógypedagógus és a csoportnevelők együttműködésére, meg rugalmas iskolaszervezetre lenne szükség. Ottlétem idején az iskola éppen csak a felső tagozatos órák megtartására és minimális egyéni korrepetálásra rendelkező tanárral. Három osztály működött: egy összevont 5-6., egy hetedik és egy nyolcadik, összesen 13-15 diákkal, 5-6 tanárral és egy egészségügyi ismereteket előadó ápolónővel. A tanárok közül egyedül én, mint magyartanár tanítottam teljes óraszámomban. Az iskolavezető négy, majd helyettesítés miatt némileg több órában tanított, ketten fél állásban dolgoztak, ketten pedig nevelőként illetve fotósakkör- és könyvtárvezetőként pótolták az óraszámot. Az egyetlen – heti 9 órában dolgozó – gyógypedagógus tanárnő egyéni alapismereti tanfolyamot tartott heti 4 órában két fogyatékos, egyébként 6. osztályos bizonyítvánnyal rendelkező tanuló részére. Nem tudni, miért éppen nekik, a leggyengébbeknek kell a legkevesebbet tanulniuk, miközben délelőtti foglalkoztatásuk nem megoldott. Elvileg ugyan a konyha és a büfé ad munkát nekik, mégis igen gyakran unottan lézengnek az udvaron, vagy napoznak, nem kis irigységet váltva ki ezzel a többiekből, akik szerint ennek az egésznek az a tanulsága, hogy „ha nem tanulsz, ha rossz vagy az iskolában, akkor nem kell odajárnod”.

Rugalmatlanságra vall, hogy a gyógypedagógus tanárnőnek a heti négy órája, diák híján (a tanítványok valamilyen ok miatt az intézettől távol voltak), több mint egy hónapig kárba veszett, miközben pedig nagyon nagy szükség lett volna erre a felszabadult heti négy órára, mert az 5-8. osztályos tanulók közül többen is szorulóknak egy-egy tantárgyból egyéni korrepetálásra, amire egyébként tanár híján egyáltalán nincs mód. Rugalmas átcsoportosítással össze lehetett volna hozni a lyukasóráit ott töltő tanárnőt a korrepetálásra szoruló tanulókkal...

Tapasztalataim szerint a gyermekek tudás- és képességszintjének legnagyobb különbségei elsősorban az 5-6. osztályra jellemzőek, ahol szinte mindegyikük külön foglalkozást igényelne. Nyilván összefügg ez azzal, hogy a kinti iskolákban a felső tagozat az a vízválasztó, ahol a gyengébbek, az iskolakerülők végérvényesen le- vagy kimaradnak. Az itt ideálisnak tűnő teljes egyéni foglalkoztatást 5-6 gyerekek egyidőben, egy helyen én nem tudtam megoldani, aminek az én tehetségtelenségemen kívül talán az is oka, hogy minden tanuló a másik feladatát akarja megoldani, hogy nincs elég könyvünk, munkafüzetünk, és, főképpen a gyerekek önállósága, az, hogy még a munkafüzet feladatát sem tudják és akarják megoldani, csak, ha minden szót, kérdést külön-külön megmagyarázunk nekik. E sok-sok nehézség mellett azonban nem szabad megfedkezünk arról az óriási felelősségről, hogy az intézetbe került lányok többségének ez az utolsó lehetősége arra, hogy iskolába járjon, illetve, hogy oda visszakerüljön, s ha ezt elszalasztjuk, vagy rosszul teljesítjük, soha nem fogja tudni pótolni, s végső soron nem fog tudni a társadalomba beilleszkedni. Ha nem létező tudásra bizonyítványt adunk nekik, még attól a

lehetőségtől is megfosztjuk őket, hogy később, ha szükségük lesz rá esetleg, bármi módon megszerezzék a kimaradt tudást.

Az intézet és a külső iskolák között egyébként nincs úgyszólván semmilyen kapcsolat-jó, ha a legszükségesebb adatokat megkapja tőlük a növendék eddigi iskoláztatására vonatkozóan. Előfordul, nem is ritkán, hogy egy új tanuló iskolai bizonyítványát többszöri kérés ellenére sem küldik el, ami gyakran még a gyerek osztályba sorolását is megnehezíti, hiszen ő maga nem mindig emlékszik pontosan arra, melyik osztályról van már érvényes bizonyítványa. Nem egy téves osztályba sorolás fordult már elő emiatt.

Három ilyen esetről van tudomásom a két félév alatt. N.-t nyolcadik osztályba tették, holott sosem járt hetedikbe. A félig analfabéta lány nagyon nehezen vette az akadályokat, szinte minden tárgyból meg kellett volna buktatni, ám mivel sikerült elintézni, hogy a Róbertbe felvegyék kárpitos szakra, át kellett engednünk... Így a hetedik osztály kimaradt az életéből, de a kárpitos iskolái is hamar abbahagyta, mert nem bírta. Az intézetből már szabadult, de hogy mi lesz vele, azt elképzelni sem tudom. Ambíció ugyan még van benne, de ez nem párosul reális önértékeléssel, ugyanis most szakács szakra szeretne visszamenni a Róbertbe, ami nehezebb a kárpitosnál.

P. Cs.-t, aki még a hatodikat sem fejezte be, bemondása alapján a hetedikbe sorolták. Sajnos, ezt az első évben sorozatos szökései miatt nem tudta elvégezni, második évben pedig matematikából bukott. Feltehetően a pótvizsgát le tudja majd tenni, de a hiányzó alapok később is gondot okozhatnak, ha majd tanulni kíván.

A legnagyobb ugrást fél év alatt Sz. hajtotta végre, aki 1994 decemberében került az intézetbe, rögtön az 5-6. osztályba. Csak júniusban, amikor a hatodik osztályos bizonyítványát írtam, láttam, hogy a negyedik osztályból hiányzásai miatt ismétlésre utalták. A nagy meglepetés után írtam neki egy negyedik osztályos bizonyítványt is. Ebben az esetben egyébként nagy baj nem történt, mert ő jó képességű tanuló, de az ő tudásában is érezhetőek fehér foltok. Egyébként pedig szebb lett volna, ha ezt az ugrást a pszichológus véleményére vagy tudásfelmérésre alapozottan hajtjuk végre, nem véletlenül.

Azt persze nem lehet tagadni, hogy az ilyen tévedésekbe az intézet – az iskolavezetés – felelőtlensége is belejátszik, amikor megelégszik azzal, hogy néhány levélben kérje a gyermek bizonyítványát. Felmerülhet az az igény is, hogy ne a bizonyítvány, hanem a valódi tudás alapján sorolják osztályba a tanulókat – erre egy-két példa volt, amikor az analfabéta, de hetedikről, hatodikról érvényes bizonyítvánnyal rendelkező gyereket alsóbb osztályba tették –, de ez csak akkor működne hathatósan, ha ennek az egy év elteltével folytatása lenne, ha ez az iskola valamilyen rendszerben működne. Vagy, ha az itt töltött egy évben valóban fel tudnák hozni a tanulót a bizonyítványa által már megelőlegezett szintre, de ez az iskola erre alkalmatlan.

Egyébként, magyartanárként igen nehéz helyzetben voltam, ugyanis ez a kétféle ismeret – az irodalom és a nyelvtan – az, amit a lányok egyáltalán nem tekintenek a megtanulandó világ részének, nem értik, miért van rá szükségük. Talán meglepő - még az irodalom is untatja őket. (Ha belegondolunk, hogy ezekhez a tárgyakhoz egyrészt bizonyos elvonatkoztatási képesség kell, másrészt, a tananyagban szereplő irodalmi alkotások jelentés része nem élvezhető több-kevesebb előzetes tárgyi ismeret nélkül, akkor mégsem olyan meglepő az érdektelenségük.) Az iskolában a tanítás – alkalmazkodva a feltételekhez, a gyerekek tanulási ritmusához – nem szigorú tanterv szerint folyik. Irodalomból – mivel itt a tudásanyag nem épül szorosán egymásra, még a kinti iskolákban is elég nagy a zűrzavar – nem ragaszkodtam egyik tankönyvhöz sem, hanem – néhány „alpmű” kapcsán – azt igyekeztem tanítani – innen-onnan összegyűjtött, fénymásolt szövegek segítségével –, amit a tanulók számára érdekesnek találtam. Sajnos, nem túl sok ilyen van. Feltételeztem

érdeklődésüknek megfelelően cigány meséket, balladákat is olvastattam, de ezek az olvasmányok „csúnyák, azaz tele vannak durvasággal, gyilkolással”. (Ebben nem különböznek a legtöbb nép meséitől.) Kellemes meglepetéssel tapasztaltam viszont, hogy bizonyos cigány verseket – például Rostás-Farkas György és Tímea verseit – néhányan minden eddiginél nagyobb érdeklődéssel olvasták. Ezek a valóban szép, a családdal, a népükkel kapcsolatos érzelmekről szóló versek egyszerű nyelven, semmilyen előzetes tudást nem feltételezve „mindenkihez” szólnak, mindenki érdeklődésére számíthatnak.

Ennek fényében még bosszantóbb, hogy azt a 25-30 kötetet, amit a gyerekek részére ajándékba kaptam a szerzőtől, vagy fél évig pihentették az intézet ideiglenes vezetőjének asztalán, míg végül széttoszthattam. Pedig a tanárok, nevelők is érdeklődéssel olvasták őket, s talán általuk is közelebb jutottak a cigányság kultúrájának megértéséhez... Remélhetőleg a könyvtár is kapott néhány példányt.

Az persze ezekre a versekre is érvényes, hogy szinte lehetetlen megtudni tőlük, miért tetszik egy vers, mi fogta meg őket benne. Általában a szöveggel a pusztán elolvasáson, megtanuláson túl nincs türelmük foglalkozni. Magyarázat, elemzés, bármiféle elmélet megtanítása szinte lehetetlen próbálkozás.

Hasonlóképp a verbalitás és az önálló fogalmazás sem tartozik az erősségeik közé, viszont (segítséggel) szívesen válaszolnak a munkafüzet kérdéseire, és a legjobban szeretnek és tudnak szó szerint megtanulni bármilyen leckét. (A munkafüzetekről meg kell említeni, hogy mivel nem volt pénz újak beszerzésére, a hetvenes-nyolcvanas évekből származó, némileg szocialista értékrendet sugalló régieket addig használtuk/használjuk, amíg a sűrű radiózástól át nem szakad a papír.)

A fent elmondott összes hiányosságával együtt, az intézeti munka erősségének érzem az iskolát, hiszen a növendékek egy részét visszasegíti a tanuláshoz, s ezen keresztül a társadalomba. A tanárok szeretettel, a normál iskoláknál lényegesen türelmesebben bánnak velük, tudomásul véve hibáikat, problémáikat, fegyelmetlenségüket, feszültségeiket, gyengébb képességeiket, sőt segítenek a magánéletük konfliktusainak vagy egyéb gondjaiknak megoldásában is. Az ésszerűség határain belül és az intézeti szabályzathoz igazodva az iskola igyekszik a lehető legkevésbé feszélyezni a diákokat, hogy csak a tanulásra kelljen koncentrálniuk. Az órai munkát is lehetetlenné tevő végletes fegyelmetlenség általában meghatározott tanulóktól ered és terjed át – a csoportdinamikai viszonyok szerint – a többiekre. Ilyenkor én – mivel valamiféle pedagógusi elbizakodottságból méltóságon alulinak éreztem büntetéssel fenyegetőzni – szinte teljesen tehetetlen voltam. Volt olyan kollégám, aki nagy érzékenységgel, finom közbelépéssel oldotta meg a hasonló helyzeteket, de volt olyan is, aki érzéketlensége, türelmetlensége, talán fásultsága miatt tettelegességgel fokozta a feszültséget. Úgy gondolom, sokat segíthetne minden dolgozónak, ha konfliktuskezelő vagy személyiségfejlesztő tanfolyamon, tréningen vehetnének részt.

Minden jó szándékunk és sikerünk ellenére is az oktatási munka, amit mi az iskolában végzünk, a levegőben lóg, hiszen nem ismerjük a kontextusát, nem tudjuk, milyen típusú iskolában fogják a gyerekek folytatni a tanulást, tehát valójában nem tudjuk őket erre felkészíteni. Ezen a hiányosságon enyhítené, ha a tanárok is találkozoznának legalább szabadulásuk előtt a gyerekek szüleivel, rokonságával. El tudom képzelni, hogy egy szülői értekezlet – ideértve persze minden közeli rokont, férjet is – még a legkevésbé motivált gyermeket is ösztönöznél, hiszen ő is szeretné, ha a rokonsága csupa jót hallana róla.

Meg kellene ismerni, és kapcsolatot kellene fenntartani a speciális szakiskolákkal, tanfolyamokat, képzéseket szervező intézményekkel (pl. a cigányszervezetek által működtetett oktatási központok), ahol előkészíthetnék növendékeink fogadását.

Szakképzés, munkavégzés

Fontos feladata lenne az intézetnek a lányok munkára nevelése, illetve valamilyen szakképesítés biztosítása, vagy legalábbis szakképzésre felkészítése. Évekkel ezelőtt volt ugyan szakképzés meg többféle bér munka is, ám a gazdasági életben végbement változások következtében ma már szinte lehetetlen olyan munkát találni, ami az alacsony és bizonytalan létszám, s a lányok nem túl magas képzettségi szintje mellett is vállalható. A húsz millió forintos költséggel rendbe hozott és 1994-ben felavatott szolgáltatóház elvileg lehetőséget kínálva e problémák legalábbis részbeni megoldására, de a valóságban működése szinte kizárólag az ott dolgozó három felnőttnek köszönhető. A hajdani tervekből összesen a büfé valósult meg, de ott sem a gyerekek „sütik a pogácsát” (ahogy ezt az újságokban olvasni lehetett), még csak nem is árusítanak, csupán egyetlen, nyolcadikat végzett leány van, aki a megrendelt ebédeket házhoz szállítja. A tanév vége felé két, az 5-6. osztályból gyenge előmenetele miatt kivett és alaptanfolyamra utalt tanulót helyeztek még el a büfében kisebb kisegítő munkák végzésére, főképp az épületek közötti futárszolgálatra, ám nekik sem mindig tudtak munkát adni. A tanév folyamán többségüknél csak a délután jöhetne szóba erre a munkára, de állítólag a délutánjuk annyira foglalt, hogy akkor meg azért nem lehet őket ide beosztani. Az viszont a munkára nevelés fontosságának elismerése mellett is visszás, amikor az iskolából kell elkérni valamelyik tanulót, hogy teljesítse az ebédszállítást, mert az egyetlen erre beosztott növendék beteg, miközben a lányanyák közt egy sem akad, akit ilyesmire meg lehetne kérni. A nyári szünetben újabb egy-két fiatal kapott átmeneti munkalehetőséget az ebédszállításban, árusításban. Az utóbbi tendenciák ismeretében lehet bízni abban, hogy a szolgáltatóház előbb-utóbb mégis betölti majd azt a szerepet az intézet nevelési programjában, amit neki szántak, és nemcsak kiegészítő pénzforrásul szolgál majd.

A lányok közül többen szívesen dolgoznak a konyhán is, különösen az iskola helyett. Hasznos munkát azonban csak kevesen – és mindig ugyanazok – végeznek, arra pedig a konyhai dolgozóknak nincs energiájuk, hogy munkájuk mellett még a lányokat is oktassák és őrizzék.

Sok munkát és valamennyire kedvelt elfoglaltságot kínál a park és a konyhakert, de itt is, mint általában, a növendékek csak addig hajlandók dolgozni, amíg kedvük van, amíg a munka elég érdekes. Így aztán olyan – nélkülözhetetlen, de kétség kívül unalmas – feladatokra, mint például a szemét összeszedése, nemigen akad vállalkozó. Általánosságban, a munkavégzéssel kapcsolatban azt tapasztalhattam, hogy aki eleve, mikor bekerül az intézetbe, motiváltabb, ambiciózusabb, az dolgozik, aki nem, azt nem is sikerül még a fizetéssel, sőt, a büntetésekkel sem rávenni a munkára. El tudom képzelni, hogy a mi módszerünkben van a hiba, mi nem tudjuk úgy megszervezni, kiadni és számon kérni a feladatot, hogy az valóban konkrét, személyre szóló, elvégezhető, motiváló és kevésbé unalmas legyen.

Kár, hogy évekkel ezelőtt – amikor már halódott a bér munka és a szakképzés - nem fogadtak meg annak a kollégának a javaslatát, aki a nyomdászatban látott képzési és pénzkereseti perspektívát.

Nagy vitákat váltott ki a pincében állítólag kihasználatlanul heverő szövőszékek kérdése. A szövés is érdekes, kreatív elfoglaltságot és esetleges szakmához való előképzést is nyújthatna.

Értelmes munka hiányában különösen nyáron tapasztalni, mennyire unatkoznak a növendékek. Mindezek a problémák ismét aktuálissá teszik a folyamatos iskola ideáját, amihez persze több tanárra lenne szükség, továbbá a jobb időbeosztás, több értelmes elfoglaltság biztosításának szükségességét.

(Folytatása: következő számunkban.)

Írta: Horváth Péter

Fogadj be! Engedj el!

*„Azért vagyunk a világon, hogy valahol
otthon legyünk benne. „*

Tamási Áron

Minden ember életében vannak jelentős, sokszor sorsdöntő, pillanatok. Ezek sokszor minőségi változást jelentenek. Ilyen pl. a kisgyermek megszületése, az első hosszabb időre való elválás (nyári tábor, kórházi kezelés, külföldi kiküldetés, intézeti elhelyezés...), vagy az iskolába kerülés, az első munkahely, az önálló család alapítása. Változás az is, amikor egyszerűen mást csinálunk. Munka után hazamegyünk, este lefekszünk. Ilyenkor sem zárjuk ki gondolatainkból az előző órák eseményeit. Bármilyen változás alkalmával tovább él bennünk az azt megelőző időszak, miközben alkalmazkodunk az újhoz.

Ezek a történések sohasem maradnak egy ember elszigetelt élményei. A születés esemény a gyereknek, az anyának, az apának, a rokonoknak, ismerősöknek, de az orvosnak, az ápolónőnek is. A résztvevők olyan rendszer tagjai, akik kölcsönösen hatnak egymásra. Működésüket az őket körülvevő tárgyi világ is befolyásolja. Az orvos, az apa aktív jelenléte segítheti az anya szülési fájdalmainak enyhítését. Mindezek megalapozzák a születendő gyermek és szüleinek kapcsolatát.

A fenti gondolatmenet három legfontosabb üzenete:

- az ember életében vannak sorsdöntő pillanatok,
- az ember a „pillanat” után az azt megelőző élmények hatásainak továbbélésével alkalmazkodik az új szituációhoz,
- ezek a történések mindig több ember által meghatározottak, és többek viselkedését befolyásolják.

Mielőtt továbbmegyünk, arra kérem a tisztelt Olvasót, válasszon ki egy ilyen eseményt saját életéből, és gondolja azt át. Mikor történt? Hol? Kik voltak a szereplők? Milyen érzései voltak? Örült-e vagy kétségbeesett volt? Miért pont ezt az emléket idézte fel? Fontos változásról van-e szó? Segített-e valaki? Hogyan? Valóban támogatásra talált-e?

A következőkben a tanulásban akadályozott gyermekek diákotthonba való költözését fogjuk áttekinteni, és az utolsó két fejezetben érintjük a búcsúzás előkészítését is.

A költözés – szakmai zsargonnal, amit gyermekvédelmi intézetben hallottam, „a gyerekanyag leszállítása” – rendkívül fontos pillanat! Ugyanakkor tudnunk kell, hogy folyamatról van szó, amely jóval az elhelyezés tényleges megvalósulása előtt kezdődik. Az új otthonba kerülés napja pedig hosszútávon befolyásolhatja az „új lakó” közérzetét. A folyamatnak igen sok résztvevője van, akiknek saját szerepéről, felelősségéről, érdekéről, érzelmeiről nem szabad megfeledkeznünk.

Elemezni fogjuk a gyermeket, a szülőket, a gyermekfelügyelők szerepét, feladataikat. Számos olyan kérdést is szeretnék felvetni, amelyekről nem, vagy csak keveset és ritkán beszélünk nyíltan. Ezek továbbgondolást igényelnek. Remélem, hogy megindul a szabad

¹ A tanulmány bővebb változata megjelent a „Diákotthoni nevelés. Olvasmányok gyermekfelügyelőknek” (Szabó Ákosné szerk., B.G.Gy.T.F.,Bp., 1995) című kötetben.

véleményáramlás, az elképzelések megosztása. Nem utolsó sorban céloM, hogy konkrét megvalósítható gyakorlatokat mutassak be.

A gyermek diákotthonba többféle úton kerülhet:

- az intézményi szintű gondoskodást kezdeményezheti a gyámhatóság,
- a GyermeK- és Ifjúságvédő Intézetek feladata a gyermekek elhelyezése,
- kerülhet a gyerek diákotthonba egy másik diákotthonból vagy
- közvetlenül a családból.

Az eljárásban tehát igen sokféle hivatal, szervezet szakemberei vehetnek részt. Adott intézmény gyermekfelügyelője tulajdonképpen a mai gyakorlatban szinte az utolsó láncszemnek tekinthető. Éppen ezért a tanulmányban leírtak megvalósíthatósága a korábbinál szélesebb körű együttműködést kíván intézmények és szakemberek között. Úgy vélem, amennyiben az itt leírtak meghallgatásra, befogadásra találnak, akkor tanúi lehetünk majd egy alulról induló kezdeményezésnek. Ehhez a GyermeK- és Ifjúságvédő Intézet munkatársai minden valószínűség szerint partnerek lesznek. Tisztában vagyok tehát azzal, hogy a vázolt gondolatmenet megvalósítása nem kizárólag a gyermekfelügyelőkön múlik, sőt sok esetben azok elsősorban nem is hozzájuk szólnak. Mégis remélem, ha a szemléletformálás eredménnyel zárul, akkor az áthelyezések, elhelyezések a mainál sikeresebbek lehetnek.”

A gyermek szerepe

A gyermek aktuális állapota (lelki-fizikai-szellemi) a diákotthonba való költözéskor adott. Ugyanígy meghatározott az intézmény rendje. Kérdéses, hogy a kettő között milyen jellegű és mekkora a különbség, a szakadék. Azaz a gyermek aktuális állapotában képes-e máris megfelelni az intézmény elvárásainak, vagy helyzeténél fogva eleve számítani lehet arra, hogy összeütközésbe fog kerülni a szabályokkal. Ilyen egyszerű lehet például: a gyermek korábbi otthonában évek hosszú során ahhoz szokott hozzá, hogy nem kell korán felkelnie, aludhat, amíg akar. A diákotthonba kerüléskor kérdéses lehet, képes-e egyik napról a másikra erről lemondani, fel tud-e kelni az intézmény által meghatározott időpontban. Ha ez gondot fog okozni, akkor egyéni mérlegelés alapján pl. szerződéssel meg lehet állapodni. Az elvárások megfogalmazásakor a gyermek aktuális állapotából kell kiindulni, mindig szem előtt tartva azt a célt, amit el akarunk érni.

Ne kívánjunk tehát olyat a gyerektől, amit biztosan nem fog tudni teljesíteni. A későbbi eredményes nevelés érdekében onnan induljunk, ahol a gyermek van, és ne onnan, ahol lennie kellene (az intézmény szerint). Feladatunk tehát a gyermek helyzetének pontos felmérése, majd az elérni kívánt célhoz vezető út – a feladatok – kijelölése. Szerencsés, ha ezt mindjárt a gyermekkel közvetlenül foglalkozók, esetleg szakemberek segítségével (családgondozó, pszichológus, orvos, szociálpedagógus) csoportosan tervezik meg. Ez a szakszerű team-munka.

Ne feledjük el, olyan időszakban kell a gyerekeknek új környezethez alkalmazkodniuk, amikor saját maguk is megértésre szorulnak. Az empátikus hozzáállás mellett értenünk kell: a gyermek helyzete többszörösen nehezített. Az új környezet új szerepelvárásokat jelenít meg. Mit jelent ez a gyakorlatban? A gyermeknek fel kell hagynia a megszokott viselkedésmóddal. Ez már önmagában is komoly erőfeszítést igényel. Az új viselkedésmódokat nem csak megtanulnia kell, hanem be is gyakorolni. Ez hosszú folyamat. A régi beidegződéseket, amelyek valószínűleg hónapok, évek alatt alakultak ki, új beidegződésekkel kell felváltani. Ugyanakkor az új beidegződésekre jóval rövidebb idő áll a gyermek rendelkezésére. (Néha csak egy-egy hét.) Ha ezen időszak alatt ugyanis képtelen a

gyermek az alkalmazkodásra – gyakorlati tapasztalataim szerint –, máris újabb áthelyezésre számíthat.

A következőben vegyük sorra mi az, ami a gyermek környezetében megváltozik.

Első és legfontosabb, hogy szüleit, ha véglegesen nem is, de elveszíti. Ezt az élményt máris fel kell dolgozni. Ez a gyermekfelügyelőtől is szakszerű segítségnyújtást követel. Hagyjuk, hogy a gyermek a „gyász-élményt”, a „tárgyvesztés” állapotot megélhesse. Támaszt kell nyújtani, vigasztalásra szükség van, de ne fojtsuk a gyerekbe indulatait, érzéseit. Beszéljünk erről vele, engedjük meg, hogy félre vonulhasson, hogy egyedül lehessen. Ha a későbbiekben indokolt módon a szülő is elkíséri gyermekét a diákotthonba, az, ha kevesebb érzelmi reakciókkal is jár, megkönnyítheti a helyzet feldolgozását. Semmiképp nem szerencsés viszont, ha csak ezzel a traumával foglalkozunk. A „tárgyvesztés” elfogadását segíti az is, ha értelmes elfoglaltságot biztosítunk a gyermeknek, ha sikeres cselekedet megdicsérik, ha a csoporttagokat is segítségül hívjuk.

A gyász jelzője a nyomott hangulat, a tartós szomorúság, a tompaság. Ha az érzés feldolgozatlan marad, ezt az állapotot követheti a személyiség beszűkülése. Ilyenkor csökken az érdeklődése, nehezen motiválhatóvá válik, kialakul a közöny. Ezzel párhuzamosan fokozódik a szorongás, a bizonytalanság. Így lesz a gyermek egyre magányosabb. Állapotáért, ha nem is tudatosan, de saját magát is okolja. Úgy érzi, saját hibája – miszerint valami nagy-nagy bűnt követett el –, hogy diákotthonba került. „Én olyan rossz vagyok, hogy rám már a szüleimnek sincs szüksége.” Ebben az állapotban gyakori a szomatizálás, ami azt jelenti, hogy a gyenge lelki állapot testi betegségekre tevődik át. Ebben a szakaszban ajánlatos lehet szakemberek (orvosok, pszichológusok, szociális munkások stb.) segítségül hívása is. (Mérei, 1989.)

Megváltozik továbbá a gyermekkel foglalkozó felnőttek száma, a kapcsolat minősége. Valószínűleg több felnőttel áll majd szemben, és az is gyanítható: itt lesznek szabályok, azokat be is kell majd tartani. Ez az egyik legnehezebb dolog. Ha voltak is korábban elvárások, azok biztosan egészen más jellegűek voltak.

Alkalmazkodni kellene a gyermekcsoporthoz is, ami valószínűleg nagyobb létszámú a megszokottnál. Tekintettel arra, hogy a diákotthonokban a csoportok többnyire osztályfokokként szerveződnek, ezért ez is változást jelent. A családban nevelkedő testvérek csak ritkán járnak egy osztályba. A kortárs csoport szerepe perdöntő lehet.

Ezen tények ismeretében már joggal várható el a gyermekfelügyelőtől a megértés, a türelem. A gyermeket körülvevő személyek kicserélődése elsősorban a kapcsolatteremtésben állítja a kiskorút komoly próba elé.

A partneri viszony kialakítása jó kapcsolatkétséget kíván, amely viszont megköveteli az „érzelmei nyitottságát, a készenlétre, felvételre állított kapcsolati antennákat, a befogadásra kész érzelmi állapotot” (Mérei, 1989.)

Úgy vélem, a gyermekek a diákotthonba kerülés időszakában inkább maguk is jelzéseket küldenek, mintsem saját antennáikat állítanák befogadásra. A kapcsolatkétség pedig pusztán a kapcsolatfelvételre való nyitottságot jelzi. A gyerekek „szabad érzelmi vegyértékkel” (Mérei, 1989.) rendelkeznek, amelyeket lekötni szándékoznak. A kapcsolat szilárdságát az mutatja, hogy ezeket a vegyértékeket mennyire tartósan kötik egy-egy személyhez. A tapasztalat azt mutatja, hogy az egy személyhez kapcsolódó többszörös kötés helyett a több személyhez kapcsolódó egyszeres kötés lesz a jellemző. Gyermekeink esetében érzelmi közönyről, alacsony kötődési hőfokról, végső fokon érzelmi elsívárosodásról is gyakran beszélhetünk. Teendők tehát segítségnyújtás a kapcsolatok kialakításában.

Átalakul a napirend: az étkezés, a fürdés, az elalvás-felkelés menete intézményesül. A korábbi talán rendszertelen életmódot a rendszeresség, a nagycsoportosság szavakkal jellemezhetjük.

Nem utolsó sorban jelentős a különbség a tárgyi környezetet illetően is. Ennek vannak pozitív és negatív oldalai is. Sokszor a gyermek jobb körülmények közé kerül (legalábbis mennyiségi szempontból). Lesz saját ágya, biztos van víz a fürdéshez, kap ételt, gondját viselik. Ugyanakkor jó lenne, ha intézményeink olyan tárgyi környezetet tudnának biztosítani, ami jobban hasonlít egy „normál családi otthonhoz”. Ezügyben a gyermekfelügyelő dolga lehet az elfogadó-meleg-szeretetteljes légkör biztosítása, miközben természetesen éppen a gyermek érdekében a szükséges mennyiségű szabály elfogadtatásán is dolgozik.

Összefoglalóan elmondhatjuk a gyermek teljes környezete (személyi és tárgyi) – annak pozitív elemeivel együtt – kicserélődik! Ez fejlett alkalmazkodást kíván a gyermektől, amire viszont éppen aktuális helyzete miatt nem valószínű, hogy képes. Ezért legyünk türelmesek, megértőek. Onnan induljunk a fejlesztéssel, ahol a gyermek éppen tart. A pedagógiai fejlesztő programot team-munkában dolgozzuk ki.

A gyermek intézetbe kerülésének további pszichológiai szempontú megközelítéséről kiváló cikket olvashatunk a Gyermekvédelem, nevelőközösségek 1993/2. számában dr. Kálmánchey Márta tollából.

A szerző ír a pánikról, az agresszióról, az egzisztenciális bizonytalanságérzésről, az önértékelési válságról, az énproblémákról. A negatív érzelmeket jelentős mértékben az intézeti létformával hozza összefüggésbe. Ezen belül a belső rendhez, a kötöttségekhez való alkalmazkodással, a fegyelmezéssel, a büntetéssel, a zártsággal, a társaktól származó negatív hatással, a személyesség hiányával és az inaktivitással magyarázza azokat. További részletezésre ezen a helyen nem térek ki.

A küldő család szerepe

Az alább vázoltak átgondolása még akkor is kívánatos lehet, ha a gyermek nem közvetlenül a családból érkezik az intézménybe.

A részletes tárgyalás előtt idézek a Gyermek Jogairól szóló Egyezményből:

„9. cikk

1. *Az egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenekfelett álló érdekében szükséges. Ilyen értelmű döntés szükséges lehet bizonyos különleges esetekben, például akkor, ha a szülők durván kezelik vagy elhanyagolják gyermeküket, ...*

2. *A jelen cikk 1. bekezdésében említett minden esetben valamennyi érdekelt félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre és véleményük ismertetésére.*

3. *...tisztelgetben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől különélő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn szüleiével, kivéve, ha ez a gyermek mindenek felett álló érdekével ellenkezik. „*

A családdinamika és a szülői kompetencia

A családdinamika a család rendszerére jellemző folyamatokat írja le.

A család problémáinak megközelítésmódjában jelent különbséget a hagyományoshoz képest. Korábban az egyes családtagok problémáit önállóan is kezelhetőnek tartották. A

rendszerelv szerint a család tagjai rendszert alkotnak. Viselkedésükkel befolyásolják egymást. Az egyik családtag kiemelése problémáinak kezelése céljából azért sem előnyös, mert visszahelyezve a családba egy változatlan rendszerben találhatja magát. Ezért a régebbi, jól begyakorolt viselkedésmódok újra szükségszerűvé válhatnak.

A gyermek kiemelése az Egyezmény értelmében is csak nagyon indokolt esetben lehet kívánatos. A külön nevelés biztosítása feltétlenül védheti a gyermeket. Valószínűleg a különélés következtében egyszerűen és többnyire időlegesen megszűnnek a kiemelést igazoló tünetek, viszont nem oldódnak meg a valódi problémák. Beavatkozás történik a család dinamikájában.

Ez az a pont, ahol érdemes megismerkedni a szülői kompetencia jelentésével. Ez tulajdonképpen rendkívül egyszerű: az apa és az anya lehetősége az anyai-, apai szerepek, a szülői feladatok ellátására. Azon kell elgondolkodni, hogy a szülői funkciójuk betöltésével milyen problémáik adódnak, hogy milyen szülőnek gondolják magukat. A diákotthonba kerülő gyermekek szüleinek önértékelése általában sérül, negatív énképpel rendelkeznek. Tudják vagy érzik, hogy feladataikat rosszul vagy egyáltalán nem tudják ellátni, hogy problémáik vannak. Ebben az érzésben erősíti meg őket az a hivatal is, aki a gyermeket kiemeli a családból. Az „én rossz szülő vagyok” érzés kicsúcsodását jelentheti, amikor a gyermek diákotthonba kerül. A családsegítés feladata, hogy az „anyát és az apát megerősítsék szülői funkciójukban”, „a széthullott, agresszív légkörben élő család nemcsak x-et, hanem valamennyi tagját veszélyezteti. X kiemelése nem oldaná meg sem az ő, sem a többi családtag devianciáját. A megfelelő családszerepek kialakulása – feltehetően – a tünetek megszűnésére vezet.” (Cosqueric – Gueguen, 1992.)

Szintén az Egyezmény mondja ki, hogy valamennyi félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre.

Ha tehát a szülő felelősségét, kompetenciáját elfogadjuk, akkor szükséges lehet a gyermek elhelyezésével kapcsolatos folyamatba a mainál mélyebb szinten való bevonása.

A gyermekfelügyelő szerepe

A gyermek fogadásának egyik kulcsszereplője a gyermekfelügyelő. Könnyű ezt belátni, ha arra gondolunk, ő az, akivel az új lakó először vacsorázik, aki először vesz részt az „altatásban”.

Ezért alább néhány, a gyermekfelügyelő munkájával kapcsolatos gondolat kifejtésére kerül sor.

A gyermekfelügyelő előzetes ismereteit három nagy csoportra oszthatjuk. Az elsőbe azok az általános ismeretek tartoznak, amelyek az előzetes tapasztalatok összegződéseként általános képként élnek „a diákotthonba kerülő gyermekről és családjáról” a gyermekfelügyelő fejében. Ezek tehát az adott helyzettől független, előzetes, tulajdonított információk. Mindannyian elképzeljük, milyen lehet a gyerek, a család. Ez a kép valószínűleg a legmegbízhatóbb, de hatása akarunktól függetlenül is befolyásolja elvárásainkat. Vigyázzunk vele! A következő két csoportba tartozó információk már közvetlenül az adott gyermekről szólnak. Ezek egyrészt kapottak, másrészt szerettek. Kérdéses viszont, hogy a mai gyakorlatban vajon kitől, mikor kap a gyermekfelügyelő és milyen információkat? Érdeklődik-e ő maga is? Itt fontos megjegyezni: ha csak lehetőség van rá, minél hamarabb minél többféle csatornából célszerű információkat gyűjteni. A gyermekfelügyelő felkeresheti a gyerek szüleit, a gyereket. Beszélgessen velük. Miért kerül diákotthonba? Mikor várható a költözés? Hogyan fognak kapcsolatot tartani? Hívja meg őket az intézménybe. Közös ismerkedjenek meg a gyermek új otthonával!

Fontos kérdés: vajon milyen különbséget érzékel a gyermekfelügyelő a család és a diákotthon között, és ezek az érzések hogyan határozzák meg a gyermekhez, annak családjához való viszonyulását: hierarchiáról vagy szimmetrikus kapcsolatról beszélhetünk-e inkább. A család funkciózavarait látva elítélő véleményt alkotunk-e róla, vagy elfogadjuk-e, hogy a szülő is segítségre szoruló lehet. A diákotthon és a család kapcsolatát hosszútávon meghatározza az, hogy ki fordul kihez? a hivatal a szülőhöz, vagy a szülő a diákotthonhoz? Úgy vélem, a fenti kérdésekre mély önvizsgálat után mindenkinek magának kell megadnia a választ. Az viszont biztosan kijelenthető, a sikeres nevelés egyik előfeltétele, hogy a gyermekfelügyelő a szülőt partnerként fogadja el!

A segítségnyújtás egyik alapvető elve: mi rendelkezünk ugyan szakismeretekkel, de azt csakis a szülő tudhatja, hogy mire van szüksége. Nekünk pedig ebben kell a rendelkezésére állni a szülői kompetencia érintetlenül hagyása mellett.

Tegyük fel az előző kérdést egy kicsit másképp: hogyan ítéljük meg a gyereket küldő család és a gyermekfelügyelő által biztosított nevelési feltételek közötti különbséget. Konkrétabban: ki neveli jobban a gyereket? Ki biztosít jobb feltételeket? Sokszor a válasz egyértelműnek tűnik: a diákotthon. Ha ezt valóban így érezzük, észrevétlenül ezt közvetítjük a gyermek számára is. Ezzel hozzájárulunk a gyermek és a családja közötti távolság megszilárdulásához. El kell döntenünk: ideiglenes, helyettesítő feladatot látunk el, vagy átvállaljuk a család funkcióit. Ha az előbbi mellett tesszük le voksunkat, akkor a családsegítés is feladatunk! Fontos továbbá: vajon mi az oka annak, ha a gyerek nem akar hazamenni? Úgy vélem, a rendszer akkor teljes, ha a gyermek döntésének indokai között szembenézünk a gyermekkel foglalkozók hatásával is. Lehet, hogy a családi helyzet önmagában is elegendő visszatartó erő. Lehet, hogy a gyermek valóban elég érett saját helyzetének felmérésére. De vajon a gyermekfelügyelő szóval, tetteivel nem erősíti-e ezt az érzést? Úgy vélem, amikor a gyerek nem akar hazamenni, döntésének meghozatalakor a vele foglalkozók elvárásainak, a rejtett módon közvetített értékítéleteknek is fontos szerepük van. Izgalmas kérdés: a gyermekvédelem sokszor éppen a gyermek érdekében próbálja meg a családot a nevelés folyamatából kizárni. Vegyünk egy egyszerűbb esetet: a gyerek tetves hajjal jön vissza. Mi történik? Fertőtlenítik, és elítélően szólnak az otthoni körülményekről. Ha a családsegítés elvét elfogadjuk, akkor ilyen esetben a megoldásba a családot is célszerű bevonni. Hosszú és nehéz folyamat, amíg a tetvesmentes állapotot a család is értékként fogadja el, amíg megtanulják a probléma kezelésének módját. A tettek mögött meghúzódó szemlélet a következőképpen foglalható össze: vissza kell adni a családnak a kompetenciaérzést, azaz a család nevelési képességének helyreállításán kell dolgoznunk, ha csak lehet. Nehezebb a helyzet, ha inkább a család nevelési képességének kialakításáról beszélhetünk.

A bekezdés üzenete: a gyermek saját családjával kapcsolatos érzelmeit a diákotthonba költözés pillanatától kezdve befolyásolni tudjuk. Hogy ez milyen módon és céllal történik, az a gyermekfelügyelő tudásától, szemléletmódjától nagymértékben függ (Sörös, 1995.).

Az információszerezéssel egyidőben kell azon is elgondolkodni: kinek a joga dönteni a gyermek adott csoportba helyezéséről. Kik a leginkább érintettek? Rövid gondolkodás után az utóbbi kérdésre egyértelmű válasz adható: a gyermekfelügyelő, akinek a csoportjába kerül az új lakó, a költöző gyermek és a csoport tagjai. Úgy vélem, az elhelyezés akkor biztos sikerrel járhat, ha mindannyiuknak lehetőségük van érzelmeik kifejezésére. A csoport beszélje meg, a gyermekfelügyelő (azt is) mondhassa ki: az új gyereket nem szeretném a mi csoportunkba fogadni. Ilyenkor nemcsak a gyermekfelügyelő és a gyerekek egyéni szimpátiáját kell figyelembe venni, hanem azt is, melyek a csoportjellemzői: összetartóak-e, könnyen fogadnak-e be új gyermeket, a csoportban már így is sok a nehezen kezelhető

kiskorú stb.. Ne a vezetők döntsenek, hanem az érintettek, hiszen nekik kell majd együtt „élniük”. Ha valakinek akarata ellenére kell a csoportjába fogadnia valakit, akkor ez a tény valószínűleg amúgyis megnehezíti a „be nem fogadott” gyermek helyzetét. Persze, ha egy gyermekfelügyelő soha nem akar a csoportjába fogadni senkit, akkor érdemes pályaalkalmasságán is elgondolkodni. A csoportválasztásra igazán akkor van lehetőség, ha a csoportok nem osztályfokokonként szerveződnek. Ehelyett elképzelhető, hogy azok a gyerekek vannak egy csoportban, akik egymást választották. (Sörös, 1993.) Ha később mégis probléma adódik, legyen mód a csoportváltásra.

Következő terület a kapcsolatépítés, ami nemcsak a gyermek, hanem a gyermekfelügyelő számára is feladat. Át kell gondolni: milyen érzéseim vannak. Félek-e az új szituációtól vagy várom azt. Milyen elképzeléseim vannak: hogyan fogok köszönni? Mit fogok először mondani? Milyen benyomást fogok kelteni? Milyet szeretnék? Szigorú leszek vagy barátságos? Milyen körülmények között fogadom?

A kapcsolatépítéshez használható játékok

Vállracsapós játék

Ha a gyerekek még nem ismerik egymást, akkor elmondják saját nevüket. Az egyik csoporttag egy összetekert újságpapírral a kör közepére áll. Most a kezdőjátékos hangosan és érthetően kimondja valakinek a nevét, a-kinek finoman a vállára csap a kör közepén álló gyerek. Ha azonban az illető hamarabb mond egy újabb nevet, minthogy a vállára ütöttek volna, akkor az újságpapírt tartó gyerek máris az újonnan megnevezett gyereket kell keresse. Ha nem hangzik el időben új név, akkor a hívott játékos áll be középre.

Helycsere

A gyerekek körbe állnak. Jól megfigyelik, ki ki mellett helyezkedik el, és választanak egy kitalálót. Ezt követően három játékos a kör közepére áll. A kitaláló becsukja a szemét, a három kör közepén álló gyermek pedig helyet ' cserél a körben állókkal. Így újra hárman kerülnek középre. Most nyithatja ki a szemét a kitaláló. Feladata, hogy név szerint megmondja kik cseréltek helyet.

Egyedül a nagyvárosban

A gyerekek elhelyezkednek a teremben, mintha egy nagyvárosban lennének. (Sétálnak, üldögélnek, utaznak stb.) Mindezt szótlán teszik. Ekkor új gyerek érkezik a városba, a-kinek az a feladata, hogy minél több ott lakóval vegye fel a kapcsolatot. Egy szabály van: nem beszélhet saját anyanyelvén! A játék után beszéljünk a gyerekek érzéseiről, a történésekről, arról, mit lehetett volna még csinálni.

Hívd a szemekkel!

A gyerekek körbe állnak. A feladat az, hogy mindenki párt válasszon magának, mégpedig úgy, hogy egy szót sem szól, csak a szemét használja. Azok a párok, akik már viszonylag hosszabb ideje csak egymás szemébe néznek, azaz biztosan egymást választották, megindulhatnak egymás felé, majd kezét fogva kivonulnak a körből.

Találkozások

Viszonylag tágas helyen a gyerekek feladata pusztán annyi, hogy öt percen keresztül találkozást játszanak. Ezt bármilyen formában tehetik. Amikor az óra indul, elkezdnek sétálni, vagy megállnak, vagy leülnek stb.. Közben megszólíthatják a másikat, beszélgetést kezdeményezhetnek, hívhatnak szemmel, rámosolyoghatnak egymásra. Bármilyen megengedett, lényeg, hogy kapcsolatépítésre törekedjenek.

Postás-játék

A gyerekek körben helyezkednek el. Esetleg leülnek a földre. Valaki a kör közepére áll, most ő a postás. Az egyik csoporttag a postással valamilyen ajándékot küld annak, akinek szeretne. Ilyenkor hangosan kimondja a címzett nevét, és pantomimmal bemutatja az ajándékot. A postás kézbesíti a „csomagot”, méghozzá úgy, hogy azt mondja: „Ezt (közben eljuttassa) név küldi névnek.” Majd a postás helyet cserél a címmel. Most ő küld ajándékot és a megajándékozott lesz a postás.

Név-körbemondással

Mindenki sorra bemutatkozik és megmondja, hogyan szeretné, hogy a többiek szólítsák. Ezután sorra, mindenki megismétli a többiek nevét, olyan hangsúllyal, ahogyan jölesik. A gyakorlat érzelmkifejezés is, és az új csoporttagok nevének megtanulását is megkönnyíti.

Mi változott meg?

A körben ülő gyerekek jól megfigyelik egymást: ki hol ül, mi van rajta, hogy néz ki. Ekkor valaki kimegy a helyiségből. A bennmaradók helyet, ruhát, használati tárgyakat cserélnek egymás között. A kitaláló feladata, hogy mindenkinek visszaadja a saját ruháját, használati tárgyát, és mindenkit visszaültessen eredeti helyére. Ha ez a játék ebben a formájában túl nehéz, egyszerűsítsünk rajta. (Pl. csak ruhát cserélnek, maximum 15 csere lehetséges stb.)

(A bemutatott játékok Bagdy Emőke és Telkes József az irodalomjegyzékben feltüntetett művéből valók.)

A kapcsolatépítéshez tartozik a kapcsolattartás kérdésköre is. „Az intézeti nevelés emocionális kapcsolatok megteremtése nehéz feltételek között és azoknak végeszakadása még nehezebb feltételek között”. (Waldijk, 1994.) A kapcsolattartás fontos kérdés a gyermek szempontjából, de éppoly izgalmas a gyermekfelügyelő oldaláról is. Mennyire engedjük közel a gyermeket? A kapcsolatok végeszakadása okozta csalódások megelőzése érdekében sokszor nem építünk kapcsolatot. Ez – véleményem szerint – helytelen. A túl szoros kapcsolattal pedig az szokott a probléma lenni, hogy annak megszakadásakor nem ismerjük az érzelmek egészséges feldolgozásának módjait. Úgy gondolom, az jó, ha mintát nyújtunk a kapcsolattartás mikéntjére, és még jobb, ha megtaníttuk a feldolgozás módszereit is. Ez lehet a nyílt és őszinte beszélgetés. Ehhez persze saját érzelmeinket is ismerni kell. Valaminek vagy valakinek az elvesztése esetén szabad sírni, félrevonulni, dühösnek és elkeseredettnek lenni. Le lehet rajzolni, ki lehet festeni magunkból. A feszültség átvihető sport- vagy tanulási teljesítménybe. Célzott feldolgozásra is van mód: a búcsúzás környezeti feltételeinek megteremtése (búcsúest szervezése tortával, tánccal stb.). Vagy adjon a

gyermek mindenkinek valamit: ez lehet tárgy, szó vagy érzés, pillantás stb., és ő is kapjon hasonlókat mindenkitől. Lebonyolítása: körbe ülünk és minden gyermek sorban átadja „ajándékát.” Megkérdezhetjük azt is: „Mit viszel magaddal?” A kérdés most is átvitt értelmű. Vagy mire fogsz szívesen emlékezni, mi az, amit el akarsz felejteni. Vagy mit gondolsz, mit éreznek a többiek? Próbáld elképzelni, mit érezhet a barátod, aki itt marad, és mit gondol az „ellenséged”. Ha csak lehet, megpróbálhatjuk a korábbi ellentéteket is feldolgozni (megbeszélés, bocsánatkérés stb.).

Végül ejtsünk szót arról, hogyan fogjuk a kapcsolatot tartani. Azt is ki kell mondani, ha erre semmilyen módon nem lesz lehetőség! A beszélgetés célja a távozás feszültségének feldolgozása. Érezze a gyerek, hogy a csoportból feszültségmentesen, jó emlékekkel távozhat. Elengedik őt, és ő is el tud menni. (Bácskai 1993)

A gyermekfelügyelő érzéseit mindig kifejezheti. Jó, ha megértő, elfogadó, mindig adásra kész, de még jobb, ha hiteles, ha valóban érzelmeinek megfelelően viselkedik. A gyerekek a hamis megértést, a csalóka adni akarást úgyszólván megérik.

Konkrét feladatok és megoldási módok

Szeretném részben összefoglaló, részben kiegészítő jelleggel, hat lépésben bemutatni azokat a legfontosabb elveket, amelyeket a gyermek sikeres elhelyezése és beilleszkedése érdekében

A gyermek és szüleinek előzetes látogatása az intézménybe

Jelentősége – a korábbiakban indokoltak alapján –, hogy a szülő gyermeke elhelyezésekor az intézménnyel szemben „megrendelői” szerepben érezhesse magát, ill. ezzel a lépéssel növelhetjük a gyermek családjába való visszakerülésének esélyeit.

A csoport előkészítése a gyermek fogadására

A csoport tagjait elő kell készíteni az új társ érkezésére. Beszélgetni kell velük, mit szólnak hozzá, milyen érzéseik vannak. Örülnek-e neki vagy sem. A befogadást megkönnyítheti, ha a nemkívánatos beavatási szertartásokat megelőzhetjük, ha „azt” mi magunk szervezzük meg. Az érkezés napjára már korábban kezdjenek felkészülni. A gyerekek vállaljanak feladatokat: milyen ajándékkal köszöntik az új gyermeket? Ki fogja azt megvenni, becsomagolni? Készíthetnek közösen süteményt, üdítőt. Az előzetes látogatás során próbálják meg a gyerekek kitalálni, mi a kedvenc zenéje. Így érkezésekor az a szám szólhat, amit szívesen hallgat. Feldíszíthetik a termet, kiírhatják: „Sok szeretettel köszöntünk!” Előre megbeszélhetik, hol, ki mellett fog aludni, hol lesz a ruháinak a helye, hol fog ülni az ebédlőben? Valaki – önkéntes alapon – elvállalhatja a „gyermek-segítő” szerepet. Ő fogja az első időkben az új gyermeket patronálni.

Az intézmény felkészülése

A fogadó diákotthonban nemcsak a nevelőtanárnak és a gyermekfelügyelőnek kell tudnia az újonnan érkezőről, hanem szinte minden dolgozónak. Értesítsük a portást, a konyhai dolgozókat, a gazdasági hivatalt, a többi nevelőtanárt, gyermekfelügyelőt, a takarítókat stb. Erre azért van szükség, hogy ne legyen a gyermek idegen senki számára sem, és ne fordulhasson elő, hogy bárki megkérdezi tőle: „Mit keresel Te itt?”

A költözés aktusa

Érdekes erről külön beszélni. A költözés időpontjából a küldők, a befogadók és a gyermek is már jó időben, előre szerezzenek tudomást. A költözés napján vagy előtte csomagoljanak

be (ha van mit), a gyermeknek legyen ideje felkészülni. A szülő, a gyermek vagy a küldő intézmény nevelőtanára együtt induljanak útnak. Útközben érdemes előre megfogalmaztatni, kimondatni a gyermek érzéseit, gondolatait: mit gondolsz, hogyan fognak fogadni, mit fogsz először mondani, van-e már ismerősöd. Segíthetjük őt azzal is, ha érzelmeit, de csak azokat, amelyek valóban érzékelhetőek, mi magunk mondjuk ki: „Látom, nagyon izgulsz. Félsz az új csoporttársaidal való találkozástól. Bánatos vagy, hogy nem maradhatsz a szüléiddel – (vagy épp örülsz neki?).” Közben magyarázzuk el: várnak rá, szívesen fogadják, régóta készülnek erre a pillanatra. Az is segíthet, ha elmagyarázzuk: a diákotthonban élő gyerekek is izgulnak. Nekik sem könnyű, hiszen tudják, az új csoporttag átalakítja a megszokott életrendet.

A megérkezés pillanatai

Előkészítéséről, lebonyolításáról is több szó esett már. Mégis szeretném még egyszer megerősíteni a legfontosabbakat: az egész csoport készüljön a gyermek fogadására. A buli legyen valóban az ismerkedés helye. Ekkor még ne beszéljünk házirendről, szabályokról, a büntetés formáiról. Az első pillanatok feladata a szorongás oldása, az elfogadó-befogadó légkör megteremtése. Ha a gyermek már biztonságban érzi magát, sokkal könnyebb lesz a szabályok megtanítása, betartatása is. Természetesen már most meg lehet beszélni az első konkrét feladatokat, a másnapi teendőket.

A szülő és a gyermekfelügyelő jelenléte a csoportba vezetés első pillanataiban biztonságot jelenthet. Később, ahogy a hangulat megkívánja, lassan visszavonulhatnak, és átadhatják helyüket a gyerekeknek. A szülő ilyenkor se tűnjön el, a búcsúzásra legyen lehetőség.

A legjobb, ha folyamatosan figyelünk a gyermek igényeire, jelzéseire és aszerint rugalmasan változtunk a vázolt meneten.

Végezetül álljon itt Pilinszky János: Kis éji zene c. versének egy részlete:

Párbeszéd

*Eresszetek be, itt vagyok,
nyissatok ajtót, megérkeztem.
Nincs ajtó, mit megnyithatunk.
Nincs retesz, ami kirekesszen.*

JEGYZETEK

¹ A budapesti GYIVI munkatársai által 1994-ben, az át- és elhelyezésekkel kapcsolatosan összegyűjtött problémák közül felsorolok néhányat.

- „A kiskorú semelyik intézetbe sem akar menni.”
- „Nehéz elérni, hogy minden érintett fél jelen legyen, ugyanakkor a gyereket helyezni kell, mert a határidő szorít.”
- „Nem tudok szakértői véleményt adni, mert nem találok otthon a szülőket és ők sem jönnek be hozzám.”
- „Mit tud a gyerek arról, hogy miért!?”
- „Ki dönti el, hogy hova kerül? Miért?”
- „Ki kérdezi meg a fogadót?”
- „Kiket fogadnak szívesen - kiket háriának?”
- „Ha már eldőlt, hogy hova megy a gyerek, van-e módja előzetes ismerkedésre? Miért nincs!?”

- „Mikor indokolt egy áthelyezési kérelem?”
- „Láthatási problémák - a gyerek érdeke a maradás.”
- „Pedagógiai problémák - érdeke-e a gyerekeknek a maradás?”
- „Beiskolázás: az intézmény székhelyén nincs lehetőség. Van lehetőség, de az iskolához közelebbi intézmény is. „
- „Visszafogadás?!”

A felsorolt gondolatok mindegyike szó szerinti idézete a budapesti GYIVI-ben a gyermekek elhelyezésével kapcsolatosan tartott beszélgetésen elhangzottaknak, leírtaknak. A kézirat a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola oligofrénpedagógiai tanszékén megtalálható.

² Az elmúlt néhány évben tanúja és részese lehettem néhány áthelyezésnek. Ennek során szerzett tapasztalataimat szeretném röviden összefoglalni. A diákotthonba új gyermek érkezett. Bár ezt a tényt a küldő intézményben két héttel korábban már többen is tudták, a konkrét időpontról a valós érkezés napján, másfél órával az intézménybe lépés előtt adtak tájékoztatást telefonon. Az első reakció: „Ha ez a gyerek idekerül, majd mi rendre neveljük. Irdatlan rossz gyerekről van szó ugyanis.”

Egy másik intézményben – éppen amikor én is ott voltam – kopogtatott egy - gyerek egyszál magában az igazgatónő szobájának ajtaján. „Várj kint kicsit, még dolgom van.” – volt a válasz. Amikor az igazgatónő befejezte a telefonálást, kiment hozzá. A gyermek ott ült megszeppenve. Egy sporttáskában elfért mindene. Megmutatták neki az ágycsészét, kapott egy lakattal zárható szekrényt, majd indult az, orvosiba. Vizsgálat és némi „fertőtlenítés” után megkapta az intézeti ruháját. Érkezése bekerült az eseménynaplóba, hogy a délutános is tudjon róla. Részese voltam több lány költözésének is. Amikor éppen elindulni készültünk, újabb friss információkat sikerült gyűjténi. A gyermek leadta ágyneműjét, tíz perc alatt összepakolt, miközben a nevelőtanár többször kifejezte reményét, miszerint „Ide többet vissza nem jössz, ugye?” Egy másik diákotthonban a gyermek érkezése előtt hetekkel kezdődött a készülődés. A nevelőtanár és a gyermekfelügyelő többször érdeklődött a hozzájuk kerülő növendékről. A csoportot előkészítették. A korábban megbeszélt időpontban süteménnyel, ünnepi körülmények között várták az új csoporttagot. A beszélgetés során nem hallottam egy szót sem a kötelességekről, annál többet a fogadás örömeiről: „Már nagyon vártunk. Szeretettel fogadunk. Reméljük, jól fogod érezni magad nálunk..”

³ A családdal való szakszerű beszélgetés vezetéséhez a következő könyvekből szerezhetünk ismereteket (ezek egyben a családra vonatkozó tudásokat is tartalmazzák):

Bang, R.: A célzott beszélgetés. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.

Bang, R.: A segítő kapcsolat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.

Berne, E.: Emberi játszmák. Gondolat, Budapest, 1987.

Családpedagógiai segédanyagok: Szemlénygyűjtemény. Budapest, 1993.

Bíró S. - Komlósi P. (szerk.): Családterápiás olvasókönyv I. kötet Mérei Ferenc Mentálhigiénés Szolgálat, Animula Egyesület, Budapest, 1992.

Gordon, T.: P.E.T. A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest, 1990.

Illyés S. - Ritoókné Á. M. (szerk.): A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemlénygyűjtemény, X. fejezet Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Rowlands, P.: Vasárnapi szülők. Gondolat, Budapest, 1986.

Skynner, R. - Cleese,./.: Hogyan éljük túl a családot? Helikon Kiadó, Budapest, 1993.

F. Várkonyi Zs.: Már százszor megmondtam. Gondolat, Budapest, 1986.

Waldijk, K.: Emocionális megterhelések a diákotthoni munkában: In: Blu-menfeldné M. J. - Volentics A. (szerk.):

Pszichopedagógia. Diákotthoni nevelés II. Szöveggyűjtemény, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

IRODALOM

Bagdy E. – Telkes J. :Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

Bácskai J.: Az önismeret pszichológiája Magazin Kiadó, Budapest, 1993.

Cosquerie, J.P. - Gueguen, A.M.: A szülők alkoholizmusának közvetett megközelítése családterápiával. In: Illyés S. - Ritoókné Ádám M. (szerk.): A nevelés és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemelvénygyűjtemény Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. X. fejezet Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem 237-242.

Kálmánchey M.: Az intézetbe kerülés pszichológiai szempontú elemzése. In: Gyermekvédelem – nevelőközösségek. FICE Kiadványok, Budapest, 1993. 2. 20-23.

Mérei F.: A pszichológiai labirintus. Bagdy E. (szerk.): Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Magyar Pszichiátriai Társaság Pszichoteam Budapest, 1989.

Sörös L.: Törvények közt bújócska. In: Család, gyermek, ifjúság 1995. 1, 23-25.

Sörös L.: Az előszállást modellhez vezető út. In: Volentics A. (szerk.): Gyermekvédelmünk helyzetéről. FICE Kiadványok, Budapest, 1993.

Telkes J.: Családgondozás - mentálhigiénés szempontok. In: Illyés S. – Ritoókné

Á. M. (szerk.): A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemelvénygyűjtemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. X. fejezet, Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem. 211-224.

Írta: Pesti Katalin

Ifjúságvédelem a tárgyalóteremben

Németországban a szociális munkás kettős feladatát, aki az ifjúságvédelem e területén dolgozik, az Ifjúsági Törvénykönyv 38. paragrafusa (1977) következőképpen határozza meg: „Segítségnyújtás a bírósági kivizsgálásnál és a tettesnek megfelelő nevelési gondoskodásában.”

Ebből a két feladatból adódnak-a különböző, egymástól elválaszthatatlan feladatkörök:

- személyiségvizsgálat, erről jelentés megírása
- részvétel a bírósági tárgyaláson
- segítség a végrehajtásban
- utógondozás

Az Ifjúsági Törvénykönyv

Az Ifjúsági Törvénykönyv nem más, mint a Btk. egy része, mely azonban csak azokra a fiatalokra alkalmazható, akik 14. életévüket már betöltötték, de 18 évesek még nem múltak el.

A 14 éves kor alatti gyermek nem vonható törvényi eljárással felelősségre tetteiért. Külön kategóriát képviselnek azok a fiatalok, akik 18. életévüket már betöltötték, de 21 évesek még nem múltak el. Ennél a korosztálynál külön felülvizsgálat alá kerül a szellemi, illetve személyiség érettség. Ha a vizsgálat egészséges szellemi és személyiségi fejlődést bizonyít, az általános büntetőtörvénykönyv kerül alkalmazásra. Ellenkező esetben az Ifjúsági Törvénykönyv.

A vizsgálatot minden esetben a szociális munkás végzi, vizsgálatának eredményeiről írásos jelentést készít, melyet' továbbít az ügyben kinevezett bírónak és ügyésznek.

Az Ifjúsági Törvénykönyv tulajdonképpen különleges előírásokat tartalmaz fiatalok számára. Ezek az előírások számba veszik a fiatalkori bűnözés mértékeit, és különböző reakció- és szankcióformákat kínálnak fel, figyelembe véve a fiatalok biológiai, pszichológiai és szociális „átmeneti” helyzetét. Az Ifjúsági Törvénykönyv az előírások három fő csoportját tartalmazza:

- I. nevelési intézkedések
- II. fegyelmező eszközök
- III. büntetés.

Nevelési intézkedések

Nem tartalmaznak büntető elemeket, csak rendelkezéseket és tiltásokat, melyek a fiatalkorú életvitelét kívánják szabályozni és ezáltal a nevelését támogatni, biztosítani. Ezen belül három alcsoportot jelöl:

a) különböző rendelkezések (mint pl. szociális tréningen való részvétel, közlekedési oktatáson való részvétel, bizonyos személyekkel való kapcsolattartás megtiltása, vagy akár kötelező tartózkodási hely kijelölése)

- b) nevelési tanácsadás
- c) nevelőintézeti elhelyezés

Fegyelmező eszközök

A második kategóriához tartozó intézkedések lényege, hogy a fiatalok tudatára ébressze, milyen tettet követett el, egyáltalán azt a tényt tisztázza, hogy cselekedetével büntetett el.

Itt is három alcsoport van:

- a) figyelmeztetés, megrovás (ez lehet írásbeli és szóbeli)
- b) meghagyások (mint pl. kárjótétel, személyes bocsánatkérés az áldozattól, közhasznú munka végzése egy meghatározott óraszámban, meghatározott időn belül, bizonyos pénzösszeg átutalása egy közhasznú intézmény számára. (Pénzbüntetés akkor szabható ki, ha ezt az összeget a fiatalok saját forrásaiból elő tudja állítani, dolgozik, saját zsebpénzéből fizeti ki.)
- c) ifjúsági fogház (ez minimum egy hétvége, maximum négy hét)

Büntetés

A harmadik kategóriához tartozó intézkedések akkor kerülnek alkalmazásra, ha az előző két kategóriában megjelölt intézkedési formák már nem kielégítőek, illetve ha a tett súlyossága azt megkívánja. Ezek az intézkedések minden esetben szabadságvesztést jelentenek (min. 6 hónap – ennél rövidebb idő nem elegendő az „átnevelés-re”), melyet a fiataloknak ifjúsági börtönben kell letöltenie.

A szabadságvesztés felfüggeszthető ún. próbaidőre. A próbaidő alatt a fiatalok rendszeres kapcsolatot tart partfogójával.

A partfogót a bíróság jelöli ki, feladata és személye nem azonos azzal a szociális munkással, aki az eljárás során a fiatalokot segíti.

A szociális munkást, aki az eljárás alatt a fiatalok mellett van, nem a bíróság jelöli ki, hanem lakóhelyétől, kerülettől függően a helyi ellátó rendszer delegálja.

Az esetfeldolgozás első lépései még teljesen személytelenül zajlanak le.

Az illetékes szociális munkás megkapja postán a fiatalok elleni feljelentést, mely tartalmazza a fiatalok személyi adatait, a paragrafust, mely szerint eljárás indult, mit tett, hol tette azt és mikor. (Ezt a feljelentést természetesen a fiatalok is kézhez kapja.)

A klienssel (nevezzük most már így) való személyes kapcsolatfelvételre két lehetőség kínálkozik: családlátogatás és meghívás az irodába.

Előbbi természetesen jóval nagyobb lehetőséget nyújt a kliens szociális környezetének megismerésére: szülőkkel, testvérrel való kapcsolat, lakás, esetleges külön szoba, betoppán barát stb.

Előfordulhat, hogy a családlátogatást már a kliens pusztán anyagi helyzete megkívánja: nem tudja kifizetni a buszjegy árát (ez gyakran előfordul külföldi menekült családoknál.)

A találkozás időpontjáról, helyéről a kliens levélben értesítik. A levél tartalmazza, hogy az ifjúsági hivatal illetve a szociális munkás által felkínált lehetőség miben, milyen módon tud segítséget nyújtani.

Az ifjúságvédelem e területét nem csak az Ifjúsági Hivatal kínálja fel, hanem munkájára az ifjúsági bíró és az ügyész is nagyban támaszkodik. A felkínált lehetőség visszautasítása, ki nem használása természetesen a tárgyalás kimenetelét több szempontból is befolyásolhatja:

- azzal, hogy a kliens nem kooperatív, negatív képet ad magáról

- a bírói rendelkezés nem biztos, hogy a fiatalok tényleges személyiségi, szellemi állapotára szabott (ez kényes lehet pl. 18-21 év között, mikor eleve nem egyértelmű, hogy ifjúsági vagy általános Büntető Törvénykönyv kerül alkalmazásra).

A beszélgetés elején a szociális munkás elmondja jövetelének okát, felvázolja szerepét és hatáskörét.

Ezután kerülnek az általános dolgok tisztázásra, mint pl. a személyi adatok visszakérdezése, hány testvér van, hányan élnek a háztartásban, szülők kora, foglalkozása...

A kezdeti kérdés-felelet helyzetet lassan fel kell váltsa a beszélgetés, melynek menetét, tárgyát a szociális munkás irányítja (vannak témák, melyek a beszélgetés során szóba kell jöjjenek), de a kliens maga mesél, saját szavaival, saját szempontjából.

A beszélgetés folyamán ki kell derülnie, hogy

- milyen kapcsolatban áll a kliens a szüleivel
- milyen anyagi forrásai vannak – zsebpénz, nagyszülők, munka...
- verik, verték-e a szülei, ha igen milyen gyakran, milyen okból (rosszat csinált, ittasak voltak stb.)
- ha vannak, milyen kapcsolatban áll a testvéreivel
- barátok vagy haverok, vagy mindkettő
- barátnő/barát
- szabadidős tevékenységek, érdeklődési területek
- jövőkép

Ennél a legutolsó pontnál lehet aztán bekapcsolni magát a bűncselekményt. Hogyan látja a kliens az eseményeket, bűnösnek találja-e magát, van-e büntudata, utána gondolt-e már annak, milyen következményekkel járhat az, amit tett, gondolt-e esetleg arra, hogyan lehetne jóvátenni azt a hibát, amit elkövetett (Németországban van lehetőség arra, természetesen az áldozat beleegyezésével, hogy áldozat és tettes összeüljenek, és együtt próbálják megoldani/feloldani a történeteket – segítséggel).

A szociális munkás feladata a kliensnek elmesélni, hogyan folyik le egy tárgyalás (hiszen, mondjuk egy 14 és fél évesnél, nem olyan természetes, hogy már állt bíróság előtt, de általában is érvényes, hogy azok a kliensek, akik még soha nem voltak ebben a helyzetben, tartanak, félnek a bírósági tárgyalóterem eseményeitől – büntől független).

Ha a kliens megfelelően fel van készítve az előtte álló eseményekre, nemcsak nyugodtabb lesz, de elkerülhetők olyan helyzetek, mint például: a kliens a túlzott stressz miatt elájul, nem tud részletekre odafigyelni, megfelelően reagálni, agresszív lesz stb.

Fontos, hogy a kliens még a tárgyalás előtt (nem közvetlenül a tárgyalóterem ajtajában) pontos képet kapjon arról, hogyan is néz ki egy tárgyalóterem, kik vesznek részt egy tárgyaláson, és milyen feladataik vannak (bíró, ügyész, esetleges ügyvéd, tanúk és maga a szociális munkás), hol helyezkednek el a tárgyalóteremben.

(Az Ifjúsági Törvénykönyv 48. paragrafusa, 24. bekezdése szerint egy fiatalok tárgyalása, a fiatalok nevelési érdekeit tekintve, nem nyilvános. A szülők természetesen jelen lehetnek a tárgyaláson.)

Tisztázni kell magának a tárgyalásnak időrendbeli lefolyását (névsorolvasás, tanúk kiküldése, a vád felolvasása, vádlott hozzáfűznivalója, tanúk kihallgatása, szociális munkás felszólalása, ügyész összefoglalója, javaslata, ügyvédi beszéd, javaslata, bíróság visszavonul ítélethirdetés), mikor szólhat a kliens közbe, mikor nem...

Természetesen arról, hogy mi lesz az ítélet, nem tud a szociális munkás sem felvilágosítást adni, de arról, hogy mi jöhet számításba, igen.

Itt lehet még egyszer arra utalni, mi az ő feladata, hogy tud befolyást gyakorolni az ítéletre, a beszélgetés végén esetleg felvázolni, hogyan fog a jelentése tartalmilag kinézni, milyen intézkedést fog ő javasolni.

A következő lépés, a jelentés megírása, már az iroda falai között történik.

A szociális munkás feladata a beszélgetés anyagát úgy feldolgozni, hogy a pedagógiai, pszichológiai és szociológiai jelentős részletek hangsúlyt kapjanak, illetve az általa javasolt eljárás ezekre a tényekre legyen alapozva. A kész jelentésből három példány készül, melyből egyet a bíró, egyet az ügyész és egyet az esetleges ügyvéd kap. Egy példány természetesen az akta számára is készül.

A tárgyalás időpontjáról mind a kliens, mind a szociális munkás írásban értesül. A szociális munkásnak a tárgyaláson minden esetben részt kell vennie (betegség esetén helyettesítést kell biztosítani), jelenléte nélkül nem kezdhető meg a tárgyalás. A tárgyaláson a tanúk kihallgatása után kap szót (tanúktól kérdezési joga nincs), ekkor ismertetheti jelentését, állásfoglalását az általa megfelelőnek talált intézkedéshez, természetesen a hallottakkal kiegészítve.

(Előfordulhat, hogy a tárgyaláson olyan lényeges részletek is napfényre kerülnek, melyek a kliens elbeszéléséből nem derültek ki, melyeket esetleg a kliens tagadott, vagy máshogy állított. Ezek az új tényezők jelentősen befolyásolhatják a szociális munkás eddigi állásfoglalását is.)

Az ítélet megszületése után marad a szociális munkás kapcsolatban kliensével, attól függően, hogy a fentebb említett kategóriák közül az ítélet melyikbe esik. Ha pl. az ítélet közhasznú munka végzése 24 órán belül, 3 héten belül, akkor a szociális munkás feladata, hogy segítsen a kliensnek olyan intézményt találni, ahol a kiszabott óraszámú munkát le tudja dolgozni (pl. 4x6 órán belül). A ledolgozott órák számáról az intézmény ad papírt, ha az adott óraszám teljesítve van, úgy az ítélet is végrehajtottnak tekinthető. Erről a szociális munkás küld egy rövid jelentést a bíróságnak, melyet az ottani aktához csatolnak. A határidő, melyen belül az adott óraszám teljesítendő, alapos indokkal meghosszabbítható. Ennek indoklása is a szociális munkás feladata (betegség, tanulmány, munkahely). Ha szabadságvesztés az ítélet, melyet próbaidőre felfüggesztenek, a szociális munkás feladata a pártfogóval együttműködni, annak munkáját segíteni.

Írta: Kardos Ferenc

Kapcsolatügyeletek országszerte

1994-ben, a Család, Gyermek, Ifjúság 3-4. számában adtunk hírt először a Kapcsolat Alapítványról, működő és tervezett szolgáltatásainkról. E cikk nyomán tapasztalt szakmai érdeklődés, valamint az eltelt időszak tapasztalatai Kapcsolatügyelet szolgáltatásunk fejlesztésére ösztönöztek bennünket. Ma már a budapestin kívül három vidéki Kapcsolatügyelet működik Dunaújvárosban, Békéscsabán és Tatabányán. Az Európai Unió támogatásával országos hálózat építésébe fogtunk. A nevelési tanácsadók szakmai irányításával és a családsegítő központok szakembereinek együttműködésével olyan segítő szolgálatot szeretnénk létrehozni, amely váláskor a felbomló család segítségére lesz. Ehhez a hálózat kiépítése után a Családjogi Törvény módosítására lesz szükség. Szeretnénk elérni, hogy a válni készülő szülők először a gyermekpszichológust keressék fel, mielőtt a bírósághoz fordulnak.* A Kapcsolatügyeleteken a pszichológus segítségével találják meg a gyermekelhelyezés ill. kapcsolattartás mindkettőjük számára elfogadható, és a gyermek szempontjából előnyös módját. Vitás esetekben pedig semleges helyet és szakmai segítséget kapnának a kapcsolattartási alkalmakhoz. A nevelési tanácsadó és a családsegítő központ, mint intézményi háttér egyéb segítséget is tudna nyújtani a család tagjainak e nehéz időszakban.

A Kapcsolatügyelet mentálhigiénés jelentősége nyilvánvaló, ha arra gondolunk, hogy a felbomló család tagjainak abban a szakaszban segít, amikor még nem avatkoztak a folyamatba ügyvédek, nem csatároztak hatóságok előtt, nem indult be a láthatások körüli huzavona. Ha mégis ez a vége a válásnak, a Kapcsolatügyelet biztosítja a találkozást a gyermek-elhelyezési per idejére, ill. az után is, ameddig szükséges. Alapítványunk célja ugyanis annak a gyermeki jognak a biztosítása, amelyet a gyermeki jogokról szóló ENSZ Egyezmény 9/3. pontja úgy fogalmaz meg, hogy a szülőjétől elszakadt gyermeknek joga van rendszeres, közvetlen, élő kapcsolatot tartania a tőle külön élő szülőjével is. Meggyőződésünk, hogy ennek a jognak az érvényesítése a gyermek egészséges személyiségfejlődéséhez szükséges. Ezért hoztuk létre a Kapcsolatügyeletet, amelynek működési rendjét szeretnénk most közölni abban a reményben, hogy munkánkat jobban megismerve a vidéki kollégák is csatlakoznak az épülő hálózathoz. Mi minden segítséget megadunk ehhez.

A kapcsolatügyelet működési rendje

Ötéves tapasztalatunk alapján kialakult a Kapcsolatügyelet jól bevált ügymenete, amelynek legfontosabb pontjait az alábbiakban foglalom össze azzal a céllal, hogy támpontul szolgáljon egyrészt az ügyeletben dolgozó szakemberek, másrészt a hasonló ügyeket szervezők számára.

Kinek szól az ügyelet?

Az ügyeletet egyaránt igénybe veheti szülő, gyermek, gyámhatóság, bíróság, vagy bárki, aki a kapcsolattartásban érdekelt gyermek részére kér segítséget (nagyszülő, ügyvéd, pedagógus, gyermekvédelmi intézmény stb.). Elsősorban azoknak a gyerekeknek szeretnénk segíteni, akik szüleik válás utáni viszálykodása következtében nem tudnak találkozni a tőlük elköltözött szülővel, és így megromlott, vagy meg is szakadt vele a kapcsolatuk.

A Kapcsolatügyelet egyéb „alkalmazási” területei: nagyszülői, testvérek közötti kapcsolattartás, intézetből hazakerülő gyermekek és szülők kapcsolatának újra kialakítása.

Hogyan vehető igénybe?

Levélben, telefonon, vagy személyesen egyaránt lehet jelentkezni, vasárnap kivételével a hét minden napján a nevelési tanácsadóban. Az adatok közül a legfontosabbakat kell feljegyezni: gyermek neve, szülők neve, címe, telefonszáma. Azt is le kell írni, miben áll a probléma lényege. Az adatok titkosan kezelendők.

Kik segítenek a jelentkezőknek?

A Kapcsolatügyelet munkatársa csak olyan pedagógiai, vagy pszichológusi diplomával rendelkező szakember lehet, akinek tapasztalatai vannak gyermekes családokkal való foglalkozás terén, és lehetőleg segítő intézményben dolgozik. A legszerencsésebb, ha az ügyelet dolgozója a helyi nevelési tanácsadó alkalmazottja.

Az ügyelet eredményességét nagymértékben megnöveli, ha az ügyeletben dolgozó szakemberek jártasak a családterápia, a tranzakciós analízis, és a párterápia elméletében és gyakorlatában, nem beszélve a gyermekekkel való foglalkozás rutinjáról. Ugyancsak előny, és az önvédelem szempontjából sem elhanyagolható a különböző devianciák és pszichiátriai kórformák gyakorlatból való ismerete.

Az ügyelet helyiségei

Az ügyelet tárgyi feltételei közül a legfontosabb egy jól felszerelt, a gyermekek széles korosztálya részére berendezett játszószoza. Ezen kívül szükség van egy szülői váróra, és legalább két kisebb szobára az egyéni beszélgetésekhez. A játszószobának legalább 25, a beszélgető szobának legfeljebb 10-12 négyzetméteresnek kell lennie.

Természetesen fontos még az irodahelyiség is írógéppel, telefontal, és legalább két WC.

A játszószoza játékkészlete

A Kapcsolatügyelet célja a megszakadt, vagy meglazult szülő- gyermek kapcsolat helyreállítása, megszilárdítása. Módszerünk a közös játék, amely a gyermek számára kellemes élményt nyújt. A cél elérésében segítenek a megfelelő játékok, mint eszközök. A játszószoza játékkészletének a kialakításánál a következő szempontokat kell figyelembe venni:

1. A gyermek életkora. A Kapcsolat-ügyeletre, 0-18 éves korig járnak gyerekek. A csecsemők saját játékaikat kivéve gyakorlatilag másfél éves kortól kell felkészülnünk megfelelő játékokkal.

2. A biztonságosság. A balesetek elkerülése érdekében mellőzni kell azokat a játékokat, amelyek könnyen lenyelhetők, súlyuk, érdességük, keménységük miatt sérülést okozhatnak, hibás felületkezelésük miatt mérgezőek lehetnek. A fokozott óvatosságra azért is van szükség, mert a játszószobában a szülőket egyedül hagyjuk ugyan a gyermekeikkel, de a felelősséget mi vállaljuk. A szülők között sokan vannak olyanok, akik évek óta nem neveltek gyermeket, nem alakult ki náluk az az óvatosság, ami a gyakorló szülőnél természetes. Néhány szülő éppen azért szorul a mi segítségünkre, mert önállóan képtelen lenne megoldani a gyermeknevelés közben előforduló váratlan problémákat. A fentiek miatt kerülni kell azokat a mozaik játékokat, amelyek igen apró darabokból állnak. Ne alkalmazzunk szobai mászókat, tornaszereket, golyók, ceruzák kilövésére alkalmas játékot, fémből készült, éles sarkokkal rendelkező járműveket, a konnector használatát igénylő játékokat stb.

3. A társas jelleg. A játszósobában található játékok igényeljük az együttjátszást, legalább két személy részvételét. Ne tegyünk a szobába magányos játszásra csábító játékokat! A több személyre tervezett társasjátékok, az építőjátékok lehetőséget nyújtanak az ügyeletet ellátó szakembernek arra, hogy szükség esetén – pl. kezdetben – ő is „beszálljon”, esetleg a másik szülőt is „becsempéssze” a játékba, amíg a gyerek fel nem oldódik. Később ez a játék a látogató szülő és a gyerek intim, kétszemélyes játékává válhat, amelyből hagyomány alakulhat ki.

4. Indulatok, érzelmek, kreativitás, teljesítmény kifejezése a játékban. A játszósoba játékparkjának kialakításánál törekedjünk arra, hogy a játék adjon lehetőséget pozitív vagy negatív érzelmek, indulatok kifejezésére, a gyerek ügyességének bemutatására, fantáziájának megvalósítására. Így a játékon keresztül kommunikálni tud a látogató szülővel. A szülőnek alkalmá nyílik közös alkotásokban, sikerekben vagy kudarcokban részt vennie, lehetőséget adhat gyermekének a vele szembeni indulatok játékban való levezetésére, és információkat kaphat arról, hol tart a kapcsolatuk, hogyan fejlődik, mikor keletkeznek konfliktusok közöttük. Ebből a szempontból azok a társasjátékok jók, amelyekben a szerencsének kisebb szerepe van, mint az ügyességnek, és így a játék kimenetele a felnőtt által befolyásolható.

A játszósobában, ahol több szülőgyerek páros is tartózkodik egy időben, és nem törekszünk még az intimitásra, beváltak az olyan játékok, mint az asztali foci, kisvasút, babaszoba, babakonyha, LEGO, DUPLO, kisautók, autópálya, bábparaván, bábok, babák, különböző építőkockák, fiús versenyjátékok (kugli, célbadobó, csocsó, golyózás stb.). A kisebb szobákban, ahol a szülő már egyedül játszik gyermekével, a LEGO és a DUPLO mellett feltétlenül legyen rajzlap, zsírkréta, színes ceruza, társas-, kirakós- és memóriajátékok, puzzle-k, dominók. Nagyobb gyermekeknél számítógépes játékkal és sakkal is lehet próbálkozni. Azok a játékok, amelyekben a gyermek megmérkőzhet látogató szülőjével – főleg kamaszok esetében –, igen hasznosak.

Hogyan segítenek a szakemberek?

1. Az ügyeleten a segítők mindig párban dolgoznak. Egyedül ügyeletet vezetni tilos! Az ügyelet segítségére szoruló szülők közötti elmérgesedett viszony, a teljesen kiszámíthatatlan reakciók, az esetleges rendőri vagy orvosi segítségkérés miatt nem hagyhatjuk magára a gyermeket. A ügyeletet ellátók érdekében is jobb a párban dolgozás.

E szempontnál talán még fontosabb, hogy szakmai szempontból is az a kívánatos, hogy az ügyelet alatt folyamatosan együttműködve, a történéseket azonnal megbeszélve, értékelve dolgozzanak, csak így tudják korrigálni az esetleges hibás lépéseket, és elkerülni azokat a csapdákat, amelyeket az ügyvédek által felkészített ügyfelek állítanak nekik, illetve a másik szülőnek.

2. Az adatok felvétele után először mindig azt a szülőt hívjuk be egy órás beszélgetésre, kié a probléma. (Ha azonban a gyámügytől kapott információk szerint a másik szülő a kevésbé együttműködő, őt hívjuk be elsőnek.) Ekkor tájékoztatjuk az ügyelet céljáról, az esetleges anyagi vonzatokról, ha nem ingyenes a szolgáltatás. Vácoljuk a várható eredményt, és azt is, mit tartanánk kudarcnak, és akkor mit lépünk a gyermek érdekében. Fontos, hogy az első alkalommal tisztázzuk: mi nem az igazságot keressük, nem szakvéleményt gyártunk, nem ítélkezünk erkölcsi alapon, a gyermeket, annak mindkét szülőhöz való jogát képviseljük, ennek a jognak szeretnénk érvényt szerezni azáltal, hogy semleges helyet, kellemes körülményeket teremtünk, és pedagógiai ill. pszichológiai segítséget nyújtunk. Ezen a beszélgetésen meg kell nyernünk a szülő együttműködési szándékát. A problémagazda szülővel ez általában nem nehéz.

A következő alkalommal a másik szülővel találkozunk, ugyanezeket a témákat beszéljük meg.

3. A harmadik alkalommal találkozik a szülő először a gyermekével. Ezt a találkozót gondosan elő kell készíteni, ha bizonytalanok vagyunk a sikerében, előbb célszerű egyedül behívni a gyermeket, hogy ismerkedjen a környezettel és velünk. Győződjünk meg róla, hogy az ismeretlen környezet miatti szorongása csökkent-e. Azokban az esetekben, amikor a gyermek évek óta nem találkozott a másik szülővel, az első találkozás előtt jó hatású lehet egy olyan szituációs játék, amelyben előrevetítjük számára ezt a helyzetet.

Az első találkozás első perceire nagyon oda kell figyelni, itt dőlhet el minden. Feltétlenül jelen kell lennünk, be kell indítanunk a játékot, de amint lehet, magukra kell hagyni a gyereket és a szülőt, és csak a háttérből segíteni, ha elakadna köztük a kommunikáció.

Eközben a másik szülő szorongását is oldani kell, értékelni kell pozitív hozzáállását, és sok beszélgetéssel megnyugtatni a szülői váróban vagy egy másik szobában. Jó hatású, ha a szülőket és gyereket teával, - teasüteménnyel kínáljuk.

Első alkalommal arra is nagyon oda kell figyelni, hogy meddig tartson a találkozás. Semmiképpen sem szabad megvárni, amíg unalomba fullad a játék, de az sem jó ha még nem töltődött fel a gyerek olyan új élményekkel, amik kívánatossá teszik számára a folytatást. A túl jól sikerült első találkozó sem jó, mert féltékennyé teszi a másik szülőt, és meghiúsíthatja a folytatást.

4. A Kapcsolatügyeleten nem használhatunk pszichológiai tesztek, nem állítunk fel diagnózist senkiről, szakvéleményt sem készítünk, mert mi nem muníciót akarunk adni az ügyvédeknek a szülők közötti harchoz, hanem meg akarjuk menteni, vagy meg akarjuk teremteni a kapcsolatot a gyerek és a szülők között. Kérésre azonban leírjuk tapasztalatainkat.

5. Ha van rá lehetőségünk, létesítsünk egy alkotó sarkot, ahol ügyes népművelő, vagy a népi mesterségekben jártas pedagógus segítségével ajándéktárgyakat készíthetnek egymásnak az ügyeleten megforduló szülők és gyermekek. A hazavitt ajándék a következő ügyeletig emlékezteti a gyermeket a közös ajándékkészítés kellemes élményére.

Egyre azonban vigyázni kell. Ugyanúgy, ahogy a pszichológus is, a népművelő is végig a háttérben marad, nem fordulhat elő, hogy a gyerek átpártoljon az ügyetlen szülőtől a mindentudó kedves „mesterhez”. Amennyiben ez a veszély fennáll, még a gyerekekkel való találkozás előtt meg kell tanítani a szülőt a fogásokra, hogy a gyermek azután tőle tanulja meg az ajándék elkészítésének módját. Nem könnyű olyan mestert találni, aki kiegészítő szerepet játszva tud irányítani egy foglalkozást, de ki kell várnunk, amíg rálelünk, különben öngólt lövünk.

6. A szoba méretének megválasztása is fontos. Első alkalommal célszerű a nagy, közös játszószobát ajánlani, ahol más gyerek és szülő is van, lehetőleg olyanok, akik már összeszoktak. Ez a minta jó hatással van a szorongó, bátortalan gyermekekre. Később azonban, amikor a kapcsolat intímabbé válik, új játékokkal nyugodtan magukra hagyhatjuk őket egy kisebb szobában.

7. A fokozatok kérdése a Kapcsolatügyelet sarkalatos pontja. A szaktudás, intuíció, empátia csak együtt segítnek. Ha korán lépünk a következőbe, „lefullad a motor”: a gyerek, vagy a gyerekekkel élő szülő miatt meghiúsulhat a következő találkozás. De a túl óvatos haladás is megbosszulja magát, hiszen a gyermeket már nem elégíti ki az abban a fokozatban nyújtható élmény (nem vesszük észre pl., hogy unja már a játszószobai játékokat, és már régen fel kellett volna ajánlani a sétát). A Kapcsolatügyeletre járó gyermekek számára ez az alkalom az egyetlen, amikor a másik szülővel találkozhat. Nagy a

felelősségünk: nem engedhetjük meg, hogy ez a most alakuló kapcsolat a mi figyelmetlenségünk miatt unalmassá váljon, és – talán örökre – megszakadjon.

Fokozatok

Nagyjából a következő fokozatokat állapíthatjuk meg a Kapcsolatügyelet munkájában:

- I. Mindkét szülő + gyerek + ügyeletes a nagyszobában együtt játszik.
- II. A gyermekkel együtt élő szülő a váróban, a másik szülő a gyerekekkel és az ügyeletesrel a nagyszobában.
- III. A gyermeket látogató szülő a nagyszobában játszik a gyerekekkel, az ügyeletes a közelben, de a szituáción kívül, a gyerekekkel élő szülő a váróban.
- IV. A gyermeket látogató szülő a nagyszobában, más gyerekekkel és szülőkkel együtt, az ügyeletes a gyerekekkel élő szülővel beszélget az egyik kishabában.
- V. A gyermeket látogató szülő a gyerekekkel a nagyszobában, a gyermekkel élő szülő kimegy az épületből egy órára (vásárol valamit a gyerekeknek).
- VI. A gyermeket látogató szülő a nagyszobában játszik a gyerekekkel, a gyermekkel élő az ügyelet teljes idejére eltávozik, csak a végén jön a gyerekekért.
- VII. A gyermeket látogató szülő a gyermekkel egy kisebb szobában, új játékokkal, a gyermekkel élő szülő most újra a váróban.
- VIII. A gyerek a látogató szülővel a kishabában, a vele élő elmegy egy órára az épületből.
- IX. A gyerek a látogató szülővel a kishabában, a vele élő szülő az ügyelet teljes idejére eltávozik.
- X. A gyermekkel élő szülő a váróban, a gyermeket látogató szülő a gyerekekkel a kishabában, de közben kimennek a közeli áruházba egy órára.
- XI. A látogató szülő a Kapcsolatügyeleten veszi át a gyereket, egész délelőttre magával viszi egy gyerek programra, ahol sok szülő és gyerek van együtt (a nagyszoba kihelyezése). Az ügyelet végére hozza vissza, és átadja a gyermekkel élő szülőnek.
- XII. A látogató szülő a Kapcsolatügyeleten veszi át a gyereket, egész napra elviszi, közben a lakásán is tartózkodnak néhány órát (kishoba kihelyezése), majd a gyereket hazaviszi. A gyermekkel élő szülő telefonon beszámol a tapasztalatairól az ügyeletesnek. (Ennek másik változata, amikor a látogató szülő a gyereket a másik szülő lakásáról viszi el és oda is hozza vissza. Mindkét szülő telefonon beszámol a tapasztalatairól.)
- XIII. A gyerek két napot tölt a látogató szülőnél ottalvással. Amennyiben a szülők telefonos visszajelzése pozitív, a Kapcsolatügyeletre nincs tovább szükség.

Az ügyeletesek együttműködése

A párban dolgozó ügyeletesek a család eltávozása után megbeszélik a tapasztaltakat, értékelik az ügyelet eredményességét és megtervezik a következő ügyeleten alkalmazandó módszereket. Ha gondjuk van, arra is van lehetőség, hogy a hetente egyszer megtartott stábmegbeszélésen a többi, ügyeleten dolgozó szakemberrel vitassák meg az esetet. Ezen kívül havi rendszerességgel külső szupervizor segítségét is igénybe veszik.

A Kapcsolatügyelet a nevelési tanácsadó gyakorlatából alakult ki, azt tapasztaltuk ugyanis, hogy a különböző tünetek háttérben a válás utáni nevelési hibák állnak. Megelőzőképpen kezdtünk foglalkozni a felbomlott családok problémáival. Most viszont a Kapcsolatügyeleten fedezünk fel olyan problémákat, amelyek nem a válási helyzettel függnek össze, bár a szülők igyekeznek egymás hibás viselkedésével összefüggésbe hozni a tünetet. Ilyenkor fel kell világosítani a szülőket a tünet feltételezett (valódi) okáról, és a

megfelelő szakemberhez kell irányítani (tanulási nehézségek, dyslexia, orvosi problémák stb.) Ezért is jó, ha a Kapcsolatügyeleten a nevelési tanácsadó szakemberei dolgoznak.

A kapcsolatügyeleti munka adminisztrációja

A kapcsolatügyeleti napló a következőket tartalmazza: dátum, óra, ügyeletesek neve, az ügyeletre előjegyzett családok neve, az ügyeleten megjelentek neve, telefonok, üzenetek, váratlan események, megjegyzés rovat, ügyeletesek aláírása.

Ezen kívül minden családnak van egy dossziéja, amelyben a róluk szóló feljegyzéseket tároljuk (játsszobai megfigyelések, a szülőkkel folytatott beszélgetések emlékeztetői, a szülőktől, gyámhatóságtól, bíróságtól kapott dokumentumok, levelezések).**

Kapcsolatügyeleti iktatókönyv a beérkező í 11- kimenő levelek számára.

Az ügyeletes a meghirdetett kezdési időpont előtt fél, de legalább negyed órával megérkezik, meghallgatja és leírja az üzenetrögzítő üzeneteit, berendezi a szobákat azokkal a játékokkal, amelyek az ügyeletre előjegyzett családok hagyományainak és kapcsolattartási fokozatának megfelel.

Amíg a szülők megérkeznek, teát főz, kikészíti az ügyeleti naplót, a csekkeket, számlatömböt, adóigazolási űrlapot, szórólapokat.

Súlyos hiba, ha a szülők és a gyermekek előbb érkeznek az ügyeletre, mint az ügyeletes.

Az ügyeletesek még az indulás előtt megbeszélnek, mely szobákat használják a szülők és a gyerekek, és hova vonulhatnak el az ügyeletesek a szülőkkel való négy szemközti beszélgetésekre. Ez azért szükséges, hogy ne nyitogassanak rá az ott játszó szülő- gyerek párokra. (A következő ügyeleti nap megtervezésénél a behívásokat úgy hangolják össze az ügyeletes párok, hogy ne legyen zsúfoltság a játszószobában, mert az ilyen kellemetlen élmény hátrányos a kapcsolatok alakulására. A játszószoba maximum három család egyidőben történő fogadására alkalmas.)

Az ügyeletesek figyelmüket az ügyeleten megjelenő családokra fordítják. Telefonszolgálatok esetén ezért nem bocsátkoznak lelki segély jellegű hosszú beszélgetésekbe, hanem igyekeznek időpontot adni, tanáccsal, információval ellátni a telefonálót.

Az ügyeletesek az ügyelet meghirdetett befejező időpontja után negyed órával távoznak, ezalatt visszaállítják a szobák kezdés előtti állapotát, kitöltik az ügyeleti napló minden rovatát, rövid feljegyzést is készítve a családokkal kapcsolatos megfigyeléseikről. Elkészítik a következő heti előjegyzéseket.

A kapcsolatügyeleti munka módszereit most dolgozzuk ki. Ezért szükség van minden javaslatra, kritikára, új ötletre. Ez indokoltá teszi az ügyeletben dolgozó szakemberek havi egyszeri írásos feljegyzését ebben a témában, amelynek terjedelme 2-3 kéziratos oldal. Szintén a munka minőségének emelését, a módszer finomítását célozza az a másik kötelezettség, hogy minden befejezett esetről hasonló terjedelmű leírást kell adni, elemezve a siker vagy a kudarc okait.

A kapcsolatügyelet és a nyilvánosság

A sajtóval való jó kapcsolat létfontosságú számunkra, hiszen egy-egy jól sikerült cikkel hirdetési költségeket takaríthatunk meg, nem is beszélve a reklámmal szembeni hatékonyságról. Ezzel együtt azonban egy bizonyos határon túl korlátozni kell az újságírók tevékenységét. Ez a határ a titoktartás, és a Kapcsolatügyeleten létrejött szülő-gyermek kapcsolat intimitásának veszélyeztetése. A sok információt nyújtó, a munka módszereit, a körülményeket, az új szemléletet, esetleg néhány sikeresen megoldott eset név nélküli leírását tartalmazó cikk többet használ az ügynek, mint a szaftos történetek, és az intimitások kitergetése. Helyes, ha az újságíró egy külön időpontot beszél meg a nyilatkozni hajlandó

szülővel, és nem a gyermek igen szükös kapcsolattartási idejéből csíp le azzal, hogy az ügyeleten kivonja a szülőt a gyermekével folytatott játékból.

Alapítványi tevékenység

Tapasztalatunk szerint a szülők együttműködése esetén az előkészítő megbeszélések után 4 -5 alkalom elegendő a legreménytelenebb kapcsolattartási problémák rendezéséhez is. Vannak viszont olyan esetek is, ahol a szülők az egymás elleni harc egy újabb terepének használják a Kapcsolat- ügyeletet, ha a szolgáltatás teljesen ingyenes. Ezért a következő támogatási konstrukciót célszerű bevezetni:

A/ A két szülővel és a gyermekkel való előkészítő beszélgetésen kívül még az első öt Kapcsolatügyeleti alkalom is ingyenes a családok számára.

B/ A 6. ügyeleti naptól kezdve viszont alkalmanként 500 - 500 forintot kérünk a szülőktől. Az alapítványi támogatás befizetéséről számlát adunk.

C/ Ezenkívül felhívjuk a szülők figyelmét, amennyiben elégedettek szolgáltatásunkkal, csatlakozzanak támogatóinkhoz. Adományaikról számlát és igazolást adunk, amely alapján az összeget adójukból leírhatják.

Az első találkozáskor a következő kérdőívet töltik ki a szülők:

Kedves Szülő !

Üdvözlöm az Alapítvány munkatársai nevében. Ön Kapcsolatügyelet nevű szolgáltatásunkat szeretné igénybe venni, amelynek az a célja, hogy a gyermekek válás után is kapcsolatban maradjanak szüleikkel, nagyszüleikkel, testvéreikkel. Ha a gyermeknek ezt az alapvető jogát a felbomlott család valamilyen ok miatt nem tudja biztosítani, mi semleges helyet, a gyermek számára természetes környezetet (játékokkal berendezett szobát), és szakemberek segítségét tudjuk felajánlani a cél érdekében.

Hogyan dolgozunk?

Először a szülőkkal beszélgetünk egy-egy órát, hogy megismerjük a kapcsolattartási problémáról kialakult véleményüket még az első szülő-gyermek találkozás előtt. Jó, ha a gyermek is megismerkedik előzőleg velünk és a környezettel.

Munkánkat nagymértékben segítené, ha Ön még a beszélgetés előtt elolvashatná az alábbi következő listát, és bejelölné azt a két pontot, ahonnan indulni szeretne, és ahova el akarna jutni a Kapcsolatügyelet segítségével.

A szülő-gyermek kapcsolattartás fokozatai

1. Mindkét szülő, a gyermek és a Kapcsolatügyelet munkatársa a játszószobában együtt játszik.

2. A gyermekkel együtt élő szülő a váróban tartózkodik, a gyermek a másik szülővel és az ügyeletessel a játszóban van.

3. A gyermekkel élő szülő a váróban, a másik a gyermekkel a játszóban, az ügyeletes a játszón kívül, de a közelben.

4. A gyermekét látogató szülő a gyermekkel a játszóban tartózkodik, a gyermekkel élő szülő az ügyeletessel beszélget egy másik szobában.

5. A gyermekét látogató szülő a játszószobában a gyerekekkel, a másik szülő kimegy a városba egy órára.

6. A gyermekével élő szülő elhozza és átadja a gyermeket a látogató szülőnek, majd az ügyelet teljes idejére (három órára) eltávozik, és a végére jön vissza. Ezalatt a másik szülő a játszószobában játszik a gyerekekkel.

7. A gyermeket látogató szülő és a gyermek más családoktól külön, egy kisebb szobában játszik, a gyermekkel élő szülő a váróban tartózkodik.

8. A gyermek és a látogató szülő egy kisebb szobában, a másik szülő az ügyelet teljes idejére eltávozik.

9. A látogató szülő és a gyermek egy órára kimennek a városba, a gyermekkel élő szülő a váróban tartózkodik

10. A gyermeket a látogató szülő a Kapcsolatügyeleten veszi át, kiviszi a városba valamilyen gyermekprogramra, és visszahozza az ügyelet végére.

11. A látogató szülő a Kapcsolat-ügyeleten veszi át a gyermeket, egész napra elviszi, közben a lakásán is tartózkodnak néhány órát, majd a másik szülő lakására viszi vissza. A szülők telefonon számolnak be tapasztalataikról az ügyeletnek.

12. A látogató szülő a gyermekkel élő szülő lakásáról viszi el a gyereket egy napra, és oda is viszi vissza. A szülők telefonon beszámolnak a tapasztalataikról.

13. A gyermek két napot tölt el a tőle távol élő szülőnél ottalvással. A-mennyiben a szülők visszajelzése pozitív, a Kapcsolatügyelet további segítségére nincs szükség.

Tapasztalatunk szerint jól sikerült előkészítő beszélgetések, a szülők együttműködése esetén négy-öt alkalom elegendő a legnehezebb kapcsolattartási ügyek megoldásához is. Ezért alapítványunk az első öt találkozást ingyen biztosítja a családoknak. Előfordulhat azonban, hogy ennyi idő nem elegendő a kívánt eredmény eléréséhez. Ebben az esetben minden további Kapcsolatügyeleti alkalomért 500-500 forint alapítványi támogatást kérünk, amely összeg igazolásunk alapján az adóalapból levonható.

JEGYZETEK

*A válási krízistanácsadás bevezetése már az 1986-os Családjogi Törvény módosításakor felmerült. Akkor vezették be a békéltetés jogintézményét – amelyet azonban sikertelensége miatt 1995-ben megszüntettek. A megszüntetéskor elemzés híján nem derülhetett ki, hogy nem a szándék, hanem a megvalósítás volt hibás, e feladatot ugyanis nem bírákra, hanem a kérdésben jártas szakemberekre –pszichológusokra, szociális munkásokra – kell bízni. Erről részletesen Telkes József–Bognár Gábor: A válás lélektana című, nemrég ismét megjelent kitűnő könyvében olvashatunk.

** A kapcsolatügyeletek gyakorlata és módszertana kiválóan alkalmas lehet a nevelőszülői és vérszerinti családok kapcsolat-tatáséinak támogatására is. Ebben az esetben a GYIVI munkatársainak vagy szükség esetén más, helyi segítő szervezetek közreműködésével szervezhetőek meg a találkozások. Ezzel biztosan sokkal sikeresebbek és kevésbé frusztrálóak lennének a találkozások, melyek szükségességét egyre kevesebben kérdőjelezik meg, formálja és tartalma azonban a legtöbb helyen nem kielégítő és ezért nem is szívesen vállalt feladat, ha megvalósul egyáltalán. (A szerk.)

Írta: Székely Erika

Nyitott örökbefogadás

Ahogy növekszik a nyitott örökbefogadások gyakorisága, úgy folytatódik a parázs vita azok között, akik azt állítják, hogy a nyitott örökbefogadás súlyos hiba, másrészt pedig akik szerint ez az eljárás már régóta megérett az elfogadásra.

Deborah H. Siegel az amerikai szociális munkások lapjában (*Social Work*, 1993. január) megjelent tanulmánya pontosan értelmezi a nyitott örökbefogadást, összefoglalja a vitát és bemutat egy felmérést.

A ténymegállapítások vitathatatlanul pozitív érzéseket mutatnak a nyitott örökbefogadásról. A cikk arra a következtetésre jut, hogy az örökbefogadás folyamatában résztvevő szociális munkásoknak változtatniuk kellene a hagyományos hozzáálláson a vér szerinti szülő-nevelőszülő viszony irányításával, értelmezésével kapcsolatban; a helyes hozzáállás megkönnyíti a teljesebb individualizációt és önmeghatározást az örökbefogadási háromszög tagjai között.

Dramai fejlemények forradalmasítják a szociális munka szakmai szerepét a kisgyermek örökbefogadásában. A szakma történetének kezdetei óta a szociális munkások speciális ismeretanyagot és szakirányítást igényeltek az örökbefogadási háromszög - az örökbefogadott, a vér szerinti szülők, és az örökbefogadó szülők - tagjaival kapcsolatban.

Az 1940-es évektől kezdődően olyan törvények születtek, melyek titkosították az örökbefogadási dokumentumokat, örökre „megóvva” az örökbefogadottat és vér szerinti szüleit egymás megismerésétől (Silber Speedlin 1983). A szabványos szociális munka gyakorlata évtizedekig a titkosságot, a névtelenséget hangsúlyozta az örökbefogadásban (Byrd 1988), hogy megóvja a vér szerinti anyákat, az örökbefogadottakat és az örökbefogadó szülőket a házasságon kívüli születés, a törvénytelenesség és a terméketlenség bélyegeitől (Gritter 1989; Small 1979).

A 70-es évektől a nő családfenntartó szerepe és a házasságon kívüli terhesség jóval elfogadottabbá vált (Dukette 1984; Watson 1979), egyre gyakrabban találkozhatunk a származási gyökerek és etnikai örökség utáni kutatással (Colon 1978, Laird Hartman 1985). A felnövekedett örökbefogadottak, akik mély sérülést szenvedtek identitásuk elrejtése miatt (Lifton 1979; Pannor Baran 1984; Small 1979, 1987), egyre gyakrabban hallatták hangjukat (Roberts Robié 1981; Sorosky, Baran Pannor 1978). Kifejezték a fájdalmat, amelyet annak a „hazugságnak” a megismerésekor éreztek, amely szerint ők genetikailag az örökbefogadó családjukhoz tartoznak (Brinich 1980; Caplan 1990, 1990, 1990; Foster 1979; Kirk 1984; Rillera Kaplan 1985). A vér szerinti szülők kiemelkedtek a szégyen árnyékából, állítván, hogy ellentétben a szociális munkások álláspontjával, ők nem feledkeztek meg a gyerekekről, akiket örökbe adtak, és folyton tudni szerették volna róluk: vajon élnek-e, jól vannak, tudják-e, hogy örökbe fogadták őket (Demick Wapner 1988; Roberts Robié 1981). Elmondták, hogy a veszteségük feletti fájdalmuk a titkosság miatt csak elmélyült és összetettebbé vált (Baran, Pannor Sorosky 1976; Sorich Siebert 1982). Sok örökbefogadó szülő kifejezésre juttatta mély fusztráló és tehetetlenségi érzését a felett, hogy nem tudtak segíteni gyermekeiknek kapcsolatba kerülni biológiai örökségükkel (Chapman, Dorner, Silber Winterberg 1987, Gritter 1989).

Ezen áramlatok eredményeképpen sokan a szociális munkások közül lassan rádöbben, hogy az eddig űzött „könyörületes és humánus” gyakorlat jobban megértve „hideg és korlátozó” (Churchman 1986, Silber Dorner 1989). Úgy tűnt, a nyitott örökbefogadás a

hagyományos zárt örökbefogadásban rejlő problémákra megoldást kínál (Bradbury Marsh 1988).

Mi a nyitott örökbefogadás?

A kifejezés a választási lehetőségek folytonosságára utal, melyek lehetőséget adnak a vér szerinti szülőknek és a nevelőszülőknek a tájékozódásra és a kommunikációra a gyermek elhelyezése előtt és után. Némely elhelyezés csak minimális nyitottsággal zajlik, ilyenkor például a vér szerinti és a nevelőszülők sohasem találkoznak vagy beszélnek egymással, de a gyermek születése előtt fényképes levélváltás történik közöttük közvetítő segítségével. Máskor egészen nyílt az örökbefogadás; például az elhelyezés előtt találkoznak, nevüket és címüket nyíltan kezelik, a terhesség ideje alatt orvosi megbeszéléseken is részt vesznek együtt, vagy talán még együtt is élnek, és a gyermek születése után is meglátogatják egymást. E két végletes eset között sokféle választási lehetőség rejlik. Az elképzelhető megoldások száma úgyszólván korlátlan. A nyitottság természetét és mértékét leginkább az ügynökség elvei szabják meg, vagy a közvetítők (szociális munkások, orvosok, ügyvédek) meggyőződése és elképzelései, és persze a szülőké, akik részesei az örökbefogadásnak (Watson 1988).

Egyik alapvető jellegzetessége a nyitott örökbefogadásnak - a nyitottság mértékére való tekintet nélkül - az, hogy a vér szerinti szülők törvényesen lemondanak minden igényükről és jogukról a gyerekekkel kapcsolatban. Az örökbefogadó szülők a törvényes szülők. Így a nyitott örökbefogadás jogilag különbözik a nevelőszülői ellátástól (Borgman 1982; Byrd 1988).

A hagyományos, zárt örökbefogadás hívei szerint a nyitottság „destruktív kapcsolatokat és hűtlenségi konfliktusokat” okoz (Derdeyn 1979), megbolygatja a szülő összefonódását a gyermekkel, a vér szerinti szülőket az örökbefogadó zaklatására sarkallja (Kraft, Palombo, Woods, Mitchell Schmidt 1985), növeli az örökbefogadott bizonytalanságát a saját identitásával kapcsolatban (Austin 1979; Kraft, Palombo, Mitchell, Woods, Schmidt Tucker 1985; Zeilinger 1979), és gátolja a vér szerinti szülőket fájdalmuk feldolgozásában (Byrd 1988; Kraft, Palombo, Woods, Mitchell Schmidt 1985). Mivel egyre több ügynökség ajánlja megoldásként a nyitott örökbefogadást, a vita egyre mélyül.

Sajnos mindmáig kevés empirikus kutatást végeztek a nyitottság előnyeiről és hátrányairól (Belbas 1987; Mc Roy Grotevant 1987; Mc Roy, Grotevant Ayers-Lopez 1991; Mc Roy, Grotevant, White 1988). Curtis megfogalmazása szerint (1986) „mivel a csecsemők nem tudnak beszélni, és mert tapasztalati bizonyítékaink nincsenek a zárt, illetve nyílt megoldás tekintetében – a vita elvont és súlyos marad”. A szembenálló felek továbbra is ütköztetik véleményüket arról, hogy a nyíltság megkönnyíti vagy elmélyíti a vér szerinti szülők bánatát, elősegíti vagy gátolja az örökbefogadott személyiségének alakulását, segíti vagy visszahúzza a szülőket gyermekük nevelésében.

Bár a legtöbb ügynökség érdekelt lenne egy alapos kutatás elvégzésében e területen, mégsem lehetséges egy hosszú távú és alapos tanulmány készítése a nyitott örökbefogadás sokféle változatáról, lévén ez egy viszonylag új eljárás. Ám mindkét érintett szülői oldal sokat segíthet a szociális munkásoknak a nyitottsággal kapcsolatos tapasztalataikkal.

Mintavétel, mint kutatási módszer

Olyan szülőkkel végeztek mintavétel-kutatást, akik 1988-89-ben fogadtak örökbe csecsemőket. Az itt leírt mintavételi technika általánosan elfogadott olyan területeken, ahol

azelőtt nem készültek kutatások (Babbie 1986; Grinnell 1988; Sellitz, Wrightsman Cook 1981).

Hogy biztosítsák a bizalmasságot, a kutatók kerültek a közvetlen kontaktust. Egy nyílt levelet tettek közzé két örökbefogadási szervezetnél az érintett szülők körében. A levélben a nyitott örökbefogadást a következő képpen határozták meg: ha a vér szerinti szülő(k) és az örökbefogadó(k) megosztanak egymással bizonyos információkat magukról, és valamiféle személyes kontaktust létesítenek az örökbefogadás előtt és/vagy után (akár levélben, telefonon, vagy személyesen) -nyitott örökbefogadásról beszélünk. A levél felkérte a szülőket, hogy vegyenek részt egy interjúban, mely a nyitott örökbefogadással kapcsolatos szülői tapasztalatokat gyűjti egy kutatás számára. A kutatás céljaként ezután örökbe fogadni szándékozó szülők, szociális munkások, és más érintettek segítségét jelölték meg, valamint a nyitott örökbefogadás, mint eljárás fejlesztését. A levélben biztosították a szülőket, hogy az interjú otthonukban készülne magnetofonnal, mindkét szülő jelenlétében.

Huszonegy örökbefogadó házaspárt tartalmazott a minta. Az apák és anyák átlagos életkora 39,5 és 37 év volt. A szülők legmagasabb végzettsége széles skálát mutatott: félbehagyott középiskola 1, főiskolai diploma 15, doktorátus 3, orvosi diploma 2 esetben. A párok átlagosan 8 éve voltak házasok. Ötüknek már az örökbefogadás előtt született gyermeke, négy esetben pedig két gyermeket fogadtak örökbe.

Öt esetben történt az elhelyezés ügynökség segítségével, de csak kétszer kutatta fel a csecsemőt az ügynökség, a többi esetben maguk a szülők kerestek egy anyát, és aztán vették igénybe valamely ügynökség szolgáltatásait, úgymint környezettanulmány végzése, tanácsadás és egyéb segítségek. Az interjú idején a kisgyermek életkora 6 hetestől két évesig terjedt, 13 elhelyezés volt végső formába öntve. Az örökbefogadás költsége 500 dollártól 25.000 dollárig terjedt, átlagosan 9989 dollár volt. Az összegek tartalmazták az édesanya orvosi költségeit, minden hivatalos költséget, a környezettanulmány díját és esetenként a szülők utazási, valamint az édesanya létfenntartási költségeit.

A nyitottság mértéke és típusa

A nyitottság típusa és mértéke a 24 örökbefogadásnál - melyben 21 házaspár vett részt - igen sokszínű volt. A legkevésbé nyitott esetben a csecsemőt egy ügynökség közvetítette a szülőknek, akik az elhelyezés előtt nem is érintkeztek az édesanyával, és a későbbi kontaktus is csupán levélváltásra korlátozódott, de az is az ügynökségen keresztül, amely így kiszűrte minden azonosítási lehetőséget.

A másik végletet tekintve – a legnyitottabb örökbefogadásnál - a szülők az egyházon belül ismerték meg az anyát a terhessége ideje alatt, majd a születésig és azután is legalább havonta találkoztak.

A különböző megoldások legszembetűnőbb jellegzetessége a változatosság; minden örökbefogadó szülő olyan megoldást választott, amelynek értelmét látta.

Hozzáállások

Minden érintett szülőt megkérdezték: „Ha voltak, melyek voltak a kezdeti félelmei, aggodalmai az elhelyezés nyitottságával kapcsolatban?”

Csak négy szülő nyilatkozta azt, hogy nem voltak előzetes kétségeik. A többiek a kezdeti fenntartások széles skáláját élték át.

Egyes anya úgy nyilatkozott, hogy egy évvel korábban a vér szerinti anya elképzelése rémisztő volt, egyszerűen akadálynak tűnt közte és a csecsemő között. Mások a vér szerinti

anya fájdalmát vonták kétségbe. Néhány szülő aggódott, hogy gyermeküket majd visszaköveteli az édesanyja, esetleg elrabolják tőlük. Többen megjegyezték, hogy a nyitottság egyszerűen az ismeretlensége miatt tűnt félelmetesnek. Számukra a nyitottság bizarr, kényelmetlen, furcsa érzést jelentett. Ahogy az egyik szülő kifejezte: „Megrémultem: vajon nem ez a legörültebb dolog, amit valaha tettem?” Néhányan a vér szerinti szülő elutasításától féltek.

A nyitott örökbefogadás előnyei

E fenntartások ellenére egyik szülő sem bánta meg a nyitott megoldást. A szülők sok előnyt láttak a nyitottságban.

Sok szülő elárulta, hogy azért választották a nyitott örökbefogadást aggályaik ellenére is, mert a zárt forma nem volt megoldás számukra; vagy az ügynökségek túl hosszú várakozási listái miatt (3-15 év), vagy a szülők voltak alkalmatlanok (életkor vagy vallás szempontjából) az ügynökség feltételeihez.

Legtöbben úgy vélték, hogy a nyitottság elősegítette felkészülésüket a szülői szerepre, megnyugtató volt ismerniük a vér szerinti szülők személyiségét, egészségi állapotát, és a terhesség alatt felmerülő esetleges kockázatokat. Tudni a terhesgondozás esetleges hiányosságairól, arról, hogy esetleg a vér szerinti szülők alkoholizáltak, anyagi problémáikról, az esetleges genetikai kockázatokról: hasznos dolog, hiszen az igazság jobb, mint a titkolózás.

Egy szülő így nyilatkozott: „Ha látjuk a kérdéses személyt balsejtelveink, titkos félelmeink elszállnak, mivel valódi kapcsolatba kerülünk a vér szerinti szülővel... legalább látjuk az illetőt, és nyílt lapokkal játszunk”.

A szülők szerint így a későbbiekben gyermekük származásával kapcsolatos kérdésre is képesek lesznek válaszolni. Emellett néhányan közülük szükségesnek érezték tudni, hogy a vér szerinti anya tényleg legjobb belátása szerint döntött-e az örökbeadásról, és ez megnyugtatta őket afelől is, hogy később nem fogják visszakövetelni a gyermeküket. „Jó érzés tudni, hogy a szülőanya nem aggódik a gyermek holléte miatt” – mondta egy szülő.

Mindegyik szülő említette, hogy a nyitottság hozzáférhetőbbé tette a gyermek számára az információkat a vér szerinti szülőkről. Azok az örökbefogadó szülők, akik tudták a vér szerinti szülők nevét, örültek, hogy azt nem titkolta el az ügynökség, vagy a törvény; és elmondhatják majd a gyerekeknek, ha időszerűnek látják. Azt is pozitívumnak érezték, hogy a gyerek pontos információkkal rendelkezhet genetikai örökségéről és az elhelyezése okairól. Két házaspár annak is örült, hogy gyermekeik számára így elérhetőek lesznek édestestvéreik. Mások szerint jó annak tudatában lenni, hogy ha gyermekük felkeresi majd vér szerinti szüleit, azok örömmel üdvözlik majd.

A szülőknek meggyőződése, hogy az örökbeadók számára is jó, ha időről időre visszajelzést kapnak a gyermek hogylétéről és nem egy szociális munkásnak, vagy egy ügynökségnek adják át a csecsemőt, hanem két embernek, akiket ismernek és akikben bíznak.

Két örökbefogadó anya a megkérdezettek közül örökbeadott gyermek volt valaha, zárt elhelyezésben, sőt egyikük örökbeadó anya is; mindketten úgy érzik, hogy a nyitott örökbefogadás egyfajta enyhítés az őket ért érzelmi gyötrelmekre, amelyet a hagyományos elhelyezés okozott nekik.

Végezetül elmondhatjuk, hogy a legtöbb szülő szerint a nyitottság egy „sokkal természetesebb viszonyt” biztosít az örökbefogadási háromszög résztvevői számára.

A nyitott örökbefogadás hátrányai

Bár az interjúk hangvétele túlnyomórészt pozitív volt a nyitott örökbefogadással kapcsolatban, 14 válaszoló hátrányokat is megemlített. Néhány szülő kétségeit fejezte ki a nyitott örökbefogadás hosszú távú hatásaival kapcsolatban.

„Ha félszegek vagyunk, és felelőtlenül elodázzuk az elhelyezés utáni találkozásokat, a gyermekünk megsérülhet, és talán túl későn jövünk erre rá.”

„Még mindig félek a nyitottságtól. Nem tudom, hosszú távon hogyan fogja érinteni a gyereket. Gondolom, végül is így jobb lesz, mert a titkolózás még rosszabb lehet.”

Az összes többi hátrány, amit a válaszolók említettek, saját magukkal, vagy a vér szerinti szülővel kapcsolatosak. Egy három hónapos gyerek örökbefogadó mamája elmesélte, milyen gyötrelmeket élt át, amikor a gyerek vér szerinti anyja elmondta neki, hogy a szülést követően terméketlen lett. Ő szerette volna távol tartani magát ennek a nőnek a fájdalmától, veszteségétől, de képtelennek érezte magát arra, hogy e fájdalmat ő is növelje azzal, hogy a kapcsolattartást korlátozza. „Úgy érzem magam, mintha csukott szemmel kéne megmásznom egy hegyet. Nincs térkép, ami eligazítana” – mondta.

Egy 18 hónapos gyerek mamája úgy emlékszik vissza az első 9 hónapra, hogy ő állandóan arra gondolt, hogy a gyerek egy másik nő testéből származik, és ez akadályozta a kötődés kialakulását.

Egy másik anya esete: „Volt egy olyan időszak, amikor ha ránéztem a gyereke, azt mondtam: épp olyan, mint az édesanyja, pont úgy néz ki, mint az édestestvére. Bár csak sohasem láttam volna őket! De ez most már nem zavar, sőt tetszik nekem. Úgy gondolom, ez egy emlékeztető volt, hogy ők valóban léteznek.”

Egy házaspár igen közel került a tizenéves vér szerinti anyához, amikor az még várandós volt. Egy ideig együtt laktak vele, több krízisen átsegítették, és ott voltak a szülésnél is. Egy évvel a gyerek örökbefogadását követően a házaspár észrevette, hogy a vér szerint anyát megviselte, hogy ebből a szoros kapcsolatból ki kellett lépnie. Továbbra is hívogatta őket telefonon, amikor rossz lelkiállapotba került.

Az előbbi házaspár is azon tűnődik, hogy hogyan szabhat határokat az elhelyezés utáni kapcsolattartásnak, mind gyakoriságát, mind módját tekintve úgy, hogy senkinek ne sérüljenek az érzelmei. Mivel a látogatások jó hangulatban zajlanak le, ők örülnek, hogy megoszthatják gondolataikat a gyerek vér szerinti anyjával. Azon fáradoznak, hogy létrejöjjön egy kölcsönösen kielégítő együttműködés.

Minden örökbefogadó szülő említette azt a bizonytalanságot és érzelmi zűrzavart, amit szerepük vállalása okozott. Egy örökbefogadó anyja, aki maga is örökbefogadott volt, ha a vér szerinti család tagjai a közelében voltak, mindig kényszerrel érzett, hogy tökéletes szülőként viselkedjék. Más házaspárok arról beszéltek, milyen nehézségeket okoz megbirkózniuk a családtagjaik és barátaik fantáziájával és félelmeivel. „Elborítanak a saját aggodalmaikkal. Mintha nem lenne elég a sajátjainkkal törődni.” Ezek a házaspárok nem általános kétségeket fogalmaztak meg az örökbefogadás nyíltságával szemben, hanem azt tartják a legnehezebbnek, hogy a többi aggódó szereplővel szemben helyt kell állni. Két megkérdezett is említette, hogy milyen feszültség volt bennük, ha a vér szerinti anyja lakóhelyén jártak, és rettegtek, hogy összefuthatnak vele.

Az a megkérdezett, aki a legkevesebb lelkesedést mutatta a nyitott örökbefogadás iránt, úgy gondolta, hogy „a nyitottság jobb a gyerekeknek”. Az elhelyezés előtt egy rövid találkozásuk volt a vér szerinti szülővel, majd az első év során két levelet és néhány fényképet küldtek nekik. Úgy gondolja, hogy még ez is túl sok volt a kontaktusból.

„Azt szeretném, ha a vér szerinti anyának minél kevesebb kapcsolata lenne velünk addig, míg a fiunk már jól a tízes éveiben lesz. A fiunk vér szerinti szülei ugyanis egy teljesen más társadalmi és kulturális rétegből valók és a lelkem mélyén félek, hogy esetleg velük akar majd azonosulni.”

A hátrányok e listájának ellenére egyik válaszadó sem bánta meg, hogy a nyitott örökbefogadás mellett döntött. Annak ellenére, hogy a nyitott örökbefogadáshoz bizonyos átélt fájdalmak vagy előre nem látott következmények is kapcsolódtak, senki nem gondolta azt, hogy a nyitottság maga hiba volna.

Elmélet - és tapasztalat

Ez az empirikus kutatás, amely azt vizsgálta, hogy – az örökbefogadó szülők érzékelése szerint - mik voltak a nyitottság kezdeti hatásai rájuk és gyereükre, fontos adalék a nyitott örökbefogadás körüli vitákhoz. A nyitott örökbefogadás sok esetben kívánatos választás lehet. Eltérően a szakemberektől, akik a témáról írtak, az ebben a kutatásban megszólaló szülők nem elméleteket gyártottak, hanem leírták a saját megrendítő, érzelmekkel teli tapasztalataikat. A módszer előnyeit emelték ki elbeszéléseikben. Ezért ez a tanulmány egy kezdeti cáfolat azokra az állításokra, miszerint a nyitott örökbefogadás egy bizonyos határon túl súlyos tévedést jelenthet. (Austin 1979; Kraft, Palombo 1985, 1986; Kraft, Palombo, Woods 1985.)

Az örökbefogadók sokszor kifejezték, hogy maga a nyitottság problémája eltöpremlen négy másik hatalmas megpróbáltatás mellett: szembesülni a terméketlenség tényével; találni egy csecsemőt; felelőtlen és gáncsoskodó szociális munkásokkal, ügyvédekkel és egészségügyi alkalmazottakkal bajlódni; és kezelni azokat a nehézségeket, amik minden örökbefogadó családban előfordulnak. A szülők, függetlenül attól, hogy milyen szintű nyitottságot gyakorolnak, úgy gondolták, hogy a nyitottság önmagában nem jár sok gonddal.

Öt megkérdezett szülő (négy házaspár közül) nyilatkozott úgy, hogy számára a nyitottság kérdése a központi kérdés. Az az apa, aki ellenezte a fia találkozásait annak vér szerinti anyjával, rossz szemmel nézte, hogy ez a kapcsolat továbbra is fennmaradt. (Igaz ugyan, hogy ez évi egy levélváltást jelentett csak.) Attól tartott, hogy a fia esetleg az édesanyja „alsó társadalmi osztályával” fog azonosulni. Ezek az érzelmek arra utalnak, hogy az apa még nem fogadta el igazán az örökbefogadással kapcsolatos tényeket – azt, hogy a vér szerinti anya létezik, akár akarja, akár nem, és hogy a gyerek egy alacsony iskolázottságú, hátrányos helyzetű családban született, a-kikkel a későbbiekben megpróbálhat azonosulni.

Ugyancsak az örökbefogadás ténye és a terméketlenséggel való szembenézés volt a gondok alapja egy másik anyánál is. Őt annyira fájdalmasan érintette az, hogy a gyereket egy másik nő szülte, hogy nehezen kezdett el kötődni a gyerekhez. Így emlékszik vissza: „Amikor kilenc hónapos volt, arra gondoltam, hogy most már annyi ideje az enyém, amennyi ideig az övé (az édesanyáé) volt. Mostantól már úgy érezhetem, hogy ő már inkább az enyém, mint az övé... Ez annak a meg nem felelés érzésének a maradványa volt, amit a terméketlenségem miatt éreztem.” Valószínűleg az váltotta ki ezt az érzést benne, hogy sok időt töltött a vér szerinti anyával a terhessége alatt, és ott volt a vajúdnál is. (A gyerek elhelyezése után nem tartották a kapcsolatot.)

Más esetekben nehéz volt elkülöníteni a nyitott örökbefogadás hátrányait általában az örökbefogadás hátrányaitól. A zárt örökbefogadást választó szülők is beszámoltak arról, hogy a bevásárlóközpontban ők is körülnéznek, hogy nincs-e ott véletlenül a vér szerinti szülő? Kényszert éreznek, hogy tökéletes szülők legyenek; félnek a vér szerinti szülők

visszautasításától vagy a beavatkozásától; és bizony időre van szükségük, hogy kiépüljön a kötődésük a gyerekekkel. (Melina 1986, 1989; Schaffer Lindstrom 1989).

Két házaspár olyan szoros érzelmi kapcsolatba került a vér szerinti anyával, hogy a gyerek elhelyezése után igen nehéz volt az elszakadás. Ők azt szerették volna, ha ritkábban kellene telefonon beszélni az édesanyával és a saját életüket élni, de neki ezt nem merték megmondani, nehogy megbántsák. E házastársak közül egy-egy fél gondolta úgy, hogy idővel ő képes lesz rá, hogy elmondja gondjait, és a vér szerinti anya ezeket megértve, a gyerek érdekében megteremti majd azt a távolságot, amire szükségük van.

Gyakorlati alkalmazás

Bár ebben a feltáró kutatásban használt minta nem feltétlenül reprezentatív a nyitott örökbefogadást választó szülőkre általában, a ténymegállapítások több vezérfonalat sugallnak, amelyek a szociális munkában hasznosíthatók.

1. A nyitott örökbefogadás járható út lehet- megfelelő szinten. A nyitottságot minden vér szerinti és örökbefogadó szülőnek javasolni kell, mint a sokféle örökbefogadási mód közül az egyiket, hogy lehetőségük legyen mérlegelni. A hivataloknak segíteniük kell a vér szerinti- és örökbefogadó szülők közti kapcsolatteremtést az elhelyezés előtt és/vagy után.

2. Az elhelyezés előtti és utáni kapcsolattartás módjainak széles skálája jól működhet, ha a vér szerinti és az örökbefogadó szülők szükségletei hasonlóak. A szociális munkás feladata, hogy segítse a feleket, hogy megtalálják azt a formát, ami a legkényelmesebb számukra. Így az örökbefogadás formájáról a két szülőpár dönt, és nem egy kívülálló szakember. A múltban az ügynökségek megkövetelték, hogy a kapcsolattartás terén mindkét fél kövesse az ő módszereiket és előírásaikat.

Ahhoz, hogy ezt a szülőkre bízzák, nagy változások szükségesek az örökbefogadást segítő szakmákban. Ezek a változások majd megerősítik az örökbefogadó hármast minden tagjának jogát az önmeghatározásra.

3. A vér szerinti és az örökbefogadó szülők közti kapcsolat az örökbefogadó szülőben kellemetlen érzéseket kelthet életre – a saját terméketlenségükkel kapcsolatban és a különbözőség okozta nehézségek miatt. A hagyományos, titkos örökbefogadás lehetőséget adott az örökbefogadó szülőnek, hogy ne kelljen szembenéznie ezekkel a problémákkal, hiszen az ő esetükben a vér szerinti szülők léte kevésbé volt kézzelfogható a mindennapi életükben. A sikeres nyitott örökbefogadás elengedhetetlen feltétele, hogy a szülő megértse, hogy a gyerekeknek vannak más szülei is! A szociális munkások egyik fontos feladata, hogy segítsék, az örökbefogadó szülőt abban, hogy elfogadja ezt a tényt.

4. Kívánatos lenne, hogy a gyerek elhelyezése előtt világosan, írásban rögzítse mindkét fél, hogy milyen gyakran és milyen formában szeretné tartani a kapcsolatot a későbbiekben. Így lenne egy megegyezés, amihez mindkét félnek tartania kellene magát akkor is, ha szándékaik időközben megváltoztak. Például megegyezhetnek abban, hogy az a fél, amely egy másfajta berendezkedést szeretne, előbb a szociális munkással kommunikálna, aki felvonná a kapcsolatot a másik féllel, és elkezdhetnék kidolgozni az új megállapodást. Ha ezeket a gondokat nem tárják fel megfelelően még az elhelyezés előtt, akkor azok később fölösleges szorongást és elkerülhető félreértéseket okozhatnak.

5. A szociális munkásoknak fel kell ismerniük, hogy a nyitott örökbefogadás – akárcsak mindenfajta örökbefogadás – egy életen át tartó folyamat, és hogy az örökbefogadó hármast tagjainak érzései és reakciói időről időre átalakulnak. Ezért az ügynökségek feladata, hogy folyamatosan biztosítsanak oktató, segítő és tanácsadó szolgáltatást, amely elérhető lenne mindhárom szereplő számára – élete minden szakaszában. A szociális munkásoknak meg kell tanítaniuk az örökbefogadó, az örökbeadó szülőt és a gyereket arra, hogy a legtöbb

nyitott örökbefogadásnak előre kiszámítható fejlődési szakaszai vannak, amelyek más-más hozzáállást igényelnek; hogy a nyitott örökbefogadás egy folyamat és nem egy esemény, és hogy a sikeres örökbefogadás mindkét fél részéről empátiát és bizalmat követel meg és azt, hogy a gyerek érdekeit helyezték előtérbe. A sikeres nyitott örökbefogadás a három fél kreatív, érett és felelősségteljes problémamegoldó képességén múlik. A szociális munkás feladata, hogy elősegítse e problémamegoldó képességek kialakulását, és nem az, hogy megoldásokat diktáljon.

6. Egyes esetekben elkerülhetetlen, és talán kívánatos is lehet, hogy a vér szerinti és az örökbefogadó szülők közel kerüljenek egymáshoz a terhesség és a szülés ideje alatt. Ennek a vizsgálatnak a tanulságai azt mutatják, hogy az olyan esetekben, amikor az örökbefogadó szülők felvállalják a vér szerinti szülő gondozóinak szerepét, a későbbiekben gondjaik lehetnek ennek a szerepnek a feladásával. A szociális munkás mindkettőjük segítségére lehet, ha bizalmas barátként és kríziskezelőként viselkedik. Így az örökbefogadó szülők sokkal szabadabbak lehetnek, jobban tudnak koncentrálni az életük rendezésére; a vér szerinti szülők megmenekülhetnek attól az érzéstől, hogy őket az örökbefogadó szülők elhanyagolják és kirekesztik.

Következtetés

A kutatásban szereplő szülők „egyértelműen sikeresnek” ítélték saját esetüket.

Az igazi próba azonban az lenne, ha a titkosan és a nyitottan örökbefogadott gyermekek felnőnek, és összehasonlítják majd saját életüket; ha készülne majd egy átfogó felmérés a nyitott örökbefogadás az egész családra kiterjedő hatásairól – írja Deborah H. Siegel.

Írta: Neményi Eszter

Örökbefogadott gyermekek nevelése

Ritkán esik szó az örökbefogadásról. És még ennél is ritkábban foglalkozunk ennek lélektanával, az új családokban kialakuló kapcsolatokkal. Sok változata van még az anyaság vérségi mítosának, ezért az örökbefogadást máig tabuk sűrű hálója szövi át. Ezek alapja pedig csak az lehet, hogy mögötte valami titkolni, szégyellni való dolgot, -főleg (női) csökkentértékűséget, vagy pedig nem igazi, nem teljes értékű szülő-gyermek kapcsolatot feltételeznek. Teljesen titkos voltát erősítik, ezzel az egész szemléletet legalizálják a ma érvényes jogszabályok is. Míg a hazai közvélemény a tabuk határait kezdi feszegetni, a máshol egészen más megítélés alá eső örökbefogadás széles körben kutatott, felderített terület.

A különböző pszichológiai, szociálpszichológiai kutatásoknak már nem kérdése a megmondani vagy eltitkolni dilemmája, vagy a vér szerinti szülőhöz való viszonyulás feltehetően optimális iránya. Az elmúlt évtizedek vizsgálatainak figyelme elsősorban az óhatatlanul felmerülő csalódások minimalizálására irányult. Mégsem kivételes, egyedi jelenség a szülők és gyermekek csalódása, esetleg a kapcsolat kudarca, mely frusztrációval, a szülők önmegkérdőjelezésével, feszültségekkel jár az új családban, a problémák gyakran koncentrálnak később, az iskolás-, majd a kamaszkor eljöttével, de előfordul az is, hogy a gyerek hamarosan újra az intézetben találja magát.

Szeretnék írásomban arra rámutatni, hogy ezen igen gyakori problémák hátterében főként a szülő-gyermek kötődés kialakulásának megzavart fejlődése, esetleg kimaradása áll, mely csökkenthető, sőt elkerülhető a szülő önmagával és gyermekével szembeni elvárásainak reális keretek közt tartásával, a nehézségek előzetes felmérésével, egészen egyszerűen fogalmazva: az új kapcsolatra való megfelelő felkészüléssel. Céлом az – elsősorban intézetből történő – örökbefogadás egyes kérdéseinek rövid és egyszerű összefoglalása. Ehhez elsősorban a La Leche League International kiadványait (Mothering Your Adopted Baby, 1993 és Nursing Your Adopted Baby, 1986) használom, néhol kiegészítve a hazai helyzet jellemzőivel.

Az általam felhasznált munkák szóhasználatával ellentétben anya-gyermek kapcsolat helyett szívesebben beszélek szülő-gyermek kapcsolatról, egyúttal azonban már itt fontosnak tartom kiemelni, hogy az örökbefogadott gyermek az esetek többségében új családjába kerülése előtt legalább egyszer már elvesztette anyját, nem meglepő tehát, ha bizalmatlan és nehezen kötődik – ennek elősegítésében pedig nagy szerepet játszhat egy állandó, mindig mellette levő, „biztos” személy, a másik szülőnek, rokonoknak pedig feltehetően várniuk kell, amíg a gyerek elsajátítja egy bizalomkapcsolat alapmintáját, nincs ez másképp a vér szerinti családok esetében sem.

A szülővé válásra való felkészülés egyik alapfeltétele az örökbefogadást megelőző megfelelő mennyiségű erre szánt idő. Attól a pillanattól, hogy egy pár elhatározza, hogy gyerekek születnek majd, minimálisan kilenc hónap telik el, amíg a baba valóban ott lesz velük. Ez az idő (mely az esetek többségében azért több is ennél) feltétlenül lehetőséget ad a jövő számos kérdésének, problémájának előzetes végiggondolására. Az örökbefogadás elhatározásának pillanatától viszont nem feltétlenül kell két hónapnál többnek eltelnie (és itt ne a hivatalos több éves várakozási időre gondoljunk, hanem pl. a nyílt örökbefogadásra, vagy a béranyaság nem legális, de működő intézményére), és ez a „gyorsított eljárás”

nagyon káros lehet, ha az anya még nem dolgozta fel azt a tényt, hogy saját gyereket nem szülhet. A szülővé válás előfeltételeinek hiányában bizonytalanul, vagy túlzott, irreális elvárásokkal fordulhat gyermeke felé, és sem a gyermek, sem a szülő nem tudja, hogyan dolgozza fél a másik elvárásainak nem megfelelő viselkedése okozta frusztrációját. A gyerek és a szülő kölcsönös sikertelensége egymás nevelésében súlyos következményekkel járhat a gyerek szocializációjára, de hasonlóan káros hatásai vannak a szülő kompetenciatudatára, és így későbbi működésére is.

A továbbiakban a gyermek örökbefogadáskor betöltött évei száma szerint haladván előre sorra veszem a különböző életkorokhoz kapcsolódó legfontosabb kérdéseket középpontban végig a kötődés szempontjával, ez után pedig kitérek néhány speciális esetre: a fogyatékos és a más etnikumhoz tartozó gyermekek örökbefogadásának sajátosságaira. Hangsúlyoznunk kell, hogy az ezekben az esetekben előjövő problémákat nem ritkaságuk, hanem a felmerülő kérdések mássága teszi speciálissá. Hiszen Magyarországon ők a többség: az 5.000 állami nevelt (örökbe adható) gyermek több mint fele 10 éven felüli; közel harmada súlyos fogyatékos és igen nagy százaléka cigány. És őket bizony csaknem lehetetlen örökbe adni. Sokszor elhangzik, hogy hány száz családnak kell hosszú éveken keresztül várakoznia, amíg gyermekük nem lehet, arról viszont ritkán szólunk, hogy 5.000 jogilag örökbe adható, és kb. ötször ennyi intézetben nevelkedő gyermeknek kell családi környezetben kívül felnőnie.

A jog szava szerint örökbefogadni csak kiskorú személyt lehet, a „korhatár” tehát – néhány kivételtől eltekintve – 18 év. Rövid összefoglalásomból mégis teljesen hiányzik az a rész, mely idősebb gyermekekkel foglalkozna. Bár engedné a törvény, 10 évesnél idősebb gyermekek örökbefogadásáról nem beszélnek az általam olvasott munkák. Erre még élő példa is alig van...

Csecsemő örökbefogadása

Egy újszülött legfontosabb szükséglete az anyával vagy az anya szerepét betöltő személlyel való kontaktus: gyakori karra vétel, ringatás, az anya szívének megnyugtató hangja, az emberi bőr melegsége. Néhány hetes korban biztonságérzésének alapját környezetének legállandóbb tagja - általában az anya – adja, akit reakcióival már újszülött korban megkülönböztet. Ha e korai, alapvető szükségletek kielégülnek, a csecsemő zavartalanul fejlődhet, ha nem, akkor első reakciói a szorongás, nyugtalanság, érzékenység, étvágytalanság – majd ha ez a számára biztonságot nem nyújtó állapot tovább húzódik, és hosszabb időn át rendszeresen nem kap választ igényei jelzése ellenére, bekövetkezhet az apátia, lemondás is. Ez már két-három hónapos intézeti, csecsemőotthoni tartózkodás után is kialakulhat, és előfordulhat, hogy az örökbefogadó szülők egy szinte soha nem síró, „nyugodt”, „jó” babát visznek haza. Nagyon fontos tudni ilyenkor, hogy ez nem a gyermek igényeinek hiányát jelenti, hanem azt, hogy már lemondott kielégítésükről, ilyenkor újra meg kell tanítani a kifejezésükre. Sokan tartanak attól, hogy elrontják gyermeküket azzal, ha gyakran felveszik, folyamatosan reagálnak sírására, mely ilyenkor általában néhány nap után újult erővel követeli az állandó kontaktust. Nagyon fontos azonban, hogy állandóan biztonságban érezze magát, ez alapfeltétele a kötődés kialakításának, és nagyban növeli a szülők önbizalmát is.

Egy Amerikában terjedő nézet szerint az örökbefogadó családokban kialakuló kötődések érdekében különösen fontos lehet az a szoros és meleg kapcsolat, mely a szoptatás során alakul ki anya és gyermeke között. Ehhez fontos tudni, hogy lehetséges egyrészt a tejelválasztás újraindítása (relaktáció) akkor, ha egy néhány hónapon belül bekövetkezett szülés után – anélkül, hogy akár egyszer is szoptatásra került volna sor – az anyatej elapadt;

másrészt a tejelválasztás kiváltása lehetséges olyan esetekben is, ahol nem volt előzőleg szülés, vagy akár még terhesség sem. Ennek előnyeit hangsúlyozza az a nézet is, mely szerint a kötődést elősegíti a tejtermelő hormon (prolactin) megnőtt mennyisége az anya testében, megnyugtató, gondoskodást ki--váltó hatása révén. Természetesen az anyatej csak része annak a bensőséges, anya és gyermeke számára megnyugtató folyamatnak, mely a szoptatás során alakul ki, és így van ez bármely csecsemő esetében. Az örökbefogadó szülő és gyermeke e nélkül – pl. kiegészítő eszközök használatával – is részese lehet a „szoptatás” jótékony hatásainak.

Kisgyermek örökbefogadása

Különösen fontos szólnunk erről, mert az örökbefogadott gyermekek többsége 2 - 6 év közötti. A kisgyermek új családjába kerülése előtt éveket töltött el egy másik családban, csecsemőotthonban, intézetben, és számos emléket őriz azokról az emberekről, tárgyairól, eseményekről, melyekkel abban az időben találkozott. A legrosszabb, amit az új szülő ilyenkor tehet, hogy emlékei elvesztésére kényszeríti gyermekét. Hamarosan bekövetkezhet ugyan ideiglenes „amnézia”, különösen a három éves kor előtti eseményekre nézve, de később ebből feltétlenül elő-előjönnek emlékfoszlányok, és ha nincs hová kapcsolnia őket, hiány- és bizonytalanságérzetet keltenek majd a gyermekben. E helyett sokkal jobb együtt beszélgetni ezekről az emlékekről, felidézni az előző családot. Sokat segíthet ebben a nemzetközi gyakorlatban már elterjedt módszer, az ún. életkönyv vezetése-bevezetése hazánkban először a csecsemőotthonokban kerül majd sor remélhetőleg a közeli jövőben – melybe a gyermek születésétől kezdve fényképeket ragasztanak és beírnak minden fontos eseményt. Ez nagy hasznára válhat a szülőnek a felkészülési periódusban, és segít a gyermek előző gondozóinak is abban, hogy átadjanak minden lehetséges információt a gyerek első éveivel kapcsolatban. Szintén fontos, hogy a kisgyermek magával vihesse új otthonába azokat a tárgyakat, amelyekhez ragaszkodik, ismerősek és megnyugtatóak számára.

Idősebb gyermek bizalmának, biztonságérzetének kialakításakor elengedhetetlen, hogy részesüljön a feltételek nélküli elfogadás élményében, különösen azokban az esetekben, amikor a gyermek szülei szeretetének próbára tételét választja. Ez megnyilvánulhat regresszív tendenciákban (a gyerek visszacsúszik fejlődésének egy már túlhaladott szintjére); de gyakran teszteli szülei szeretetének állandóságát váratlan, kiszámíthatatlan viselkedéssel. Ilyenkor nem arra van szüksége, hogy mindent megengedjenek neki, ugyanúgy útmutatásra, segítségre vágyik, mint bármely más kisgyerek, de közben nagyon fontos, hogy soha ne büntessék, vagy akár csak fenyegetessék meg szeretetmegvonással.

Biztonságérzetének kialakításában és későbbi nagyobb önállóságának elérésében nagy segítség, ha a szülők maximálisan igazodnak a gyermek saját fejlődési tempójához, nem sürgetik, vagy érzékeltetik vele, hogy bizonyos tevékenységeiről már le kellene szoknia. Az új életére való átállási periódus végén valószínűleg nagyon gyorsan éri majd el a korának megfelelő fejlettségi szintet, bár tartsuk szem előtt, hogy e szint nagymértékben különbözhet bármely két gyerek között.

Fogyatékos gyermek örökbefogadása

Nagyon kevesek által vállalt feladat, mely nehézsége folytán különlegesen körültekintő felkészülést igényel. Sok mindenről kell a szülőnek előzetesen feltétlenül meggyőződnie, és az elsők között szerepel az, hogy mennyire lesznek lehetőségei arra, hogy mindent megadjon gyermekének ahhoz, hogy elérje azt a legmagasabb fejlődési szintet, amelyre csak

képes. (Tény ugyanis, hogy fogyatékos gyermeket nagyon nehéz örökbe adni, a Budapesten élő közel 400 állami nevelt gyermek 25-35%-a fogyatékos, de hozzá kell tennünk azt is, hogy az erre vállalkozó szülő elé csaknem lehetetlen akadályokat gördítenek a rendkívül szűkös lehetőségek, elég, ha arra gondolunk, hogy hány fővárosi járda szélessége teszi lehetővé a tolokocsival történő közlekedést...)

Visszatérve a pszichológiai szempontokhoz azt kell kiemelnünk, hogy a szülő a lehető legnagyobb mértékben ismerje meg gyermeke betegségének várható alakulását: milyen hatással lesz megjelenésére, viselkedésére, mi az, amire képes lesz, és mire nem. Ez segít pontosan felmérni a várható fejlődés nehézségeit, felszámolni az irreális elvárásokat, lehetővé teszi, hogy a szülő még a gyermekkorban olyan területek felé irányíthassa gyermeke érdeklődését, melyek felnőtt korában megfelelnek majd lehetőségeinek. Ugyanakkor minden lehetőséget meg kell adniuk a gyermeknek annyi önállóság gyakorlására, amennyire csak képes.

Mint bármely más szülő, az örökbefogadó szülő is megélheti néha, hogy zavarja valami gyermekében, esetleg a fogyatékos maga. A gyermek és környezete számára is hosszú és nehéz folyamat, amíg megismeri korlátait, és megtanulja a betegséget egyszerűen betegségnek tekinteni: sem többnek, sem kevesebbnek. Egyiküknek sem segít ebben, ha megpróbálják letagadni félelmeiket, ellenérzéseiket önmaguk és egymás előtt. Fontos, hogy a család tudjon együtt sírni az esetleg fájdalmas nehézségek miatt, majd együtt örülni mindannak, amit a gyermek megtanul, az önállóságnak, amit elér.

Eltérő etnikumú, bőrszínű gyermek örökbefogadása

A faji előítéletek Magyarországon sokáig gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy ilyen örökbefogadások jöjjenek létre. A fővárosi adatok ennek oldódására engednek következtetni: a három év alatti cigánygyerekek is általában örökbeadhatók, ma az elválasztó vonal tehát élesebbnek tűnik az életkor, mint az etnikai különbségek mentén. Semmilyen ezt alátámasztó adatunk sincs viszont a vidéki helyzetet illetően, és a budapesti gyakorlat sem tekint hosszú évtizedekre vissza, ezért kevés biztosat mondhatunk. Senki sem tudja pontosan, mi történik egy gyermek etnikai identitásával, amikor tőle láthatóan különböző emberek között nő fel, és máig vitatott, hogy mennyire kell az örökbefogadó szülőknek törekedniük arra, hogy gyermekük megismerje azt a kultúrát és hagyományrendszert, amiben élt volna, ha vér szerinti családjában marad. És hogyan tudja ezt az esetleg egészen más kulturális háttérű szülő biztosítani gyermeke számára? Most sem fogjuk megválaszolni ezeket a kérdéseket, de hangsúlyoznunk kell: a szülőnek mindent el kell követnie, hogy gyermeke soha ne érezzen bizonytalan származásával kapcsolatban. A nemzetközi gyakorlat egyértelműen és sok helyütt kizárólag az azonos etnikumú örökbefogadást támogatja a kutatási eredményekből ismert, mérhető identitás-zavarok miatt.

Különböző előítéletekkel mindenki találkozott szocializációja során, ez alól nem mentes egyetlen felnőtt ember sem. Egy cigánygyermek örökbefogadásakor a szülők biztosnak érzik magukat abban, hogy ezek az előítéletek nem zavarják majd gyermekükkel való kapcsolatukat, de jó, ha ilyenkor végiggondolják érzéseiket, véleményüket gyermekük vér szerinti szüleivel kapcsolatban is. Nagyon fontos, hogy az örökbefogadást ne meg-mentési, vagy egy magasabb szintre való felemelési fantáziák vezéreljék, mert ezt később nehéz lesz nem éreztetni a gyermekkel. Vitatott és valószínűleg egyénekenként is változó, hogy egy gyereknek mennyire fontos vér szerinti családjának kultúrája, az azonban nagyon veszélyes identitásalakulására nézve, ha szülei bármikor éreztetik vele, hogy „rossz vér folyik az ereiben”.

Az örökbefogadás előtt a leendő családnak sok nehézséggel kell szembenéznie. Nagy lelki teher a meddőség feldolgozása, és amint ebből a rövid, teljességre nem törő összefoglalásból is látható, később is sok türelmet igényel a „legegyszerűbb” esetben is. Ha szülő és gyermeke bőrszíne eltérő, még az átlagosnál is több kérdéssel kell szembenézniük az örökbefogadással kapcsolatban. Ezért fontos, hogy a szülő ezeket megismerje, és semmiképpen ne mássága ellenére, hanem önmagáért szeresse gyermekét.

Írta: Molnár László

P.R.

A minap intézményünk P. R. munkájáról érdeklődött valaki.

Vajon mennyire ismert, és mit jelent Magyarországon – és különösképpen a szociális, a gyermekvédelmi vagy az oktatási intézmények menedzselésben a P. R. munka?

Az angol kifejezés a public relations nehezen, vagy sehogyan sem fordítható magyarra. A fogalom jelentéstartalmához tartozik a bizalmon alapuló kapcsolatépítés, kapcsolatápolás, függetlenül attól, hogy egy termék eladásának elősegítése, egy politikai elképzelés megvalósítása, vagy valamely intézmény, civil szervezet céljainak megismertetése és támogató elfogadtatása a cél. A fogalom körében értelmezhető az együttműködés, a konszenzusteremtés, az érdekegyeztetés, a konfliktuskezelés. Professzionális technikák segítségével hívásával a szer- vezet és környezete harmonikus kapcsolatára törekvés jellemzi.

Az Amerikai Egyesült Államokban a század elején egy bányászsztrájk és kormányválság kezelésére alkalmazták először a kommunikációs szervező munkát. Az azóta bekövetkezett hatalmas fejlődését minden bizonnyal a világgazdaság növekedésének, az információ robbanásának köszönheti, és annak is, hogy az egyre bonyolultabb, kiismerhetetlenebb világban mindenkinek – állampolgárnak, politikai vagy gazdasági szereplőnek – elemi érdeke önmaga elfogadtatása, önmaga és környezete megismerhetőségének biztosítása. Ezt az érdeket persze alapvetően a gazdasági verseny, a piac tartósítja, de nem lebecsülendő az egyének és az intézmények elidegenedésük elleni küzdelme sem.

Idehaza a gazdaságban jelent meg először a kommunikációs szervező tevékenység, ott is elsősorban a külföldi vállalkozások nélkülözhetetlen tartozékaként. Működni látszik a politikai érvényesítésben is, ahol profikat alkalmaznak. Napi díjazásuk kedélyeket borzoló ugyan, de bizonyos, hogy nélkülük a nemcsak pénzben mérhető veszteségek kockázata jóval nagyobb volna.

Vannak már gyermekotthonok, családsegítő szolgálatok, szervezetek, alapítványok-csekély számban ugyan –, ahol felismerve a kapcsolatépítés, a „kliensszerzés” jelentőségét, szolgáltatásaikat, szakmai kínálatukat az érintettek számára jól feldolgozható, könnyen érthető és bizalmat ébresztő módon igyekeznek célba juttatni, a médiában terjeszteni.

Azok a szervezetek viszont, amelyek pillanatnyi kényelmi érdekeknek engedve keveset mutatnak magukból, netán kifejezetten rejtőzködnek, nem hiszem, hogy hosszú életűek lehetnek.

Az utóbbi időben szerzett személyes tapasztalataim arról győztek meg, hogy bizonyos helyzetekben az egyetlen értelmes alternatíva a jól szervezett kommunikáció, melyből mindenki profitálhat. A fővárosi GYIVI és a főváros gyermekotthonai között feszülő, elsősorban a gondozásba került gyerekek elhelyezését érintő szakmai kérdésekben voltak bemerevedett álláspontok, sok éve húzódó állóháborúra emlékeztető helyzetek. A hivatalos formákat nélkülöző kötetlen konzultáció-sorozat, magunk közül választott moderátorral – mert így jobbnak bizonyult – feloldott görcsös helyzeteket, és szakmailag a jövőben normaként kezelendő jelentős eredményeket hozott. A P.R. intézményközi szervezetfejlesztésnek is nevezhetnénk, ahol a kommunikációs szervezés sok esetben magáról a kommunikációs szervezésről szól.

A sajtó, a médiák közbeiktatásával kapcsolatot tartani a közvéleménnyel már sokkal nehezebb. Elő példája ennek a Schöpf Mérei Ágost Kórház és a GYIVI együttműködésének szándékoltan és szándékoltalanul egyaránt eltorzított bemutatása. Célunka krízishelyzetben

lévő anyák és leendő gyermekeik megmentését a szegényükben, kizsájtottságukban és tudatlanságukban csecsemőgyilkosságtól sem elrettenő nők visszatartása; de a sajtó számára emberhez méltó körülmények biztosítása nem tűnik elég érdekesnek, hírértéke gyenge. Ezért irányítja a sajtó az örökbefogadásra a figyelmet, hiszen az anyák egy része minden erőfeszítés ellenére nyilvánvalóan le fog mondani gyermekéről. Ez már következmény, amikor is nagyon fontos, hogy jelenlétünkkel biztosítsuk a törvényességet – és a várakozó listán lévő szülőknek ajánljuk ki az örökbe adható csecsemőt. A sajtó, a média, ha csak teheti, itt kezdi a történetet, és itt fejezi be, az elkészített interjúkat addig vagdossák, „szerkesztik”, míg kizárólag az örökbefogadásról fognak szólni.

A kommunikációs szervezés nem csodaszer, de hatékonyan segíthet fontosnak gondolt folyamatokat. Technikái között sok minden megtalálható, alkalmazható, de nem reklám, nem propagandamunka. Az embereket, a közvéleményt befolyásolni képes valamennyi technikával vissza lehet élni, manipulálni lehet.

Gyakori a kommunikációs szervezés sokoldalú hasznosításával igen gyenge intézmény jó színvonalú menedzselése, s az ellenkezője ugyanígy igaz.

Azt sem könnyű eldönteni, hogy a közoktatásban és a szociális szférában dolgozó közalkalmazottak 1996-ban esedékes 19,5%-os bérfelzárkózásából mi igaz és mi nem. Az ellentmondó nyilatkozatok, a kibogozhatatlan összevisszaság, a helyes és helytelen értelmezések tömkelege egyaránt lehet a kommunikációs szervezés elégtelensége, vagy manipuláció következménye. Hogy az utóbbit ne vélelmezhesük, ahhoz bizalomra van szükség, a bizalmat pedig ki kell vívni.

Az ellátók mindmáig igen szemérmesek, ha saját érdekeik érvényesítéséről van szó. Az őket tömörítő szakmai szervezeteknek és a szakszervezeteknek bizonyára, többet kellene tenniük, ha kell, profi P. R. munkával.

A gazdaságban, a politikában, a humánszolgáltatásokban egyaránt létjogosultsága van a kommunikációs szervezésnek. Meg kell tanulni a technikákat, alkalmazni kell a hozzáértő szakembereket, és meg is kell őket fizetni, mert megtérül.

Írta: Boros Erika

Szellemi fogyatékosok az oklándi Speciális Iskolában

Oklánd az erdélyi Hargita megye Kis-Homoród menti faluja. XIV. századi dokumentumok már említést tesznek a településről, és az 1602-es Bástajegyzékben is szó esik róla. Magas hegyek veszi körül, tölgyerdők, az Ilonakő vasban gazdag – hajdan itt vasbánya is működött, és római kori sóbánya nyomaira is találni. Magyar, főként unitárius vallásúak lakják.

1963-tól Oklándi Speciális Iskola működik, amely kezdetben, két éven át süketnémák intézménye volt, az 1965-66-os tanévtől Kisegítő Iskola néven, majd 1994-től Speciális Iskolaként szerepel. Az általános iskolai oktatás szintjén működő intézmény tizenkét osztályában (párhuzamos osztályok is vannak) 116 gyermeket – szellemi fogyatékosokat – nevelnek. Az osztályok átlag létszáma 8-12 tanuló, jóval több a fiú, mint a lány (a 3. osztályban az arány 6fiú és 2 lány). Zömében a székelykeresztúri árvaházból kerültek ide gyerekek, de érkeztek Székelyudvarhely és Csíkszereda környéki falvakból is. Az ellátás ingyenes, havonta 4-7000 lej költőpénzt is kapnak, szervezetek, intézmények adományából.

Dakó Jenőné Birtalan Ibolya az iskola délutáni nevelője: „Három éve dolgozom ennél az iskolánál. Legfőbb feladatunk a szabadidő megszervezése, a szabad foglalkozások megtervezése, mert ezek a gyerekek a tanulást is eredményesebben végzik, ha tudják, hogy utána megnézhetik például a TV sportadását. A szabadidős programban sikerélményhez juthatnak – ebben rejlik a korrigáló nevelés egyik nagy lehetősége. Bizonyos területeken – zene, tánc, rajz – aktivizálhatók. Nekem, mint nevelőnek világosan kell látnom a pedagógiai célt – kötetlen szabadfoglalkozást (játék; séta), kötöttebb, irányított szabad foglalkozást – a szokásokat kialakítom: tervezem, szervezem, irányítom és ellenőrzöm. A játéknak fontos szerepe van, mert tapasztalatokat szerez a gyerek az őt körülvevő világról, és a megismerés mellett különösen az érzelmek világa gazdagodik. A kitartását is fejleszthetjük. A tömegsport is nevelői eszközünk. Nem szabad elfelednünk, hogy a gyermek-otthonnak családpótló szerepe van, ezért kisebb csoportokat alakítunk, és más-más foglalkoztatást végzünk velük. Családpótló jellegük van, de csak helyettesítik a szülőket, ugyanis nemcsak árva gyermekeket fogad be az otthon, hanem a nehéz körülmények közt élő szülők gyermekeinek is menedéket nyújtunk. Ezeknek a gyermekeknek segítségre van szükségük. Alapismereteket kell megtanuljanak, a munka megszeretését, és ki kell alakítanunk a beszédképességet és a beszédmegértést, a mozgások fejlesztését. Szeretetre vágnak, simogatásra, ölelésre, mosolygásra. Sokat kell velük beszélgetnünk, hogy megnyíljanak, hogy bizalmuk legyen irányunkban. A nyári szünidő kirándulásai, táborozása közelebb hozzák a gyermekeket. Ha viszont bizalmat éreznek irántunk, akkor azt szeretettel viszonzozzák.”

Írta: Nagy Szilvia

„Tedd azt, amit tudsz – azzal, amid van”

Ahogy kezdődött...

„A szociális munkások feladata, hogy egyéneknek, családoknak, csoportoknak és közösségeknek segítséget nyújtsanak a megfelelő szolgáltatások biztosítása, illetve működtetése révén, továbbá a szociális tervezéshez és tevékenységhez való hozzájárulásukkal.”

(A szociális munka etikai kódexe)

Megismerkedésünk előtt esettanulmányom alanya (Zita) többször megfordult az M-i Családsegítőben: ruhát válogatott, beszélgetett a családgondozókkal, de konkrét problémával nem kereste fel őket. 1994. december elején egy kérés érkezett a Polgármesteri Hivataltól a Szolgálathoz, hogy látogassuk meg a veszélyeztetett családokat. Zitáék címe is szerepelt a listán, így kerültünk kapcsolatba.

Zita elvált, 2 gyerekes, 33 éves munkanélküli asszony, M-en egy kétszobás albérleti házban él. Látogatásunkkor otthon tartózkodott. Láthatóan nagyon örült nekünk. Az ablak nélküli konyhában egy gyenge égő világított. Tisztaság, rend volt, pedig éppen főzés közben érkeztünk. A háznak csak a konyháját és egy nagyon sötét és pici szobáját használják. Itt laknak 4-en: Zita, gyerekei és az élettársa, Péter.

Már ennél a találkozásnál észrevettem, hogy Zita különösen igényli azt, hogy valaki törődjön vele, hogy figyeljenek rá. Ott tartózkodásunk alatt rengeteg információt zúdított ránk, kibeszélve magából az utolsó találkozás óta történeteket. Észrevettem azt is, hogy bár örül nekünk, zavarban van. Elgondolkodtam rajta, vajon attól van-e, hogy többen voltunk nála és nem ismert minket, vagy attól, hogy esetleg szégyellte a pici, sötét, szegényes helyiségeket?

Zita, hogy zavarát leplezze, a száját takarva beszélt és állandóan nevetgélt. Mint később megtudtam, ez gyakori nála.

Allan Pease: Testbeszéd című könyvében olvastam, hogy a „szájörzés” az ún. megtévesztő gesztusaink közé tartozik, melyeket az ember kisgyermekkorától használ:

„Ahogy idősebbek leszünk az archoz nyúló kézgesztusok pallérozottabbak, kevésbé szembeszökőek lesznek, de továbbra is használatosak maradnak, pl. ha hazudik az illető, de e mozdulat éppúgy jelenthet kételkedést, bizonytalanságot, mint hazudozást, túlzást. Persze, ha valaki az arcára teszi a kezét, nem feltétlenül jelenti azt, hogy az illető hazudik. Tehát fontos, hogy ezeket a kézgesztusokat ne értelmezzük elszigetelten.”

Zita esetében inkább a bizonytalanság, az idegi kimerültség a szájörzés-gesztus kiváltó oka. Az állandó feszültség, kételyek megviselték az idegeit. E decemberben úgy érezte, helyzete reménytelen, zavaros múltjától nem tud szabadulni, az örvényből nem tud kitörni, hiába próbál bármit is. Zita eleve más lapokkal indult, s sajnos jellemzően az egyre jobban ellehetetlenülő helyzet felé tartott.

Menekülés az ismeretlenbe

„Az örökbefogadás és a nevelőszülői gondozás nem olyan, mint a vásárlás; ha elhibáztuk, nincs garancia és nincs csere...”

Zita állami nevelt volt. 18 hónapos korában nevelőszülők vették magukhoz, J-re. (Nevelőszüleinek már volt egy felnőtt lányuk, aki ekkor már nem lakott velük.) Az eleinte harmonikusnak tűnő kapcsolatuk, a kamaszodás felé közeledve megromlott. Kisebbségi konfliktusok jelentek meg a családi életben, melynek okai a tanulás, az öltözködés, és más, az életkorra jellemző jegyek voltak.

„Sok olyan örökbefogadással, nevelőszülői gondozással találkozhatunk, ami csalódáshoz, kudarcokhoz, esetleg csődhez vezetett mind az örökbefogadó illetve nevelőszülő, mind a gyerek számára. A gondozásba vételt követő 2-3 év általában idilli boldogságban telik. Mikor azonban a gyerek már iskolás lesz, gyakran jelentkeznek tanulási, magatartási problémák: nem figyel, nem tanul stb. Serdülőkorban csúcsosodnak a bajok. Irreálissá válik a szakadék a gyerek vágyai és a teljesítőképesége között. Iskoláit nem, vagy alig tudja elvégezni. Miközben hírt és pénzt hozó pályákra készül, fokozatosan kicsúszik előbb az oktatási rendszerből, majd a rendszeres munkavégzésből is. Drága tárgyakat erőszakol ki a nevelőszüleitől, s ha megkapja, rövid idő után már nem foglalkozik vele, mintha nem is maga a tárgy kellene neki, hanem inkább a személyéért hozott anyagi áldozat, hogy a szülői szeretet bizonyítékát láthassa benne. Emberi kapcsolatai rövidéletűek és felszínesek. Vagy pedig rajong, tapad olyan kapcsolatokba, amelyek a valóságban egészen mások, mint amilyennek átéli őket”¹

Persze az örökbeadás és a nevelőszülői gondozás rendszere sokban különbözik egymástól, de Zita esetében a helyzet és a jellemző magatartási formák is igen hasonlatosak.

A konfliktusok annyira elmélyedtek, hogy Zita a „családi légkört” egyre elviselhetetlenebbnek tartotta, szeretett volna kikerülni belőle. Ekkor már M-n, a Szakiskolában tanult, ahol megismerkedett Pállal, aki komolyan udvarolni kezdett neki. Ez volt az egyetlen elfogadható lehetőség arra, hogy eljöhessen otthonról, így 1982-ben feleségül ment a férjéhez. M-re költöztek, ahol a férjének munkahelye volt, beköltözhetek egy szolgálati lakásba. Zita is talált munkát egy gyárban, úgy látszott, minden a lehető legjobban alakult, bár nevelőszülei megszakították a kapcsolatot velük. Azóta néha váltanak egy-egy levelet, de Zita nem örül neki, mert csak panaszkodnak, nem érdekli őket nevelt lányuk sorsa.

Az állami gondozottak általában korán házasodnak. Bár Zita nevelőszülőknél élt, azt a szeretetet, amire szüksége lett volna, nem kapta még. Így ő is, mint nevelőotthonban felnőtt társai, vágyott egy igazi család után, vágyott arra, hogy tartozzon valakihez, és hogy tartozzon valaki hozzá.

Talán túl sokat várt el Zita a házasságtól, talán csak nem illettek egymáshoz és nem gondolt erre, annyira menekülni akart nevelőszüleitől, de a házasságuk szinte kezdettől csalódást okozott neki.

A kisfiúk születése előtt (1983.), még jó volt köztük a kapcsolat, de ezután elkezdett a férje italozni, s ilyenkor igen agresszíven viselkedett. Ezért sokat veszekedtek, gyakran tettlegességig is fajult a dolog. Mikor Pál kijózanodott mindig megbánta tetteit, bocsánatot kért és Ígéretet mindent, csak hogy helyreálljon a családi béke.

Zita elfogadta ezt a változékony helyzetet, sőt még egy másik gyerek születésére is vállalkozott, aki kislány lett (1989.). Remélte, hogy a viszonyuk megváltozik ezután, de a helyzet egyre csak rosszabb lett. A feszült családi légkör meglátszott a gyerekeken is. A nemsokára iskolába kerülő kisfiúnak széklet-visszatartási problémái alakultak ki.

Férje rövidesen elvesztette állását, így elvesztették jogosultságukat a szolgálati lakáshoz és férje munkanélkülivé válásával, csak a második gyerek után kapott gyesből és a családi pótlékból éltek, mert Pál a munkanélküli segélyét itálra költötte.

Az élet nem habostorta

„Életed legrosszabb helyzeteiben is benne van a jó csírája. Ha a válságos helyzetet lehetőségnek tekinted, az életed nem lesz könnyebb, csak több meglepéssel szolgál.” (Joe Kogel)

Zitának egyre inkább erősödött ellenérzése a férjével szemben. Házasságuk utolsó évében már másnál keresett vigaszt, volt egy barátja (Antal), akiről a férje is tudott. Mikor Zita közölte Pállal, hogy válni akar, férje nem gördített akadályokat, így 1991-ben kimondták a házasság felbontását.

„Közvetlenül a válás után csökken a szülői kompetencia és növekszik a gyerekekre irányuló agresszió. Amikor egy személy tartja fenn mind az autoritást, mind a gondoskodás szerepét a családon belül, akkor nagy az esély arra, hogy hamarosan kimerül. Akkor, amikor a támasznélküliség, a veszteség, a kimerültség és az egyszerű dolgokban való elakadás érzéseit naponta át kell élni, nagyon megnehezül a mindennapok megszervezése és a nevelés.”²

Ezek Zita életére is jellemzőek voltak. Elmesélte, hogy közvetlenül a válás után türelmetlenebb lett a gyerekekkel. Túl nagynak látta a feladatot, hogy egyedül lássa el a családfenntartó szerepét. Zita tudja, ha nem lett volna Antal, nehezen tette volna túl magát ezen az időszakon.

Azoknak az anyáknak, akik korábban gondozottak voltak, általában több nehézségük van a szülői nevelés terén. Családjukban nagyobb gyakorisággal fordul elő a társas kapcsolatok hiánya, házasságuk vagy együttélésük sokkal kevésbé stabil, mint a harmonikus családban felnövőké.

Férjével a válás óta alig találkozott, de a férfi szüleivel tartja a kapcsolatot, nagyon jó viszonyban vannak. Anyósáék neki adnak igazat, és elítélik fiukat, az életmódja miatt. Zita gyakran bízza rájuk a gyerekeket egy-egy hétvégére.

A válás után nem szüntek meg a gondok. Anyagi helyzetük rosszabb lett, mert Zitát a GYES lejártával elbocsátották a munkahelyéről. Antallal összeköltöztek egy albérletbe, de Pál nem hagyta őket békén, többször megjelent és botrányt csinált. Ittasan, éjszaka felzörgette őket, ordított, verte az ajtót, nem hagyta aludni a környező lakókat sem. A szomszédok megelégték ezt, és Zitáéknak távozniuk kellett. Egy rövid időre K-re költöztek albérletbe, de Antal családos ember volt, hamarosan visszatért a feleségéhez. Zita egy ideig egyedül maradt ott, de nem volt biztos megélhetési lehetősége, ezért nemsokára visszajött M-be. A kapcsolatuk ennek ellenére nem szakadt meg, Antal sok mindenben segítette azóta Zitát. Viszonyuk vége után ajánlott neki egy férfit, aki szerinte megfelelő társa lett volna.

Antal, aki szintén állami nevelt volt, ezért ajánlott szakításukkor egy szerinte megfelelő férfit partnerül, mert aggódott Zitáért, hogy „jó kezekbe kerüljön”. Ő ismerte a férfit, és ismerte Zitát is, ezért „összehozta” őket. Talán Zita állandó biztonságigénye nem engedte, hogy nemet mondjon erre az ajánlatra, talán fel se tűnt neki a helyzet abszurditása, mindenesetre hamarosan együtt éltek Péterrel.

Lelki életében sokat jelentett az, hogy nincs egyedül, hogy támaszkodhat valakire, de kiderült, hogy nem igazán jó ez a kapcsolat, a nem teljes mértékben önkéntes viszony már egy ideje terhes volt Zita számára.

Ezekben a hónapokban a szomszédok szerint Zitát állítólag több férfi látogatta, akik pár óráig voltak ott, többen tudni vélték egy újabb élettárs jelenlétét is. Erről Zitával nem beszéltem, tehát éppúgy lehet igaz is, mint hamis. Zita legfontosabb kapcsolatai vagy

konfliktusosak (pl. a kirendelt hivatásos pártfogóval, aki túl bizalmas hangot ütött meg Zitával; őt különben még a válás előtt rendelték ki a kislány mellé), vagy eredménytelenek (pl. a GYIVI-vel a Volt Állami Gondozottak Önségítő Egyesületével); lelki támogatást csak a Családsegítőtől és az anyósáéktól kap.

A ház tulajdonosával az élettársa miatt megromlott a kapcsolata, mert december végén Péter és Zita már majdnem egy éve éltek együtt, amikor én megismertem az esetet.

Miért...

„Vannak emberek, akik hajlamosak arra, hogy előítéleteket tápláljanak, nem pusztán a közvetlen külső hatására, hanem saját személyiségi vonásaikból következően is.” (Elliot Aronson: A társas lény)

A pletykálgatás, az előítéletesség jellemzi Zita többi kapcsolatát is. A Polgármesteri Hivatalban a szemére vetik az előbb említetteket, elvárják tőle a bizonyítást. Túlzottan odafigyelnek a munkájára, a gyermeknevelésre, az élettársi kapcsolatára, a ház-kert rendben tartására, s mindezek mellett elvárják, hogy legyen mindig jókedvű is. Egy olyan embertől, aki nem fordulhat a Hivatalhoz, megkövetelik-e a magánéletének nyílt színen zajlását? A segítségkérés milyen mértékű beavatkozást enged meg?

Lefelé a lejtőn...

„A testi sértésekről készíthető láttelel, így az is megállapítható, hogy hány napon belül gyógyulnak. De ki mondja meg egy szóról, egy hangsúlyról, egy vállvonogatásról, vagy egy röhögésről, hogy meddig lehet utána életben maradni s miféle belső érzésekbe hal bele ilyenkor az ember.” (Ancsel Éva)

Zita novembertől már folyamatosan igénybe vette a Családsegítő szolgáltatásait. Segítséget kért egy hivatalos levél megírásához, amit a Volt Állami Gondozottak Önségélyező Egyesületének írt, anyagi támogatást kérve a ház megvételéhez. A GYIVI-től is kért életkezdési támogatást, hisz volt gondozottuk, de nem volt jogosult rá. Mivel munkanélküli volt, s így nem hitelképes, kölcsönt sem vehetett fel. Ennyi próbálkozás után lemondott arról, hogy megvegye a házat, de szerette volna rend behozatni. Ezért a Polgármesteri Hivaltól is kért lakásfelújítási támogatást, de megtagadták tőle, a munkanélküliségére, az életvitelére hivatkozva. Nem hittek neki, sőt szinte meg se hallgatták, elveszítette a hitelét.

Zita szeretett volna munkát találni, s a helyzeten ezzel változtatni, de nem sikerült. Mindketten munkanélküliek voltak és a megélhetésük egyre nehezebbé vált, mivel Péter semmit se adott a háztartásba, sőt a segélyeket is elvette tőle. A gyerekekkel rosszul bánt, megette előlük az ételt, Zitával is állandóan veszekedett. Ő egyre inkább szeretett volna „megszabadulni” tőle, de félt attól, hogy a férfi bántalmazni fogja.

A gyerekek miatt is aggódott, mert a kislányuk visszatértek a széklet-visszatartási problémái, tartott tőle, hogy a kislányt pöszesége miatt nem nyilvánítják iskolaérettnek.

Amíg volt kapcsolata a hivatásos pártfogóval, az sokszor fenyegette azzal, hogy a gyerekeket intézetbe viteti, ha újra kialakulnak a problémák.

Zita fel akarja nevelni a gyerekeit, retteg attól, hogy elvehetik őket. A féltés motiválta minden cselekedetét. Szomorúan mesélte el, mennyire fáj neki, hogy lemondtak róla kiskorában. Nem akarja, hogy a gyerekei megismerjék azt az érzést, „hogy nem kell a szülőanyjának”. Zitában ez nagyon mélyen él, keserűen mondta egy alkalommal: „Azt sem

tudom, hogy kik az igazi szüleim, de aki képes arra, hogy ezt tegye, azt én nem akarom ismerni. Azt akarom, hogy a gyerekeim mellett nőjenek fel, egy boldogabb családi légkörben, és ezért mindent meg fogok tenni.”

Ezek után el lehet képzelni mit élt át Zita, mikor a tulajdonos, megelégedve az élettárs jelenlétét, bejelentette, hogy március 1-jével ki kell költözniük a lakásból. Egyenesen a Gyámhatóságra ment, ahol úgy rendelkeztek, hogy ha Zita rövid időn belül nem talál új lakhatási lehetőséget és munkát, a gyerekeket ideiglenes gondozásba veszik.

Zita ekkor kerül mélypontra. A házastársával, a hivatallal való konfliktusok, a munkanélkülisége, a főbélő ultimátuma és mindebből következően a gyermekek féltése, mind hozzájárultak ahhoz, hogy teljesen kétségbeessen.

Mi is a probléma

„Senki sem állhat közelebb hozzád, mint tenmagad; ám ha magadat se ismered – hogyan akarod ismerni akkor embertársaidat? „ (Keleti bölcsesség)

Januárban nagy segítségére voltak a családgondozók, akikkel sokat beszélgetett, s akik lehetséges albérletek, munkalehetőségek felkutatásában is segítettek neki. A környező településeken én is szétnéztem, van-e valamilyen albérlet. Többször meglátogattam otthon, és a Családsegítőben is beszélgettünk.

Ekkor, az eddig vele foglalkozó családgondozónő szülési szabadságra készült, ezért átadta az esetet a másik családgondozónak, így egy ideig egyszerre ketten is tudtak vele foglalkozni. A családgondozók, Zitával együtt hirdetést adtak fel az újságban, érdeklődtek az ismerőseiknél; de a legfontosabb, hogy lelki támaszt nyújtottak Zitának. Ő érezhette, hogy bíznak benne, hogy támogatják. Megerősítést kapott személyének, cselekedeteinek fontosságáról.

A beszélgetések közben kezdett körvonalazódni a probléma lényege, hogy miért alakult ki mindez szerinte és a családgondozók szerint. Zita úgy gondolta, az állástalansága, az anyagi helyzete, az élettársa az oka, hogy idáig jutott. A szociális munkás szerint ez csak a probléma felszíne, a mélyben, minden nehézség okozójaként a helytelen önértékelése, a másokra utaltsága áll.

Ezek azért alakulhattak ki nála, mert kisgyermekkorában, a családjában olyan hatások érték, amik gátolták az én-tudat helyes kialakulását.

„Senki sem születik egyéniségnek. Elvárásokon és mások ötletein kell átvergődnünk, hogy megtaláljuk önmagunkat.” (V.S. Naipaul)

„A gyermek elsősorban a családban szocializálódhat, válhat a társadalom erősítő tagjává. Itt gyakorolja be és próbálja ki a társadalmilag elfogadott és kultúránknak megfelelő viselkedést és a másik emberhez való viszonyulást. A család építi be a következő nemzedékbe a társadalmi motivációkat és normákat. A boldog családi életre is szülei példáján épülve készül fel. A gyermek pszichoszexuális azonossága is a családban alakul ki: itt válik igazi férfivé és nővé.”

Gyermek- és serdülőkorban formálódnia kell egy új és egy viszonylagosan szilárd én-képnek, én-identitásnak, ki kell alakulnia egy szülőtől független, önálló személyiségnek, aki képes lesz a jövőjéről egyedül dönteni. Ha ez elmarad, olyan krízishelyzetbe kerülhet, ahonnan a megoldhatatlannak tűnő konfliktusok elől menekülni fog. Nem lesz képes szembeszállni a gondokkal, mindig vár valakit, aki megoldja helyette a bajt.

Az esettvitelnek ebben a szakaszában a családgondozók szeretnék volna, ha Zita maga látja be, hogy önállóan kell megoldani a problémáit.

Eszmélés

„Nem tudjuk, kik vagyunk, míg rá nem jövünk, mit tehetünk.” (Martha Grimes)

A találkozások alatt Zita fokozatosan vallotta be önmagának, hogy sodortatta magát, nem akart soha ellentmondani, mert ez kényelmesebb, egyszerűbb, és biztosabb volt. Beismerte, hogy magának se mondott eddig igazat. A beszélgetések alatt eljutott odáig, hogy ő mondta ki egy alkalommal: még akar, és meg fog válni Pétertől. Lassan bontakozott ki az elképzelése, elmondta, milyen lehetőségeket lát arra, hogy elküldje a férfit. Elmesélte, hogy Péter éppen bírósági eljárás alatt áll, és ezért többször bír vele komolyan szót érteni. Beszélte neki arról, hogy nem igazán jó ez a kapcsolat, s talán jobb lenne, ha különválnának. A férfi ezt meghallgatta, de nem akart elmenni a „jó meleg helyről”, ahol mindene megvolt. Zita utánajárt és mesélt neki arról, hogyan lehet bekerülni a Munkásszállóra, mintegy lehetőséget kínálva fel a férfinak. Péter hallani sem akart róla. A családgondozók felajánlották, hogy a férfi jöjjön be a Családsegítőbe, és beszélgessenek, de Péter erre szintén nem volt hajlandó.

Péter tehát tudott Zita terveiről, ha nem is hitt abban, hogy meg meri tenni. Ezért nem érthette váratlanul, amikor a nő kipakolta a ruháit a ház elé. Ez az akció nem lett eredményes, mert Péter a padláson át bemászott és visszahordott mindent. Nagyon összevesztek, a férfi megütötte Zitát, aki ennek ellenére se mondott le arról, hogy szakítson vele, sőt talán még biztosabb lett a válás helyességében.

A családgondozókkal való beszélgetésekben Zita egyre jobban megnyílt és határozottabbá vált. Különböző lehetőségeket említett életének jobbá tételéért, amiknek megbeszéltek az előnyeit és hátrányait, majd ez alapján Zita eldöntötte, mit akar tenni.

Február elején többször szerettem volna meglátogatni, de többnapos próbálkozás után sem találtam otthon. Ekkor egy hétig nem jött be a Családsegítőbe, nem tudtuk, milyen okból. Egyik nap a kisfiával találkoztam, aki elmondta, hogy csak délután 4-kor jön majd haza az anyukája, mert dolgozik.

Zita még aznap bejött és boldogan újságolta, hogy talált munkát egy gyárban, csak most tudott eljönni, mert sok elintéznivalója volt. Nagyon boldog volt, mert tudta, hogy így már nem annyira reménytelen a helyzete.

A munkahelyén sok pozitív élmény érte, a munkatársai kedvesek vele, az egyikőjük mézet ajándékozott neki, az eredményei is jók, ahhoz képest, hogy már régen végzett ilyen munkát.

Az is hozzájárult Zita öröméhez, hogy beszélt a gyár jogászával, aki megnyugtatta, hogy nem egyszerű dolog elvenni a gyerekeket tőle, s most, hogy munkája is van, még nehezebb lenne, ne aggódjon ezért. De új albérletet még mindig nem talált.

Ezután szinte pár nap alatt felgyorsultak az események. Egy keddi napon találtak az újságban egy hirdetést, amit egy idős néni adott fel: albérleti lehetőséget kínált eltartásért. Zita izgatottan kereste fel a nénit, és úgy látszott, létrejön az egyezés.

A munkahely és a reményteljes albérlet szinte szárnyakat adott Zitának, boldogan fecsegett, nevetgált. Tó volt ilyennek látni őt, hiszen mióta csak ismerem állandóan gondokkal teli, szomorú arccal járt.

Ezen a héten csütörtökön indult a Családsegítő új foglalkozása, a volt állami gondozottak, a „Jó Szó” Alapítvány klubja. Ezen Zita is részt vett, és a családgondozók örömmel látták, hogy a hasonló sorsú emberek előtt, akik közül többet ismert is, milyen nyíltan tudott beszélni. Zita elmondta, hogy mennyi gonddal kellett és kell megbirkóznia, hogy le tudja győzni a félelmeit; hogy milyen sokat jelent neki az, hogy ott lehet köztük, és

mi mindent köszörüit a családgondozóknak, akik mellette álltak és támogatták a nehéz időszakokban.

Ez a csoportfoglalkozás Zita szempontjából soha jobbkor nem jöhetett volna. Az ott jelenlevő barátok közül többen felajánlották, hogy költözzön hozzájuk, de Zita a maga lábán akart megállni, ezért nem fogadta el az ajánlatokat.

Az az élmény, amit ott átélt, hogy nincs egyedül, hogy megértik, a munkahely és az albérleti lehetőség, új és még több erőt adott neki az elképzelései folytatásához.

Pár nap múlva idegesen, de boldogan jött be a Családsegítőbe.

Elküldte az élettársát! Elvitte Péter után a kocsmába a dolgait és közölte a szakítást.

A klub, a munkahely, a függetlenség miatt érzett örömét nem tudta az se elrontani, hogy az albérleti lehetőség még nem valósult meg. Azt hiszem, érezte, hogy a nehezen már túl van, igazán rossz dolog már nem történhet vele.

A Polgármesteri Hivatalban elintézték a régebben kért lakásfenntartási támogatást; a gyárban Zita fizetési előleget kapott.

Az anyagi helyzetét tekintve, Zita beleesett az úgynevezett „szegénységi csapdába”. A jövedelempótló támogatása nem sokkal volt kevesebb, mint most a fizetése. A szegénységi csapda jelenléte Magyarországon eléggé jellemző, és belőle a kilábalás nagyon nehéz. Zita esetére jellemző: hogy hitele legyen a szavainak, hogy a gyerekeit megtarthassa, kellett hogy legyen munkahelye. De így a fizetéséből nem tudnak sokkal jobban megélni, mint eddig a jövedelempótlóból. Mégis korán kel, délután 4-ig dolgozik, a gyerekeire kevesebb ideje marad...

Mindezek ellenére Zita boldog, kiegyensúlyozott, mert élete rendeződni látszik. Elmúlt március 1-je, és a házínéni nem zavarta el őket a lakásból. Hiszen a néni kifogása az élettárs jelenléte volt, s így, hogy Péter – aki végül a Munkásszállóra került – már nem lakott ott, ez az ok megszűnt.

A segítség lényege

„Ha az igazság nem is szokott győzni – vagy csak nagyon ritkán –, azért még minden igazságtalanságon fel kell háborodni, mert ha mindenki vállat von, nem áll meg a lábán a világ” (Ancsel Éva)

A családsegítés lényege, hogy a kliens ráébred arra, hogy a reménytelennek megélt helyzeten is lehet változtatni valamilyen módon. A legjobb tudásunk szerint segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy a lehetőségeit felismerje, és használni tudja.

Szűk értelemben viszont a családsegítés, a szociális munka professzió, amely a kliens problémamegoldó képességének fejlesztését, a meglévő forrásokkal való összehozását, a kapcsolati háló és a hiányzó források fejlesztését jelenti. Ezeket fokozatokként jelenítette meg, melyeknek a sorrendje is fontos.

Zitának a kapcsolatunk alatt nagyon sokat fejlődött a problémamegoldó képessége, az önértékelése, az önbizalma. Tudatosult benne, hogy eddig az életében nem állt ki egyszer sem igazán a saját véleménye, érdeke mellett. A múltjától való örökös kisebbségi érzés mindig nyomasztotta, érezte hatását a hétköznapi életben is.

A Családsegítővel való kapcsolat alatt ráébredt arra, hogy a saját sorsáért többnyire ő a felelős, csakis ő hozhatja meg és viheti végre a döntéseit a jövőjéről.

A „Jó Szó” Alapítvány klub csoportfoglalkozásai is sokat segítettek abban, hogy fel tudja vállalni önmagát, a múltját, és a tetteiért a felelősséget. Megtanulta, hogy merjen nemet mondani, még ha fél is a „nem” következményeitől.

A Családsegítővel való hatékony kapcsolat megnövelte lehetőségeinek, erőforrásainak a felismerési, kezelő és döntési képességét. Segítette és támogatta a nehéz helyzetekben a felelősség felvállalását.

Nem lesz szüksége „valakire”, hogy biztonságban érezze magát; képes lesz egyedül élni, egy olyan életben, amelyet ő maga alakíthat ki.

JEGYZETEK:

¹ Hoffmann Gertiid: Az örökbefogadásról (Család, gyermek, ifjúság 94/2)

² Gill Gorell Barnes: Család, terápia, gondozás (Animula Egyesület, Bp. 1991.)

³ Dr. Teleki Béla: Sürgető feladat (Forrás könyvek 1. Debrecen, 1992.)

NÉZŐPONT

Visszatérés a békés reggelek országába Mint a képregények kínai leánya

Pszichológusok, szociológusok, jogászok írnak, döntenek, beszélnek az örökbefogadásról. Mindannyiuknak megvan a maga értekezése, elemzése, megközelítése a témáról, természetesen magas szaktudással. Mégis marad egy nagyon egyszerű kérdés, amire egyikőjük sem válaszol; egy fontos, bensőséges, de alapvető kérdés: milyen érzés örökbefogadott gyermeknek lenni;? Ezekről faggatta egy belga lap riportere Laurie C-t.

Laurie koreai eredetű: fakó arcszíne finoman meghúzott szemhéjai, hosszú, sima fekete haja mind-mind erre utal. Persze az ő tudatában ez nem mind pozitív élményeket idéz.

Tudja: az emberek szeretnek fantáziálni a rizsföldek engedelmes és mindig mosolygó asszonyairól, lányairól.

„Amikor gyerek voltam, mindent megadtam volna azért, hogy egy átlagos kövér szőke lány lehessen, akit senki sem vesz észre, és aki semmilyen reakciót nem vált ki az emberekből...” – kezdi történetét.

„Az emberek, ha meglátnak, arra készülnek, hogy úgy fogok megszólalni, mint a képregények kínai leánya, L-eket ejtve az R-ek helyett. Aztán, ahogy hallják, hogy normális francia nyelven beszélek, hogy a szóhasználatom, a hivatkozásaim világosan mutatják, hogy belga vagyok, itt éltem mindig is, akkor hirtelen megvilágosodik a fejükben, és felkiáltanak: Aha, rájöttünk, hogy miről van szó, ez a szegény lány örökbefogadott gyerek, milyen szomorú, milyen tragikus is ez... És isten bizony mondom, ettől irtózom!

Az igazi nevem Sun Yung. Koreában születtem 27 évvel ezelőtt. 3 éves koromban a szüleim elhagytak, árvaházról árvaházra hányódtam 7 éves koromig. Ekkor történt a változás. Egy apáca hozta a hírt, hogy külföldre visznek... hát ennyi! – meséli – A folytatás sem felhőtlen. Lassan-lassan meg kellett ölnöm a kicsi Sun Yun-got, aki voltam, hogy Laurie-vá válhassak. A koromat is megváltoztatták. Európába érkezésemkor az orvosok olyan csenevésznek találtak, hogy négy évesnek, nem pedig 7-nek minősítettek. Elfelejtettem a koreai nyelvet, nem tudtam franciául, nem akartam járni, teljesen visszafejlődtem. Aztán az iskola... Ott kezdtem alkalmazkodni az új környezetemhez, megvédeni magam, harcolni., talán túlságosan is, ez valószínűleg még az árvaházi életemből maradt meg. Aztán meg ellentmondásos is volt az a kép, amit az emberek láttak bennem a szegény, kicsi kínai lányról, holott az osztályban én voltam a legidősebb.

Valójában mindjárt az elejétől fogva tudtam, hogy örökbefogadtak. Mindig is nagyon őszinték voltak hozzám az örökbefogadó szüleim, beszéltek a származásomról, ez soha nem volt tabu. Azt mondták: „Egy másik országból jössz, a szüleidnek nem volt meg a lehetősége ahhoz, hogy felneveljenek, de ez természetesen nem az. ő hibájuk volt.”

20 éves koromra nem találtam a helyem, a levegőben lógtam, úgy éreztem, hogy elmerülök a semmiben, minden kapaszkodó nélkül. Azt hiszem egyébként, hogy jó pár örökbefogadott van az én helyzetemben. Úgy döntöttem, hogy elmegyek Koreába, teljesen egyedül, megtalálni a szüleimet.

Az volt a furcsa, hogy amikor végre ott voltam, már nem kerestem őket. Elmentem a volt árvaházamba, dolgoztam ott egy kicsit, találkoztam emberekkel, újra koreai lettem...

Az elején minden szuper volt! A kis Laurie, aki Belgiumban egy fura jószág volt, a szegény kis örökbefogadott hirtelen olyan lett, mint mindenki. Senki nem figyelt rám, beleolvadtam a tömegbe, több millió koreiai közé, és végre először hasonlítottam a többiekhez. Aztán persze a dolgok egy kicsit bonyolultabbá váltak: kérdeztek tőlem valamit, amiből semmit nem értettem, ösztönösen angolul válaszoltam, az emberek azt hitték, hogy nagyképűsködöm. De azért felfedeztem a koreai kultúrát: ez a kettébevágott nemzet egy kicsit szomorú, túlérzékeny, de nagyon kemény: a „nyugodt reggelek országa” egyáltalán nem „nyugodt”: erős politikai diktatúra, vad kapitalizmus, az élet nem ajándék ott!

Ez az utazás felidézett bennem mindenfajta képet, emlékeket, és szörnyű dolgokat is... láttam magam a strandon, a bátyáimmal, a nővéreimmel, de láttam az anyám sebes arcát is, láttam tüzet, sok szorongást... Lehet, hogy megőriztem az emlékét egy észak-koreai támadásnak, ami a szülőfalumat sújtotta... Igazából nem tudom, az egész úgy összekeveredett bennem, nagyon megfélemlített, nem akartam messzebb menni..

Nem azt mondom, hogy megoldottam a problémámat egy egyszerű utazással, de mégis olyan érzésem van, hogy tisztába lettem önmagammal, jobban ismerem magam, felépítettem a saját alapjaimat. Most már tudom, hogy honnan jövök, megtaláltam a gyökereimet. De arra is rájöttem, hogy az, hogy megkeressem a többé-kevésbé elképzelt múltamat, csak egy serdülőkori lázadás volt, egy csalóka ábránd. Ami lényeges, hogy saját magunkkal tisztában legyünk, hogy a saját erőnkre számítva éljünk...

Amikor kicsi voltam, jól megnéztem az összes ázsiait, aki itthon az utcánkban járt. Azt mondtam magamnak, hogy ez a férfi itt biztosan az apám. Vagy ez az asszony vajon az anyám? Álmodoztam, elképzelttem több tucat forgatókönyvet, több ezer varázslatos elődöt... Aztán – még mindig a serdülőkorban – rájöttem, hogy szeretem őket, és ugyanakkor gyűlölöm is, és haragszom rájuk, amiért elhagytak. Egy nagyon ellentmondásos érzés volt. Most már ennek vége, azt hiszem, hogy ezen a problémán sikerült túljutnom. Érdekes módon a legbenső meggyőződésemmé vált, hogy a szüleim meghaltak. De ez semmin nem változtat: láttam azt az országot, amelyben éltek, beléptem a világukba, jobban megértem őket...

Ha jobban belegondolok, az örökbefogadók indokai nem mindig világosak, de az örökbefogadottaké sem tiszta képlet. Sok gyereknek olyan érzése van, hogy súlyos adósság terhe nehezül rá a szüleivel szemben. Elképzelik az) a sorsot, amiben az eredeti országukban lett volna részük. Azt mondják maguknak, hogy méltónak kell lenniük a hozzájuk fűzött reményekhez, bizonyítaniuk kell, nem szomoríthatják el az örökbefogadó szülőket... Természetesen mindez csöndben zajlik le, a bensőnkben... Ritkán beszélünk erről...”

(Fordította: Puskás Gyöngyi)